

Львівський державний університет внутрішніх справ

Co-funded by
the European Union

Грантовий проєкт ЄС Еразмус+ (напрямок Жан Моне)
«Європейські правові цінності: досвід для України у
сфері кримінального провадження»
грантова угода № 101126810 – ELVEUCP – ERASMUS-
JMO-2023-HEI-TCH-RSCH

**Матеріали
круглого столу**

**УКРАЇНА ТА ЄС:
АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

23 травня 2025 року

Львів

*Рекомендовано до друку та поширення на електронних ресурсах ЛьвДУВС
Вченою радою навчально-наукового інституту права та правоохоронної
діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 11 червня 2025 року №7)*

**Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального
процесуального законодавства:** матеріали круглого столу (23 травня 2025
року) / Н.Р. Лащук, Л.П. Брич. Львів: Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2025. 290 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників круглого столу «Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства», який відбувся 23 травня 2025 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за дотримання академічної доброчесності, достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.

The textbook contains abstracts of thesis of the participants of the round table «Ukraine and the EU: Adaptation of Criminal and Criminal Procedural Legislation», which was held on May 23, 2025 at the Lviv State University of Internal Affairs.

Published in the author's editorial office. Responsibility for the authenticity of the academic integrity, facts, statistical data, and the accuracy of the presented material lies with the authors.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Балинська О.М., Горпинюк О.П.

АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	8
---	---

Балобанова Д.О.

УЗГОДЖЕНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	13
--	----

Вознюк А.А.

ДЕФІНІЦІЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У РАМКОВОМУ РІШЕННІ РАДИ ЄС «ПРО БОРОТЬБУ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ» ВІД 24 ЖОВТНЯ 2008 РОКУ	19
--	----

Горбачова І.М.

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.	28
---	----

Замфереско К.В.

КРИМІНАЛЬНО - ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ МЕДИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ТА ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ	33
---	----

Іващенко В.О.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ВІДПОВІДНІСТЬ ДО ВИМОГ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА.....	39
---	----

Лихопуд Д.Д.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 321 ² КК УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	44
---	----

Лісщина Ю.О.

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ ЄС У СФЕРІ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНИМ ДОМАГАННЯМ.....	49
---	----

Максимович Р.Л.

ПРО ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЄС	54
--	----

Матолич В.В.

ВІДМОВА ВІД ДАЧІ ПОКАЗАНЬ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ.....	59
--	----

Михайліченко Т.О.	
ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ vs ДІЄТИЧНІ ДОБАВКИ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС	64
Мовчан Р. О., Душевська О. В.	
КРИМІНАЛЬНО КАРАНІ ПОСЯГАННЯ НА ДОВКІЛЛЯ ЗА ДИРЕКТИВОЮ (ЄС) 2024/1203 ТА КК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ	69
Навроцька В.В.	
БЕЗКАРНА ОБМОВА ПІДОЗРЮВАНИМ/ОБВИНУВАЧЕНИМ ЗАВІДОМО НЕВИНУВАТОГО – ПРОЯВ ПЕРЕВАГИ ЗАХИСТУ ЧИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ?	75
Нерсисян А.С.	
БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ - РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ ФІКЦІЯ?	81
Самуляк М. Ю.	
ВІД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ: ПЕРЕГЛЯД ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	86
Тимофєєва Л.Ю.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕДОСТОВІРНЕ ДЕКЛАРУВАННЯ	92
Туляков В.О.	
КРИМІГРАЦІЯ ТА КРИМІНАЛІЗАЦІЯ МІГРАЦІЇ В ДЕРЖАВАХ ЄС І ПОЗА НИМ: СПРАВИ HRSRІ JAMAА ТА KІNSA ЯК ЮРИДИЧНИЙ ПОВОРОТНИЙ МОМЕНТ	98
Устрицька Н.І., Самченко М.Ю.	
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ ТА НЕРОЗГОЛОШЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІТЕЙ	104
Серкевич І. Р.	
КІБЕРТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА КІБЕРБЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	109
Харитонов О.В.	
ЗВУЖЕННЯ ПРОСТОРУ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР	114
Шкарабан А.В.	
ПРАВА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО ВІДПОВІДНО ДО НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	120
Ясін І.М.	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	126

РОЗДІЛ 2. АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Балацька О.Р.

СУДОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ
ЯК ЗАСІБ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ 131

Бахмат І.В.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: УКРАЇНА ТА ЄС..... 137

Броневицька О.М.

СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ IN ABSENTIA В МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛАХ..... 143

Брич Л.П.

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДОТРИМАННЯ СТАНДАРТУ ВМОТИВОВАНОСТІ СУДОВИХ
РІШЕНЬ ПРО ДОЗВІЛ НА ОБШУК ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ 148

Вергун І.А.

АДАПТАЦІЯ ПРОЦЕДУР ЕКСГУМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ДО
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ: ДОСВІД КРАЇН ЄС ТА ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ..... 156

Геник В.М.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ..... 161

Гловюк І.В.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗГЛЯДУ СКАРГ ТА ЗАПЕРЕЧЕНЬ У ПІДГОТОВЧОМУ
ПРОВАДЖЕННІ: ПОГЛЯД ЄСПЛ ЗА РІШЕННЯМ «ДЕНИСЮК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» 166

Гура О.П.

ТЕСТ НА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВІД САМОВИКРИТТЯ В СПРАВІ «БАЇЧЬ
ПРОТИ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ»..... 174

Дільна З.Ф.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ
ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 179

Жидков В.Л.

СТАТУС ВИКРИВАЧА КРИМІНАЛЬНОЇ КОРУПЦІЇ: ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА
ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 184

Завтур В.А.

ОБШУК МІСЦЬ ПРОВАДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ,
ЗАКОНОДАВСТВО КРАЇН ЄС ТА ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ 189

Калюга К. В.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ..... 196

КОРЕНСЬКОЇ С.А.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	200
---	-----

Крицька І.О.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ СТАТТЯМ 39 - 47 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ШЕНГЕНСЬКОЇ УГОДИ ВІД 14 ЧЕРВНЯ 1985 РОКУ ПРО ПОСТУПОВЕ СКАСУВАННЯ ПЕРЕВІРОК НА ЇХ СПІЛЬНИХ КОРДОНАХ З ПОПРАВКАМИ	204
---	-----

Мудрецька Г. В.

ПРИНЦИП КОМПЛІМЕНТАРНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ	209
--	-----

Наконечний А.О.

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ	214
--	-----

Одерій О.В., Глущенко В.О.

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ ГЛУХОНІМОГО СВІДКА	219
---	-----

Ошедша А. Д.

ЩОДО СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ СУДОМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ПРОКУРОРУ	225
---	-----

Патрелюк Д.А.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ	229
--	-----

Приймак В. І.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТАКТИКА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯМ ЛЮДИНИ, В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	232
---	-----

Солодовніков Р.С.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗУПИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ОБВИНУВАЧЕНИХ, ПРИЗВАНИХ ДЛЯ	235
---	-----

ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ	235
---	-----

Торбас О.О.

УКЛАДЕННЯ УГОД В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ КРАЇНАХ ЄС	241
---	-----

Туманянц А.Р.

ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ, ЗАПОБІГАННЯ ЯКИМ МАЄ НА МЕТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ, В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	245
---	-----

Циганюк Ю.В.

ПРО ПРЕЗУМПЦІЮ НЕВИНУВАТОСТІ В АСПЕКТІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД	249
---	-----

ШЕВЧУК М. І.

ВИНЯТКИ З ЗАСАДИ БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ СУДОМ (АНАЛІЗ ПРАКТИКИ КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ).....	252
--	-----

РОЗДІЛ 3. ТЕЗИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

АФТАНАСІВ В.М.

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОКАЗОВА ЦІННІСТЬ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ.....	257
--	-----

БАЙБАРЗА Д. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	263
---	-----

БІЛИЙ Є. О.

САМОСТІЙНІСТЬ СЛІДЧОГО ПРИ ПРИЙНЯТТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ	266
---	-----

БОДНАРЧУК Д.О.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	272
---	-----

ІВАНЧИШИН А. Б.

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ.....	277
---	-----

СВІДЛЕР М.М.

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС.....	281
---	-----

ШИШКІНА А. Д.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	287
--	-----

РОЗДІЛ 1. АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Балинська О.М.,

доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник НДЛ
вивчення проблем протидії торгівлі людьми
ННІ з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Горпинюк О.П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ¹

Адаптацію законодавства України до права Європейського Союзу потрібно розуміти не просто як формальний крок, потрібний для євроінтеграції, а як масштабний комплексний процес трансформації національних правових стандартів на основі демократичних цінностей. При цьому кримінальне право потребує підвищеної уваги як ключовий чинник забезпечення верховенства права та ефективної боротьби зі злочинністю.

¹ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

Коли йдеться про завдання українських законодавців – гармонізувати норми кримінального права та кримінального процесу з європейськими принципами – йдеться, зокрема, про впровадження принципу пропорційності покарання, який активно застосовується в ЄС; гарантії прав людини, що ґрунтуються на практиці Європейського суду з прав людини; єдність підходів у боротьбі з транснаціональною злочинністю, як-от корупція, торгівля людьми, тероризм та багато іншого.

Варто зауважити, що в цьому напрямі вже зроблено певні кроки. Так, внесено зміни до Кримінального кодексу України з урахуванням Директив ЄС, наприклад, щодо захисту фінансових інтересів Євросоюзу (PIF Directive [1]); запроваджено принцип взаємного визнання судових рішень та європейських ордерів на арешт; узгоджено процедури конфіскації майна, здобутого злочинним шляхом, відповідно до директиви ЄС 2014/42/EU [2].

Що стосується гармонізації матеріального кримінального права з урахуванням механізму захисту фінансових інтересів ЄС (впровадження положень PIF Directive 2017/1371/EU), то слід навести як приклад статтю 191 КК України (привласнення, розтрата майна), яка доповнюється новими кваліфікуючими ознаками у справах, що стосуються бюджетних коштів. Вартий уваги законодавців інститут криміналізації підкупу в приватному секторі, зокрема встановлення відповідальності за комерційний підкуп (стаття 368-3 КК України, узгоджена з Конвенцією Ради Європи про корупцію 1999 року [3]).

У сфері кримінальної юстиції в рамках гармонізації з правом ЄС Україна уклала угоди з європейськими державами щодо екстрадиції за спрощеною процедурою (впроваджується Європейський ордер на арешт (EAW) [4] як механізм взаємного визнання судових рішень між державами). Крім цього, внесено зміни до КПК України (ст. 208, 213) в частині забезпечення права на інформацію під час затримання, що відповідає нормам забезпечення права на захист, гарантованого Директивою ЄС 2012/13/EU [5]. Тут треба ще активізувати співпрацю з Європейським агентством з питань юстиції (Eurojust), запровадити

механізми конфіскації незаконних активів відповідно до вже згадуваної Директиви 2014/42/EU та багато іншого.

При цьому доречно розуміти, що адаптація законодавства – це не механічне копіювання положень нормативних документів, що врегульовують суспільні відносини у європейському правовому просторі; адаптація законодавства України до права Європейського Союзу (*acquis communautaire*) – це не простий і прямолінійний, а складний і багаторівневий процес. Необхідно враховувати українську соціально-економічну, політико-правову, культурно-історичну дійсність і сучасні реалії, зберігаючи й гарантуючи баланс між національними правовими традиціями та європейською інтеграцією.

Не треба нехтувати очевидними проблемами й викликами у цій сфері. Адже досі немає уніфікованого механізму імплементації актів ЄС; натомість наявні суперечності між українськими правовими нормами та європейським підходом до інституту покарання, чиниться масштабний опір впровадженню антикорупційних стандартів тощо.

Доцільно звернути увагу на інституційні та адміністративні виклики, що виникають, зокрема: органи державної влади не мають ресурсів та/або досвіду для ефективного адаптації права; попри заповненість освітніх програм із права та державного управління здобувачами, в Україні недостатньо юристів і держслужбовців, які добре обізнані з європейським правом; бракує якісного офіційного перекладу норм *acquis* та прикладів застосування практик ЄС; зрештою, самі органи влади не можуть налагодити і зберігати скоординованість дій і узгодженої взаємодії у прийнятті рішень, немає чіткої співпраці між міністерствами та іншими державними і недержавними структурами, що також уповільнює ефективне реформування законодавства.

Крім цього, наявні безпосередньо правові ризики: спостерігаються конфлікти (інколи пряма суперечливість) між національним правом та *acquis*, зокрема щодо правової традиції (скажімо, у сфері публічного права чи судоустрою); трапляється формальний підхід у прийнятті законів без адаптації до української правової дійсності та готовності до подальшого практичного

впровадження; і відповідно, виникають проблеми у сфері правозастосування, зумовлені не так неякісно гармонізованими нормами, а радше відсутністю механізмів їх реалізації та слабкою практикою виконання/дотримання.

Окремої уваги варті політичні та соціальні виклики, що назріли в українському суспільстві: політична нестабільність (часті зміни у складі уряду, постійний ажіотаж навколо іміджу Президента і його оточення та інше) негативно впливає на узгодженість і усталеність процесу нормативної адаптації; олігархи та чиновники, яким вигідна стара система і які бояться втратити економічне та/або політичне домінування, не задоволені реформами; все це викликає недовіру суспільства до державних інституцій і прийнятих ними змін, які часто сприймаються як вимушено нав'язані ззовні, а тому чужі, складні, некорисні й навіть шкідливі для українців.

Супутніми до будь-яких реформ є економічні ризики, тож імплементація права ЄС також супроводжується чималими фінансовими витратами (наприклад, у сфері охорони довкілля, енергетики, транспорту та інших технічних сферах); є ризик для українських підприємців втратити конкурентоспроможність через невідповідність регуляторним вимогам і стандартам ЄС; значних інвестицій потребуватиме також відбудова й осучаснення інфраструктури та виробництва у багатьох сферах.

Доцільно згадати також труднощі з перекладом норм *acquis*, ідеться про переклад документів українською мовою без втрати змісту та зі збереженням юридичної точності, з узгодженням термінології та складних правових конструкцій. Тут є ризик неточного (або й неправильного) розуміння і, відповідно, застосування норм.

До того ж, навіть усунувши всі ці ризики та ухваливши необхідні зміни в національному законодавстві, є ймовірність затягування адаптаційних процесів на доволі тривалий час, оскільки оновлені норми, будучи прийнятими формально, можуть не діяти через неможливість практичної реалізації або брак необхідних інструментів (відповідно підготовлених кадрів, покрокової дорожньої карти тощо).

Тож адаптація національного кримінального законодавства до права ЄС вимагає від України системного фахового підходу та залучення експертного середовища, політичної волі та стратегічного бачення, внутрішньої міжвідомчої координації та зовнішньої міжнародної підтримки, а також активної комунікації з громадянським суспільством. Водночас це реальний шанс для нашої держави зробити національну правову систему сучаснішою, справедливішою та дієвішою. Це не лише юридична вимога, а й стратегічний засіб посилення довіри до правосуддя, захисту прав людини та боротьби з новітніми системними викликами і загрозами.

Список використаних джерел:

1. Directive (EU) 2017/1371 on the Fight Against Fraud to the Union's Financial Interests by Means of Criminal Law: A Missed Goal? URL: <https://www.europeanpapers.eu/europeanforum/directive-EU-2017/1371-on-fight-against-fraud-to-union-financial-interests>
2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року «Про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-42-es.pdf>
3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 47-48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text
4. Європейський ордер на арешт і основоположні права. Практика ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС (Останнє оновлення: 31.08.2024). URL: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/european-arrest-warrant-and-fundamental-rights-ukr>
5. Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/13/ЄС від 22 травня 2012 року «Про право на інформацію в кримінальних провадженнях». URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/13/oj>.

Балобанова Д.О.,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

УЗГОДЖЕНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Кримінально-правова політика як складова динаміки кримінального права має демонструвати наступність у національному кримінальному праві й узгодженість як з нормами національного права, так і з вимогами міжнародних стандартів та міжнародних договорів України.

Загальна світова інтеграція країн і народів не може не вплинути самим прямим чином на розвиток внутрішнього правопорядку в цих країнах. Актуальність міжнародного співробітництва в реалізації завдань кримінальної політики обумовлюється тим, що для людства, його демократичного і економічного розвитку найбільшою небезпекою залишається інтенсивно зростаюча національна і транснаціональна злочинність, яка в даний час включає в себе і традиційно кримінальні, і військові, і екологічні, і міжнародні загрози правопорядку.

О.О. Дудоров і Т.М. Тертиченко ще у 2014 р. зазначили: «...враховуючи той факт, що проєвропейський напрям зовнішньої політики посідає одне з провідних місць у системі зовнішньополітичних пріоритетів України, а невід’ємними складовими Європейського правового простору є юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в межах таких найвпливовіших регіональних міжнародних організацій та об’єднань, як Європейський союз (ЄС) та Рада Європи (РЄ)» [1, с. 90], отже саме на їх прикладі слід позиціонувати дослідження розвитку кримінально-правових норм в Україні.

Також О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк, описуючи зміст реалізації принципу верховенства права, писали: «...пріоритет в суспільстві насамперед мають права

людини; відносини між державою та особою регулюються на основі принципу: “Особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом”; будь-яке свавілля і дискримінація заборонені; усі є вільними і рівними у своїх правах; кожному забезпечується доступ до правосуддя у незалежних та неупереджених судах, включаючи перегляд судом законів. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики ЄСПЛ» [2, с. 70]. Такий підхід багато років пробивав собі дорогу на рівні кримінально-правової політики, і саме через неї знайшов своє відображення на рівні застосування законодавства, зокрема і в рішеннях судів.

Кримінальна політика ЄС своїм корінням сягає в національний правопорядок, відповідно в якості джерел європейської союзної кримінальної політики слід називати внутрішню політику держав-членів ЄС. Узгодженість волевиявлення держав при розробці норм міжнародного права має на увазі, перш за все, відповідність даних норм внутрішнім правопорядкам, від яких залежить позиція представників країн. Тому багато країн у своїх конституціях закріпили положення про примат міжнародно-правових норм над внутрішніми, оскільки вони розуміють, що такі норми, відповідним чином прийняті, ніяк не можуть суперечити внутрішньому правопорядку.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 КК України, «...законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права». Крім того, ч. 5 ст. 3 КК України закріплює положення про те, що «закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України».

Дані положення ґрунтуються на вимозі, закріплений в ч. 1 ст. 9 Конституції України, яка передбачає, що «...чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

У КК України існують норми, застосування яких неможливо без звернення до норм міжнародного права, заснованих на загальних тенденціях європейської кримінальної політики. Це стосується дії кримінального закону в просторі (ст. 6 КК України), відповідальності дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які користуються імунітетом (ч. 4 ст. 6 КК України), відповідальності іноземних громадян або осіб без громадянства за низку кримінальних правопорушень, вчинених за кордоном (ст. 8 КК України), видачі іноземних громадян і осіб без громадянства, які вчинили злочини за кордоном (ст. 10 КК України) та ін. В КК України містяться склади так званих «конвенційних» кримінальних правопорушень, тобто таких, загальні ознаки і принципи відповідальності за які передбачені в міжнародних угодах (конвенціях), ратифікованих Україною. До числа таких складів належать торгівля людьми (ст. 149 КК України), тероризм (ст.ст. 258–258⁶ КК України), незаконний обіг наркотиків і психотропних речовин (Розділ XIII Особливої частини КК України), викрадення повітряного або водного судна (ст. 278 КК України) та ін. Крім цього, в КК України встановлено відповідальність і за ряд міжнародних злочинів, тобто злочинів, які посягають на безпеку всього людства і протидія яким здійснюється усіма країнами – членами спільноти: геноцид (ст. 442 КК України), екоцид (ст. 441 КК України), найманство (ст. 447 КК України), воєнні злочини (ст. 438 КК України).

Отже, слід відзначити зв'язок загальноєвропейської кримінальної політики та кримінальної політики кожної держави, – як тих, що вже входять у співтовариство, так і тих, які прагнуть цього. Розвиток сучасної кримінально-правової політики України дозволяє досить успішно гармонізувати КК України з кримінальним законодавством сучасної Європи, що може проявитися в їх взаємопроникненні й взаємозв'язку. Цього намагається досягнути Робоча група з реформування кримінального права в процесі розробки проєкту нового КК України [3]. Слід підтримати точку зору Ю.В. Бауліна про те, що «...розбіжності в кримінальному праві різних правових систем, на які раніше акцентувалася увага, більшою мірою пов'язані не з сутністю того чи іншого кримінально-

правового явища, а з його юридичною формою, правовими традиціями, правовою культурою, законодавчою технікою тощо, що відповідає загальновизнаному в ЄС принципу субсидіарності» [4, с. 26].

М.І. Панов вважав позитивними глобалізаційними процесами, що впливають на кримінальне право, тенденції конвергенції (зближення) держав і правових систем, у тому числі й у сфері кримінального права. На думку вченого, Євроатлантичний напрям розвитку України є, безумовно, чітким і визначальним орієнтиром для подальшого розвитку кримінального законодавства України, під кутом зору сприйняття позитивного досвіду боротьби із злочинністю. Водночас М.І. Панов підкреслював, що такий розвиток має пов'язуватися зі збереженням кращих досягнень науки і практики вітчизняного кримінального права та традицій кримінального законодавства [5, с. 21].

Ю.В. Баулін зазначає, що «...серед організаційних, економічних, політичних та інших заходів боротьби із процесами кримінальної глобалізації певне місце посідають і правові, що вживаються міжнародним співтовариством та мають на меті зближення правових систем сучасності, глобалізацію правового простору, інтеграцію національних правових систем; тобто відбувається зміна співвідношення національного і міжнародного права, зокрема інтернаціоналізація національного кримінального права, зростає роль міжнародного кримінального права». До таких заходів вчений відносить обговорення пропозицій щодо необхідності розробки міжнародного Кримінального кодексу, модельних міжнародних кримінальних законів, міжнародно-правових стандартів у сфері протидії «новій» злочинності; пропонування заходів щодо підвищення ефективності реалізації міжнародних договорів про надання правової допомоги у кримінальних справах з іноземним елементом; необхідність з боку більшої кількості держав ратифікувати Статут Міжнародного кримінального суду [4, с. 25-26].

Водночас, неможна беззаперечно приймати всі положення, які існують у кримінально-правовій сфері законодавства інших держав. В.О. Навроцький, справедливо вказує на позитивні та негативні сторони глобалізації як

масштабного суспільного явища [6, с. 46]. Вчений уточнює, що мова йде не про недоліки самої глобалізації, а про негативні наслідки дій тих, хто намагається сліпо копіювати чужі законодавчі рішення. Це призводить до нестабільності вітчизняного кримінального законодавства; внесення відверто зайвих змін – доповнення КК України статтями про відповідальність за діяння, які й так вже були криміналізовані в Україні; порушення системи кримінального закону – головним чином через запровадження спеціальних норм, за наявності яких забувають про необхідність застосування загальних кримінально-правових норм, що веде до виникнення штучних прогалин у кримінально-правовій регламентації; розладнання термінологічної основи кримінального законодавства; появу все більшої кількості статей, які фактично не застосовуються [6, с. 48-49].

Отже, узгодження національної та загальноєвропейської кримінально-правової політики має відбуватися зважено, з урахуванням наступності вітчизняного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Обумовленість удосконалення кримінального законодавства України законодавством Ради Європи та Європейського Союзу. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9–10 жовтня 2014 р.). Харків, 2014. С. 89-94.
2. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навч. посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.
3. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія / за заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2024. 494 с.
4. Баулін Ю.В. Виклики «нової злочинності» та проблеми кримінального права в умовах глобалізації. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 жовтня 2017 р.). Харків, 2017. С. 25-28.

5. Панов М.І. Глобалізаційні процеси та їх вплив на стан і розвиток кримінального права. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 жовтня 2017 р.). Харків, 2017. С. 18-25.

6. Навроцький В.О. Глобалізація у сфері кримінального права: плюси і мінуси. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 жовтня 2017 р.). Харків, 2017. С. 46-50.

Вознюк А.А.,

завідувач науково-дослідної лабораторії

з проблем протидії злочинності

навчально-наукового інституту поліцейської діяльності

доктор юридичних наук, професор

(Національна академія внутрішніх справ)

**ДЕФІНІЦІЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У РАМКОВОМУ РІШЕННІ
РАДИ ЄС «ПРО БОРотьБУ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ» ВІД
24 ЖОВТНЯ 2008 РОКУ**

Боротьба з організованою злочинністю в умовах глобалізації набула особливої актуальності для держав ЄС та їхніх партнерів. Одним із ключових інструментів у цій сфері стало Рамкове рішення Ради ЄС від 24 жовтня 2008 року «Про боротьбу з організованою злочинністю» (далі – Рамкове рішення), яке встановлює спільні підходи до криміналізації діяльності злочинних організацій та гармонізує відповідні понятійні конструкції у правових системах держав-членів.

Центральне значення в Рамковому рішенні має дефініція поняття «злочинна організація», закріплена у статті 1 документа. Від правильного тлумачення і застосування цієї дефініції залежить ефективність кримінально-правової протидії транснаціональній організованій злочинності, а також уніфікованість підходів до кваліфікації відповідних діянь у практиці національних судів.

Метою цієї праці є здійснення комплексного аналізу змісту дефініції «злочинна організація» у Рамковому рішенні з виокремленням і розкриттям ключових її ознак. У процесі дослідження увагу зосереджено на таких складових поняття: структурованість об'єднання, тривалість його існування, кількість учасників, узгодженість їхніх дій, а також цільова спрямованість діяльності.

Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти логіку європейського законодавця, оцінити сучасний стан європейської правозастосовної практики та визначити

напрями її можливого використання у процесі адаптації національного законодавства України до стандартів ЄС.

У ст. 1 Рамкового рішення **злочинну організацію** визначено як структуроване об'єднання, створене протягом певного періоду часу, що складається з більш ніж двох осіб, які діють спільно з метою вчинення злочинів, що караються позбавленням волі або заходом безпеки, що передбачає позбавлення волі, на строк не менше чотирьох років або більш суворим покаранням, з метою отримання, прямо чи опосередковано, фінансової чи іншої матеріальної вигоди. Водночас **структуроване об'єднання** означає об'єднання, яке не створюється випадково для негайного вчинення злочину, не потребує формально визначених ролей для своїх членів, безперервності членства або розвиненої структури.

Аналіз цієї дефініції дозволяє виділити такі ознаки злочинної організації:

1. Структурованість об'єднання (*structured association*).

Ця ознака має багатогранний зміст і є основним критерієм для розмежування злочинної організації від інших форм співучасті у злочинні.

Згідно з офіційним тлумаченням, «структуроване об'єднання» – це таке об'єднання, яке:

- 1) не створюється випадково для негайного вчинення злочину;
- 2) не потребує формально визначених ролей для своїх членів;
- 3) не потребує безперервності членства;
- 4) не вимагає розвиненої структури.

Відмежування від випадкових груп. Формулювання «не створюється випадковим чином для негайного вчинення злочину» має на меті чітко відмежувати структуровану організацію від ситуативних злочинних груп, одноразових змов, випадкових об'єднань, що виникають *ad hoc* у відповідь на конкретний злочинний умисел.

Відсутність вимоги формальної ієрархії. Ролі учасників можуть бути динамічними та неофіційними, а структура управління – пластичною і змінюватися залежно від обставин.

Динамічність ролей означає, що функціональні обов'язки учасників злочинної організації не є фіксованими й можуть змінюватися залежно від потреб організації чи конкретної злочинної ситуації. Один і той самий учасник може виконувати різні ролі на різних етапах діяльності, без встановлення постійного розподілу функцій.

Неофіційність ролей передбачає, що їх розподіл не потребує документального оформлення чи офіційного закріплення у внутрішніх «правилах» організації. Достатньо фактичного прийняття відповідної ролі учасником та її виконання в межах узгоджених дій.

Пластичність структури управління означає, що організаційна модель злочинної організації є гнучкою: вона здатна адаптуватися до змін оперативної обстановки, варіювати ступінь централізації управління, створювати тимчасові підструктури (наприклад, оперативні групи для виконання окремих завдань), змінювати ієрархічні зв'язки між учасниками. При цьому не обов'язково існує стабільна, формально вибудована ієрархія.

Відсутність письмово або офіційно закріплених обов'язків не є перешкодою для визнання об'єднання структурованим, якщо фактична координація дій і наявність організаційної єдності підтверджуються у судовому процесі.

Таке тлумачення відповідає сучасним реаліям функціонування багатьох організованих злочинних об'єднань, особливо транснаціональних або мережевих, для яких характерні висока адаптивність, мінливість структури та неформальний характер розподілу ролей.

Гнучкий склад об'єднання. Положення «не потребує безперервності членства» фіксує важливу рису сучасних форм організованої злочинності – відкритість складу. Окремі учасники можуть приєднуватися або виходити з об'єднання, при цьому структурованість організації зберігається.

Простота структури. Організована злочинність у сучасних умовах часто функціонує у формі гнучких мереж, горизонтальних структур без чітко вираженого центру управління, а також тимчасових або модульних груп. Подібні

об'єднання зазвичай характеризуються відсутністю сталої ієрархічної системи, жорстко визначених управлінських ланок чи фіксованої субординації.

Гнучкість мережевих структур дає змогу таким організаціям ефективно адаптуватися до змін правового середовища, посилення правоохоронного тиску або змін оперативної обстановки. Учасники можуть швидко трансформувати схеми взаємодії, створювати нові тимчасові підгрупи чи коаліції для виконання окремих завдань, зберігаючи при цьому загальну спільну мету та стійкі канали координації.

Горизонтальна структура передбачає, що управлінські рішення часто ухвалюються колегіально або через неформальні механізми узгодження між учасниками. Це ускладнює ідентифікацію організаторів за традиційними критеріями і підвищує стійкість організації до інфільтрації з боку правоохоронних органів.

Тимчасовість і модульність груп означають, що окремі підрозділи можуть створюватися для виконання конкретних етапів злочинної діяльності (наприклад, легалізації доходів, логістичного супроводу, забезпечення кібербезпеки) і розпускатися після досягнення відповідної мети, що демонструє високий рівень організаційної мобільності.

Відсутність розвиненої ієрархії чи складної управлінської системи не перешкоджає кваліфікації такого об'єднання як «структурованого», оскільки визначальним критерієм є наявність: спільної мети, узгодженості дій, стійких каналів взаємодії між учасниками.

Саме тому мережеві злочинні організації, незважаючи на зовнішню децентралізацію, цілком підпадають під визначення «структурованого об'єднання» у розумінні Рамкового рішення.

2. Тривалість існування – створена протягом певного періоду часу (*established over a period of time*).

Ця ознака дозволяє відмежувати структуровані злочинні формування від випадкових або спонтанно сформованих груп.

Організація не виникає одночасно чи спонтанно у зв'язку з конкретним фактом злочину. Її створення передбачає процес поступового формування, у межах якого учасники заздалегідь досягають змови щодо об'єднання у злочинну організацію – ще до моменту вчинення кримінального правопорушення у її складі.

Під «певним періодом часу» не мається на увазі суворо визначений строк. Головним є наявність факту створення об'єднання як окремого процесу, що передбачає підготовчу діяльність та усталення певної організаційної структури.

У практиці судів держав-членів ЄС неодноразово визнавалися як «злочинна організація» групи, які формувалися протягом кількох тижнів або навіть днів, за умови наявності стійкої координації дій учасників. У таких випадках ознака «створене протягом певного періоду часу» дозволяла кваліфікувати діяльність гнучких злочинних мереж, що відповідає сучасним тенденціям транснаціональної організованої злочинності.

Водночас ситуації, коли група осіб спонтанно домовляється про вчинення злочину без попереднього встановлення організаційних зв'язків або фактичної підготовки до спільної діяльності, зазвичай не підпадають під зазначене визначення. Такі групи кваліфікуються у межах загальної конструкції співучасті або як «група за попередньою змовою», але не як «злочинна організація» у розумінні Рамкового рішення Ради ЄС.

Таким чином, ознака «створене протягом певного періоду часу» відіграє системотворчу роль у конструкції поняття «злочинна організація». Вона забезпечує необхідний фільтр для відмежування організованої злочинності від випадкової, ситуативної чи одноразової співучасті. Це положення також сприяє адаптації правозастосовної практики до особливостей сучасних транснаціональних злочинних мереж, діяльність яких нерідко характеризується гнучкою, децентралізованою структурою та швидким процесом створення.

3. Кількість учасників – участь більш ніж двох осіб (*more than two persons*).

Рамкове рішення встановлює мінімальну чисельність учасників для визнання об'єднання злочинною організацією – принаймні три особи.

Формулювання «more than two persons» забезпечує чіткий поріг для диференціації між різними рівнями організованої злочинної діяльності та захищає від надмірного розширення сфери застосування поняття «злочинна організація».

У європейських правових системах дві особи зазвичай утворюють групу за попередньою змовою або визнаються співучасниками злочину. Натомість участь трьох осіб створює підстави для формування організаційної спільності, що відрізняє злочинну організацію від менш складних форм спільної злочинної діяльності.

Рамкове рішення не встановлює вимог щодо постійності кількісного складу, допускаючи плинність учасників – можливість зміни їхнього персонального складу з часом без втрати об'єднанням ознак структурованості та спільної мети.

Відтак правозастосування фокусується на тому, що у певний період часу в складі об'єднання діяло не менше трьох осіб, які узгоджували свої дії для досягнення спільної злочинної мети. Водночас окремі особи можуть приєднуватися до організації або вибувати з неї – це не впливає на правову кваліфікацію, за умови збереження структурованої основи об'єднання.

Такий підхід, закріплений у Рамковому рішенні, узгоджується із сучасними тенденціями розвитку організованої злочинності, оскільки встановлення мінімального порогу у три особи відображає реалії функціонування невеликих, мобільних та гнучких злочинних груп, які часто становлять серйозну загрозу громадській безпеці.

Водночас окремі особи можуть приєднуватися до організації або вибувати з неї – це не впливає на правову кваліфікацію, за умови збереження структурованої основи об'єднання.

Такий підхід Рамкового рішення узгоджується із сучасними тенденціями розвитку організованої злочинності, оскільки мінімальний поріг у три особи

відображає реалії функціонування невеликих, мобільних та гнучких злочинних груп, які часто становлять серйозну загрозу громадській безпеці.

4. Узгодженість дій учасників (*acting in concert*).

Ознака «учасники діють узгоджено» є ключовим критерієм для ідентифікації спільної, цілеспрямованої поведінки членів організації.

Дії мають бути скоординованими, здійснюватися з урахуванням спільної мети та демонструвати свідому взаємозалежність. Кожен учасник організації діє не ізольовано, а з урахуванням дій інших членів групи, що дозволяє говорити про єдину спрямованість зусиль.

Узгодженість дій може проявлятися у формі безпосередньої взаємодії між учасниками, непрямої координації або виконання окремих функцій у межах загальної стратегії. Вона може бути як постійною, так і епізодичною, але системною та усвідомленою.

5. Мета діяльності – вчинення тяжких злочинів (*to committing offences which are punishable by deprivation of liberty or a detention order of a maximum of at least four years or a more serious penalty*) та отримання матеріальної вигоди (*to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit*).

Цільова спрямованість діяльності злочинної організації визначається через два взаємопов'язані елементи:

1) мету вчинення злочинів, караних позбавленням волі або заходом безпеки, що передбачає позбавлення волі, на строк не менше чотирьох років або більш суворим покаранням;

2) мету отримання фінансової чи іншої матеріальної вигоди.

У багатьох національних правових системах (зокрема, у праві ЄС, кримінальному праві Італії, Франції, Німеччини) злочини, за які передбачено позбавлення волі на строк чотири роки або більше, або більш суворе покарання, формально чи на практиці відносяться до категорії *serious / severe* (тяжких). Такий поріг використовується як критерій суспільної небезпечності, що дозволяє відмежовувати злочинну організацію від менш складних форм спільної злочинної діяльності.

Перший елемент – вчинення злочинів, що караються позбавленням волі на строк від чотирьох років і більше – встановлює якісний поріг суспільної небезпечності діянь, які становлять мету діяльності злочинної організації. Не будь-яке кримінальне правопорушення може бути поставлене в основу кваліфікації дій учасників групи як членів злочинної організації: для цього необхідно, щоб метою були саме тяжкі злочини.

Другий елемент – мета отримання фінансової чи іншої матеріальної вигоди – фіксує корисливий характер діяльності злочинної організації. Це – обов’язковий елемент конструкції. Він не зводиться до мотиву окремого учасника, а становить інституційну мету функціонування організації як спільного проєкту.

Формулювання «прямо чи опосередковано» дозволяє охоплювати як пряме збагачення членів організації (гроші, майно), так і опосередковану вигоду – наприклад, підвищення впливу, контроль над територією чи ринком, здобуття вигідних контрактів за рахунок впливовості злочинної організації.

Це положення дає змогу чітко відмежовувати злочинні організації від груп, що діють з інших мотивів, наприклад: ідеологічних (терористичні, екстремістські групи); політичних (групи, що переслідують цілі політичного тиску або помсти).

Водночас судова практика виходить із того, що не обов’язково всі учасники організації мають особисто прагнути вигоди – важливо, щоб отримання вигоди було спільною цільовою установкою організації як структури.

Ключова риса цієї ознаки – необхідність одночасної наявності обох елементів у цілісному вигляді. Злочинна організація має бути орієнтована на вчинення тяжких злочинів і водночас отримання матеріальної вигоди.

Ознака «з метою вчинення тяжких злочинів... та з метою отримання вигоди» є однією з основоположних у правовій конструкції поняття «злочинна організація» у праві ЄС, оскільки вона: закріплює подвійну мету діяльності організації; забезпечує чітке відмежування організованої корисливої злочинності

від інших видів кримінальної співучасті; надає суб'єктам правозастосування зрозумілий критерій оцінки спрямованості діяльності злочинного об'єднання.

Якщо отримання матеріальної вигоди не є встановленою метою діяльності організації, така група не підпадає під визначення злочинної організації у сенсі Рамкового рішення.

Це положення виключає можливість кваліфікації як злочинної організації груп, діяльність яких обмежується вчиненням нетяжких злочинів або кримінальних проступків. Водночас критерій дає змогу охопити діяльність організованих груп у сфері наркоторгівлі, відмивання коштів, масштабного економічного шахрайства, торгівлі людьми, злочинів проти життя і здоров'я тощо.

Отже, аналіз дефініції «злочинної організації», закріпленої у Рамковому рішенні Ради ЄС від 24 жовтня 2008 року, свідчить про її гнучкий, але водночас концептуально збалансований характер. Вона спрямована на забезпечення ефективного правового реагування на актуальні форми організованої злочинності.

Виділення таких ознак, як структурованість об'єднання, створення протягом певного періоду часу, мінімальний кількісний склад, узгодженість дій учасників, а також подвійна цільова спрямованість діяльності – вчинення тяжких злочинів і отримання матеріальної вигоди – дозволяє ефективно диференціювати злочинні організації від менш складних форм співучасті.

Запровадження подібної концепції у національні правові системи, зокрема в Україні, сприяло б підвищенню ефективності боротьби з організованою злочинністю та забезпеченню більшої гармонізації підходів у межах спільного європейського правового простору.

Горбачова І.М.,

доцент кафедри кримінального права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Національний університет «Одеська юридична академія»)

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Національна практика застосування спеціальної конфіскації (96-1, 96-2 КК України) пройшла шлях від відкритого ігнорування нормативних приписів щодо обов'язковості її застосування, або зведення до вирішення питання про долю речових доказів за КПК України, до зловживань суддівським розсудом при тлумаченні «справедливої рівноваги» та «надмірним індивідуальним тягарем» (що були визначені ЄСПЛ та інтерпретовані Верховним Судом) [1], та невдалої спроби визнати спеціальну конфіскацію неконституційною [2].

Слід відмітити, що положення ст.ст. 3.8.1.-3.8.4 проекту Кримінального кодексу [3] свідчить, що правова природа спеціальної конфіскації як заходу, відмінного від покарання, в проекті КК визначена суперечливо, далека за своєю сутністю в її розумінні більшістю країн Європи. Зміст вказаних статей КК дає підстави прийти до висновку, що відбувається змішування понять «конфіскації» та «спеціальної конфіскації» - майно має бути одночасно і власністю засудженого і мати відношення до посягання; не розкриваються порядок її застосування, виключення.

В умовах нестабільних соціально-економічних реалій, широкомасштабного вторгнення, актуалізації унормування ефективної (а не ефектної) антикорупційної політики, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, контролю та вилучення з обігу предметів, що становлять небезпеку для суспільства та держави, подолання їх першопричин, викликають необхідність пошуку ефективних заходів протидії. І спеціальна конфіскація як захід протидії,

попередження та упередження вчинення кримінальних правопорушень представляє обґрунтований інтерес.

Якщо виходити з позиції, що кінцева мета спеціальної конфіскації та її основне призначення зводиться до унеможливлення використання особою певних предметів на майбутнє, та сприяє усуненню криміногенності ситуації, вилучення чинників «небезпечності», то визначення можливості застосування спеціальної конфіскації через обов'язкову прив'язку належності цього майна саме засудженому, нівелює попереджувальний вплив та можливості спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового впливу, відмінного покарання. На противагу, існуючий нормативний підхід (за чинним КК України 2001р.) у визначенні умов застосування спеціальної конфіскації є цілком виправданим. Про це свідчить досвід європейських країн.

Низка країн Європи передбачають застосування спеціальної конфіскації, акцентуючи увагу на приналежність майна, що їй підлягає, до конкретного злочинного діяння, та безвідносно приналежності засудженому (ст. 72 КК Литви; ст. 33 КК Естонії; §§ 73-73 е КК ФРН; ст.ст. 33 а, 36 с, 36 d КК Голландії; ст. 147 КК Сан-Марино; ст.ст. 58–59 КК Швейцарії; §§ 75–77 КК Данії; ст.ст. 239-240 КК Італії; ст. 127 КК Іспанії; п. 4 ст. 39 та ст.ст. 44–45 КК Польщі; ст. 53 КК Болгарії), а також у випадку наявності загрози безпеці людей, моральності або громадському порядку, незалежно від застосування покарання до особи (ст. 58 КК Швейцарії). При цьому спеціальній конфіскації підлягає все визначене вище, якщо тільки не належить третім особам, які є добросовісними володільцями і не несуть відповідальності за вчинення злочинного діяння (ст. 127 КК Іспанії). Отже, у разі виявлення майна, що може підлягати спеціальній конфіскації, яке належить на праві спільної власності, обов'язком правоохоронних та судових органів має бути встановлення обізнаності іншого співвласника щодо незаконного використання об'єкта спільної власності, задля забезпечення його подальшої спеціальної конфіскації та уникнення ситуації її унеможливлення [4].

Кримінальне законодавство низки європейських країн допускає можливість застосування умовної часткової «компенсації» замість спеціальної

конфіскації у випадку неможливості дотримання принципу співмірності, або компенсації замість знищеного чи прихованого майна, що підлягає спеціальній конфіскації. Так у випадку, якщо застосування спеціальної конфіскації є несумірним із тяжкістю вчиненого злочинного діяння, суд може призначити грошову компенсацію на користь Державної Скарбниці (ст. 44 КК Республіки Польща), або у випадку відчуження чи використання (споживання) майна, здобутого шляхом вчинення винного діяння, або його відсутності з інших причин, суд може стягнути з винного суму, яка дорівнює вартості майна, що підлягає конфіскації (ст. 33 КК Естонії). Такий досвід вартий дослідження з метою впровадження в Україні.

Незважаючи на те, що на нормативному рівні питання застосування/незастосування спеціальної конфіскації відносно повно врегульовано, в національній практиці здійснюються відчайдушні кроки знайти прогалини або інші можливості аби не застосовувати її. Зокрема, йдеться про сформульовану Верховним Судом позицію про «справедливу рівновагу», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар» [5]. При цьому Верховний Суд посилається на визнане ЄСПЛ порушення ст.1 Протоколу №1 до Конвенції через застосування конфіскації, у справі «Ісмайлов (Ismayilov) проти російської федерації». Обґрунтовуючи позицію, Верховний Суд застосовує обтічні фрази «чи відповідало втручання загальному суспільному інтересу», «чи забезпечило втручання необхідний справедливий баланс між захистом права власності та вимогами загального інтересу з огляду на свободу розсуду». За обставинами справи, у якій було винесено це рішення ЄСПЛ, незаконно була застосована конфіскація (вилучення) в якості речових доказів всіх грошових коштів, якими володіла особа, та яка мала докази законності походження цих грошей, але не задекларувала їх при митному оформленні [6]. Така ситуація не співставна з засудженням особи за вчинення контрабанди, якщо транспортний засіб, яким незаконно перевозилися предмети контрабанди, є єдиним засобом для існування сім'ї (і авто не знаходиться у спільній власності), - напевно, це не є належним обґрунтуванням «необхідного справедливого балансу».

При цьому Верховний Суд особисто припускає дуже спірне тлумачення «справедливості балансу» та «надмірності тягаря». А саме: при застосуванні спеціальної конфіскації у кожному конкретному випадку суд має не тільки послатися на наявність для цього формальних підстав, передбачених у КК, але й переконатися, що таке застосування не порушуватиме «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», покладаючи на особу «надмірний індивідуальний тягар». Так, переглядаючи справу, Верховний Суд прийшов до висновку, що застосування спеціальної конфіскації становитиме непропорційне втручання в право особи на мирне володіння майном [7]. За суттю справи особа була визнана винною у закінченому замаху ч.1 ст.267-1 КК, який є нетяжким злочином. Верховний Суд обґрунтовував свою позицію «надмірності» тим, що у цій справі судом було призначено покарання у виді штрафу в розмірі 850 грн., а вартість автомобіля, який належить йому на законних підставах, і який він використав, як знаряддя вчинення злочину, «є явно значно більшою за визначену йому у вироку суму штрафу» [7]. Такі висновки Суду не корелюють санкції цієї статті (ч.1 ст.267 КК), яка є значною суворішою (на момент вчинення діяння каралося аж до позбавлення волі на строк до трьох років). Навіть, за умов замаху на цей умисний злочин, найбільше покарання – позбавлення волі 2 роки, і редакція ст.96-1 КК на той момент визначала як умову застосування спеціальної конфіскації – вчинення умисного злочину. Верховний суд посилається на рішення ЄСПЛ у справі «Садоха проти України» від 11.07.2019р. [8]. ЄСПЛ, вирішуючи питання, чи є конфіскація пропорційним втручанням у право мирно володіти майном, виходив з того, що дійсно конфіскація отриманих законним шляхом коштів у заявника була надмірним і непропорційним заходом, що обґрунтовувалося наступним: було вилучено майно, законність походження якого не оспорується державою, було доведено, що особою порушення вчинено необережно, та закон, обґрунтовуючи яким держава вилучила майно, не є передбачуваним та доступним (по суті справи: Садоха пред'явили обвинувачення у порушенні ст.ст. 339 і 340 МК України, і працівник митниці вилучив 31 000 євро як предмет правопорушення,

дозволивши заявнику залишити решту 10 000 євро) [9]. Таким чином у розглядуваній Верховним Судом справі та справі Садохи обставини є неспівставними, а отже, і фрази на кшталт «є явно значно більшою за визначену йому у вирок суму штрафу» відкривають шлях до зловживань. Підсумовуючи, варто зазначити, що існуюче національне нормативне регулювання спеціальної конфіскації ще потребує удосконалення, але основною перешкодою реалізації нормативних приписів є безмежність судового розсуду та відсутність чітких критеріїв «співмірності».

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 04.11.2020р. у справі № 236/3696/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92692226>
2. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2022 р. № 1-п/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#Text>
3. Контрольний текст Проекту (станом на 22.05.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf>
4. Постанова Верховного Суду від 09.04.2020р. у справі № 676/2199/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749307>
5. Постанова Верховного Суду від 04.11.2020р. у справі № 236/3696/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92692226>
6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Ісмаїлов проти росії» від 06.11.2008 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO6119>
7. Постанова Верховного Суду від 19.02.2019р. у справі № 366/3484/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80112393>
8. Постанова Верховного Суду від 30.06.2020р. у справі № 274/5252/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90411087>
9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Садоха проти України» від 11.07.2019р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e50#Text

Замфереско К.В.,

аспірантка кафедри кримінально – правових дисциплін

навчально – наукового інституту

права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**КРИМІНАЛЬНО - ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ МЕДИЧНОГО
ЗАСТОСУВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: СОЦІАЛЬНА
ОБУМОВЛЕНІСТЬ ТА ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ
СТАНДАРТАМ**

У сучасному правовому полі України питання регулювання обігу наркотичних засобів постає комплексною проблемою, що вимагає зваженого підходу. З одного боку, імперативи забезпечення охорони здоров'я населення зумовлюють необхідність встановлення жорсткого контролю над речовинами, що мають високий потенціал зловживання. З іншого боку, значний обсяг емпіричних даних та клінічних досліджень підтверджує терапевтичну цінність низки наркотичних засобів у зменшенні хронічних больових синдромів, лікуванні неврологічних та психічних розладів. Особливої актуальності ця дилема набуває в умовах триваючої широкомасштабної агресії, яка призвела до значного збільшення кількості осіб, що потребують ефективної психіатричної реабілітації та симптоматичної терапії. Невідповідність між існуючими кримінально-правовими обмежувальними механізмами та зростаючими медичними потребами суспільства створює системну дисфункцію, що вимагає наукового пошуку оптимальних рішень.

Проблема кримінально-правових обмежень медичного застосування наркотичних засобів в Україні є глибоко вкоріненою у соціокультурному та нормативно-правовому полі. Історична складова розгляду наркотичних речовин виключно крізь призму їх деструктивного потенціалу для суспільства зумовила формування рестриктивного законодавства у сфері їх обігу. Проте сучасні світові

медичні стандарти, підкріплені масштабними науковими дослідженнями, переконливо демонструють унікальні терапевтичні властивості окремих наркотичних засобів. Вони визнані ефективними у комплексній терапії хронічного болю різноманітного походження, зменшення негативних побічних ефектів пов'язаних з хіміотерапією, контролі епілептичних нападів, а також у частковому контролі симптомів синдрому Туретта та ряду психічних розладів.

Ескалація військового конфлікту значно посилила гостроту даної проблематики. Особи, які зазнали бойових травм, контузій, опіків та інших ушкоджень, часто стикаються з інтенсивними больовими синдромами, включаючи нейропатичний біль. Включення окремих наркотичних препаратів до списку терапевтичних засобів потенційно може стати ключовим компонентом їхньої повноцінної реабілітації, суттєво покращивши якість життя. Крім того, розлади психічного здоров'я, зокрема посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожні розлади та депресивні стани, набули значного поширення не лише серед ветеранів бойових дій, а й серед широких верств цивільного населення. Обмежений доступ до адекватних та ефективних фармакологічних засобів для лікування цих станів загострює соціальні та медичні наслідки війни, збільшуючи навантаження на систему охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Таким чином, комплексний аналіз кримінально-правових обмежень медичного застосування наркотичних засобів є не лише теоретично значущим, але й стратегічно важливим для реалізації конституційного права громадян на охорону здоров'я. Досягнення оптимального балансу між державним контролем за обігом потенційно небезпечних речовин та забезпеченням невідкладного доступу до необхідних лікарських засобів є завданням сучасної державної політики.

У контексті стратегічного курсу України на європейську інтеграцію, особливого значення набуває гармонізація національного законодавства з усталеними міжнародними та європейськими стандартами у сфері охорони здоров'я та прав людини. Фундаментальне право на охорону здоров'я, медичну

допомогу та медичне страхування закріплене у статті 49 Конституції України. Проте сучасні кримінально-правові обмеження у сфері обігу деяких наркотичних засобів можуть суперечити цій конституційній нормі, обмежуючи доступ громадян до необхідних та ефективних лікарських препаратів.

Міжнародні конвенції, такі як Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року та Конвенція про психотропні речовини 1971 року, встановлюють глобальні рамки контролю, проте водночас чітко передбачають можливість використання таких речовин для медичних та наукових цілей.

Європейський Союз активно розвиває прогресивну політику у цій сфері, відходячи від суто рестриктивного підходу. Резолюція Європейського парламенту від 13 лютого 2019 року щодо застосування медичного канабісу є яскравим прикладом цього напрямку. Вона не лише закликає країни-члени до повного використання терапевтичного потенціалу наркотичних засобів у медичних цілях, а й наголошує на необхідності забезпечення безперешкодного доступу пацієнтів до ліків на їх основі. Це рішення ґрунтується на доведеній ефективності таких препаратів у лікуванні широкого спектру захворювань. Більше того, Рішення Європейського парламенту Р9-ТА-2023-0310 від 20.07.2023 року підтверджує, що право на доступ до належного лікування є невід’ємним фундаментальним правом людини, яке має бути гарантоване незалежно від соціально-економічного статусу чи географічного розташування.

Зазначені міжнародно-правові акти та європейські регуляторні ініціативи свідчать про тенденцію зміни загальноприйнятого методу – від абсолютної заборони до збалансованого, науково обґрунтованого підходу, що визнає та інтегрує медичну цінність окремих наркотичних засобів. Для України, яка прагне інтеграції до європейської спільноти, критично важливим є адаптація національного законодавства до цих прогресивних стандартів, що дозволить забезпечити належний доступ до лікування при збереженні ефективних механізмів контролю за обігом.

Правове регулювання обігу наркотичних засобів в Україні є предметом комплексного міжгалузевого регулювання, що здійснюється нормами

кримінального, адміністративного та цивільного права. Центральне місце у системі регулювання посідає Кримінальний кодекс України (далі – ККУ), який встановлює кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (статті 305-320 ККУ) [1]. Разом з тим, вищевказані норми, що регулюють кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів мають бланкетний характер, і відповідно їх застосування пов'язано із встановленням змісту норм іншого законодавства, зокрема: спеціальним законом є Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [2], що визначає засади державної політики у сфері обігу цих речовин, заходи державного контролю та вимоги до ліцензування відповідних видів діяльності. Деталізація правових режимів здійснюється на рівні підзаконних нормативно-правових актів, зокрема постанов Кабінету Міністрів України (щодо затвердження переліків наркотичних засобів, порядку їх обігу, обліку та контролю) та наказів Міністерства охорони здоров'я України (щодо правил медичного застосування).

З метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування та подолання існуючих прогалин, 21 грудня 2023 року було ухвалено, а 13 лютого 2024 року підписано Закон України № 3528-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування»[5]. Цей закон, що набув чинності 16 серпня 2024 року, є значним кроком до реформування системи обігу окремих наркотичних засобів у медичних, промислових та науково-технічних цілях. Він регулює вміст певних речовин (як-от ТГК для канабісу), умови культивування, імпорту та реалізації, а також передбачає впровадження електронної системи обігу для комплексного

відстеження руху контрольованих матеріалів від початкового джерела до кінцевого споживача.

Отже, системне вдосконалення кримінально-правових обмежень медичного застосування наркотичних засобів в Україні вимагає структурованого підходу. Передусім, необхідним є забезпечення відповідності національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами. Це передбачає не лише перегляд та оновлення переліків контрольованих речовин з урахуванням їх доведених медичних властивостей, але й суттєве спрощення адміністративних та господарських процедур ліцензування, обліку та призначення наркотичних лікарських засобів. Набуття чинності Законом України № 3528-IX, що регулює обіг рослин роду коноплі, є значним кроком у цьому напрямку, дозволяючи обіг певних наркотичних засобів виключно в медичних, промислових та науково-технічних цілях. Цей закон, регулюючи вміст контрольованих речовин (як-от ТГК для канабісу) та умови культивування, імпорту та реалізації, а також впроваджуючи електронну систему відстеження, значно підвищує прозорість та ефективність державного контролю, забезпечуючи при цьому доступ до життєво необхідного лікування для значної кількості громадян України.

Тому збалансоване та науково обґрунтоване кримінально-правове регулювання медичного застосування наркотичних засобів сприятиме не лише покращенню доступу пацієнтів до ефективної фармакотерапії, але й потенційному зниженню масштабів зловживання опіоїдами, оптимізації витрат на лікування та навіть стимулюванню економічного зростання через створення нових секторів економіки та збільшення податкових надходжень. Це забезпечить повноцінну реалізацію конституційного права громадян на належну медичну допомогу та відповідатиме високим європейським стандартам охорони здоров'я та прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 № 60/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-viii#Text>.
4. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування: Закон України від 21.12.2023 № 3528-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-IX#Text>.

Іващенко В.О.,

професор кафедри кримінології та інформаційних технологій

кандидат юридичних наук, доцент

(Національна академія внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ВІДПОВІДНІСТЬ ДО ВИМОГ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

У 2012 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [1]. У зв'язку з цим законодавець мав привести кримінальне законодавство у відповідність до вимог зазначеного документа. Поступово до Кримінального кодексу України (далі – КК) [2] були внесені окремі зміни.

Так, 18 лютого 2021 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» [3]. Розглянемо важливі положення цього документа, яким внесені зміни як до Загальної, так і Особливої частин КК.

По-перше, у новій редакції викладена ст. 155 КК «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку». Ознаки зазначеного суспільно небезпечного діяння узгоджені з деякими іншими кримінальними правопорушеннями проти статевої свободи та статевої недоторканості, зокрема зґвалтуванням. Так, у ч. 1 ст. 155 КК передбачена відповідальність за вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета. Були частково змінені та доповнені кваліфікуючі ознаки цього правопорушення: вчинення близькими

родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, або якщо вони поєднані з наданням грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки.

Звернемо увагу, що Ланцаротська конвенція вимагає криміналізувати заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру (п.а ч.1 ст. 18). При цьому держави-учасниці Конвенції цей вік визначають на власний розсуд. Зазначені вимоги не поширюються на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, що здійснюються за їх взаємною згодою.

По-друге, криміналізовані домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156⁻¹ КК), одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301⁻¹ КК), проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301⁻² КК).

Так, домагання дитини для сексуальних цілей передбачає пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася (ч. 1 ст. 156⁻¹ КК), а також пропозицію неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії (ч. 2 ст. 156⁻¹ КК).

Вимога встановити кримінальну відповідальність саме за домагання дитини для сексуальних цілей передбачена ст. 23 Конвенції.

Зауважимо, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства містить також положення щодо

криміналізації правопорушень, що стосуються дитячої порнографії (ст. 20). Мова йде про:

- виготовлення дитячої порнографії;
- пропонування або надання доступу до дитячої порнографії;
- розповсюдження або передавання дитячої порнографії;
- придбання дитячої порнографії для себе або іншої особи;
- володіння дитячою порнографією;
- свідоме одержання доступу до дитячої порнографії за допомогою інформаційно-комунікативних технологій.

З метою узгодження вітчизняного кримінального законодавства з міжнародним було криміналізовано умисне одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій або умисне її придбання, або умисне зберігання, ввезення в Україну, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження (ч. 1 ст. 301⁻¹ КК). Крім того, ввезення в Україну дитячої порнографії з метою збуту чи розповсюдження або її зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою караються за ч. 2 ст. 301⁻¹ КК, а виготовлення, розповсюдження, збут дитячої порнографії або примушування неповнолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії – за ч. 3 ст. 301⁻¹ КК.

Враховуючи положення Ланцаротської конвенції у частині можливості неповнолітніх використовувати та володіти дитячою порнографією, ч. 5 ст. 301⁻¹ КК передбачено, що не підлягає кримінальній відповідальності неповнолітня особа за виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії, якщо такі дії вчинені без мети збуту чи розповсюдження.

Як зазначено вище, в Україні криміналізовано проведення видовищного заходу сексуального характеру, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, у якому задіяно неповнолітню особу (ч. 1 ст. 301⁻² КК); відвідування видовищного заходу сексуального характеру з метою його перегляду, у тому числі з використанням інформаційно-

телекомунікаційних систем або технологій, у якому завідомо для відвідувача задіяно малолітню чи неповнолітню особу (ч. 2 ст. 301⁻² КК); втягнення неповнолітньої особи до участі у видовищному заході сексуального характеру, що проходить, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, або примушування неповнолітньої особи до участі у такому заході з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи або із застосуванням чи погрозою застосування насильства (ч. 3 ст. 301⁻² КК).

У свою чергу Конвенція Ради Європи передбачає положення щодо криміналізації правопорушень, що стосуються участі дитини в порнографічних виставах (ст. 21): вербування дітей для участі в порнографічних виставах або спонукання дитини до участі в таких виставах; примушування дитини до участі в порнографічних виставах або отримання користі від цього чи іншого використання дитини із цією метою; свідоме відвідування порнографічних вистав, у яких залучено дітей.

По-третє, як згадувалось вище, деякі зміни були внесені і до норм Загальної частини КК.

Так, обчислення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу, кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, кримінальні правопорушення, передбачені статтями 301⁻¹-303, якщо вони вчинені стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, розпочинається з дня, коли така потерпіла особа досягла повноліття або, у разі її смерті, мала б досягти повноліття.

Підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є, зокрема вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156⁻¹, 301⁻¹-303.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що більшість положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства імплементовано в КК. Але законодавство в цій сфері не є досконалим

і завершеним. Потребують кримінально-правового дослідження та конкретизації норми про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, окремі положення і терміни, що містять ст. 156⁻¹ (вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася), 301⁻¹ (дитяча порнографія), 301⁻² (видовищний захід сексуального характеру). Очевидно, що практика впровадження Україною міжнародних стандартів відповідальності за вчинення правопорушень щодо дітей буде продовжена.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовт. 2007 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції): Закон від 18 лют. 2021 р. № 1256-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n24>.

Лихопуд Д.Д.

аспірантка Лабораторії дослідження проблем
національної безпеки у сфері громадського здоров'я

*(Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 321² КК УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Правильне розуміння предмета кримінального правопорушення відіграє велике значення для вирішення питань про його склад, кваліфікацію, критерії, що визначають характер та ступінь суспільної небезпечності конкретного злочину. Оскільки предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321² Кримінального кодексу України (далі - КК), є ознакою, яка названа безпосередньо в самому кримінальному законі, він має бути встановлений для правильної кваліфікації відповідного діяння.

Загальним поняттям предмета злочину, передбаченого ст. 321² КК, яке відповідно до особливостей об'єктивної сторони наділяється певними ознаками, виступає «лікарський засіб» (далі - ЛЗ). Характеризуючи предмет досліджуваного кримінального правопорушення за формами учинення, зазначимо, що: 1) при порушенні встановленого порядку доклінічного вивчення ЛЗ, фальсифікації їх результатів предметом виступає тест-зразок; 2) при порушенні встановленого порядку клінічних досліджень (випробувань) ЛЗ та фальсифікації їх результатів предметом кримінального правопорушення визначається досліджуваний ЛЗ; 3) при порушенні встановленого порядку державної реєстрації ЛЗ, відповідно до особливостей такого порядку предметами є референтний, генеричний та оригінальний ЛЗ; гомеопатичний ЛЗ; ЛЗ для педіатричного використання; ЛЗ, що можуть закуповуватися особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я; ЛЗ, що зареєстровані у країнах із строгими регуляторними органами (SRAs), зокрема

орфанний ЛЗ, оригінальний (інноваційний) ЛЗ, ЛЗ передової терапії, ЛЗ для профілактики та/або лікування ВІЛ, лікування гемофілії, онкологічних захворювань, вакцини; ЛЗ призначений для лікування, профілактики та діагностики серйозних виснажливих захворювань або захворювань, які загрожують життю людини, ЛЗ призначений для застосування у надзвичайних ситуаціях у відповідь на загрози здоров'ю населення, що належним чином визнані Всесвітньою організацією охорони здоров'я або Міністерством охорони здоров'я України (далі - МОЗ).

Базовими фізичними ознаками ЛЗ як предмета даного злочину виступають будь-яка речовина або комбінація речовин та відповідна лікарська форма, за якими певний ЛЗ розглядається як предмет об'єктивного світу, для якого характерна матеріальність. Метою застосування ЛЗ використано для характеристики соціального аспекту предмета як його соціальної цінності, що має вагоме значення для правильного визначення характеру суспільної небезпечності розглядуваного кримінального правопорушення та тяжкості його наслідків. Юридичні ознаки відповідного ЛЗ як предмета досліджуваного злочину характеризують його в кримінально-правовому аспекті.

На теперішній час правовідносини у сфері ЛЗ регулюються ЗУ «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 № 123/96-ВР, а також ЗУ «Про лікарські засоби» від 28.07.2022 № 2469-ІХ, який набрав чинності з дня його опублікування та вводиться в дію через 30 місяців після завершення воєнного стану, однією з цілей якого визначається імплементація окремих положень законодавства ЄС щодо ЛЗ для застосування людиною. У зв'язку з цим врахування потребують такі положення.

По-перше, оскільки ЛЗ передової терапії як нова категорія ліків із широким терапевтичним потенціалом для лікування різних типів захворювань, таких як рак, нейродегенеративні та аутоімунні захворювання, піддаються доклінічному вивченню та клінічним дослідженням (випробуванням), до предмета даного злочину мають бути включені медичні вироби як частина комбінованого ЛЗ. Так, Регламентом (ЄС) № 1394/2007 Європейського Парламенту та Ради від

13.11.2007 про ЛЗ передової терапії та внесення змін до Директиви 2001/83/ЄС та Регламенту (ЄС) № 726/2004 встановлено вимогу оцінювання якості, безпеки та ефективності під час доклінічного вивчення та клінічного дослідження (випробування) частини комбінованого лікувального препарату прогресивної терапії, що є лікувальним пристроєм (у значенні п. (а) ч. 2 ст. 1 Директиви Ради 93/42/ЄЕС від 14.06.1993 щодо питання медичного обладнання) або лікувальним пристроєм, що активно імплантується (згідно з п. (с) ч. 2 ст. 1 Директиви Ради 90/385/ЄЕС від 20.06.1990 про наближення законодавств держав-членів щодо активних медичних пристроїв, що імплантуються). ЗУ «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 № 265/95-ВР передбачено, що під виробами медичного призначення (медичними виробами) розуміють будь-який інструмент, апарат, прилад, пристрій, програмне забезпечення, матеріал або інший виріб, призначені для діагностики, лікування, профілактики організму людини та (або) забезпечення таких процесів [1].

По-друге, відзначимо, що після закінчення строку дії державної реєстрації лікарського засобу здійснюється його перереєстрація, безстрокове продовження державної реєстрації, тому відповідний лікарський засіб також необхідно відносити до предмета досліджуваного кримінального правопорушення.

По-третє, потребують врахування положення Директиви № 2002/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради з гармонізації правових норм держав-членів стосовно біологічних добавок до їжі від 10.06.2002 в контексті дієтичних добавок (далі - ДД). Через наявні прогалини в системі державного контролю основною проблемою стала реалізація суб'єктами господарювання ДД під виглядом ЛЗ без відповідної державної реєстрації, що становить загрозу для публічного здоров'я, зокрема у випадках наявності в ДД активних фармацевтичних інгредієнтів, у тому числі рецептурних, які можна використовувати виключно для виготовлення ЛЗ; відсутність у складі ДД заявлених поживних речовин (білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин) або інших речовин з поживним або фізіологічним ефектом; невідповідність маркування встановленим вимогам

(зазначення, що вони мають лікувальний ефект). Так, ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення регулювання виробництва та обігу дієтичних добавок, врегулювання інших питань у сфері охорони здоров'я» від 05.12.2024 № 4122-IX, який набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через шість місяців з дня набрання ним чинності, встановлено, що МОЗ затверджується порядок проведення та методика оцінки впливу на здоров'я людини вітамінів, мінеральних речовин та інших речовин і їх максимально допустимих доз у харчових продуктах, що пропонуються для введення в обіг як ДД, а також перелік вітамінів, мінеральних речовин та інших речовин і їх максимально допустимих доз, дозволених до застосування в ДД; Міністерством аграрної політики та продовольства України здійснюється внесення змін до переліку вітамінів, мінеральних речовин та інших речовин і їх максимально допустимих доз, що дозволені до застосування в ДД, на основі позитивної оцінки впливу на здоров'я людини вітамінів, мінеральних речовин або інших речовин і їх максимально допустимих доз у харчових продуктах, що пропонуються до введення в обіг як ДД; серед спеціальних вимог до ДД також визначено, що для їх виробництва можуть використовуватися лише речовини, включені до переліку вітамінів, мінеральних речовин та інших речовин і їх максимально допустимих доз, що дозволені до застосування в ДД, з дотриманням максимально допустимих доз, встановлених зазначеним переліком; встановлено заборону обігу ДД, якщо про намір першого введення їх в обіг не повідомлено [2]. Водночас, ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23.12.1997 № 771/97-ВР, передбачено державну реєстрацію за умови включення до державного реєстру об'єктів та/або отримання реєстрації (визнання безпечними) в ЄС таких об'єктів санітарних заходів як новітні харчові продукти, до яких відносяться ДД, що не перебували в обігу в Україні станом на встановлену дату і є вітаміном, мінералом або іншою речовиною, при виробництві якої застосовано виробничий процес, що не використовувався на території України до встановленої дати, та/або яка містять або складаються із створених наноматеріалів [3].

При цьому, необхідно підкреслити, що обов'язковою спеціальною ознакою предметів досліджуваного кримінального правопорушення є невідповідність вимогам щодо якості як сукупності властивостей, які надають ЛЗ здатність задовольняти споживачів відповідно до свого призначення і відповідають вимогам, встановленим законодавством; безпеки, яка базується на порівняльній оцінці користі від застосування та потенційної шкоди, що може бути завдана при застосуванні ЛЗ; ефективності як сприятливої діагностичної, лікувальної чи профілактичної дії ЛЗ на встановлення характеру захворювання, його перебіг, тривалість або корекцію стану чи фізіологічних функцій організму людини відповідно до показань до застосування, зазначених в інструкції для медичного застосування; та/або достовірності результатів доклінічних вивчень, клінічних досліджень (випробувань), згідно із стандартами належної лабораторної практики (GLP), належної клінічної практики (GCP), належної виробничої практики (GMP) відповідно.

Список використаних джерел:

1. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06.07.1995 № 265/95-ВР. Дата оновлення: 30.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення регулювання виробництва та обігу дієтичних добавок, врегулювання інших питань у сфері охорони здоров'я: Закон України від 05.12.2024 р. № 4122-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4122-IX#n83> (дата звернення: 06.05.2025).
3. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. № 771/97-ВР. Дата оновлення: 18.12.2024. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#n171> (дата звернення: 06.05.2025).

Лісіцина Ю.О.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ ЄС У СФЕРІ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНИМ ДОМАГАННЯМ

Порушення недоторканності приватного життя людини залишається актуальною проблемою, що привертає увагу міжнародного співтовариства для вироблення ефективних заходів протидії цьому негативному соціальному явищу. Останнім часом для позначення поведінки однієї людини, що завдає незручності і порушує недоторканність приватного життя іншої, все частіше став викотися термін «харасмент».

Відповідно до Оксфордського словника англійської мови, термін «harassment» тлумачиться як «Дія, що полягає в докучанні або турбуванні особи шляхом тиску, висловлювання чи вчинення неприємних дій щодо неї» [1]. Термін з'явився з мисливського лексикону на початку XVII ст. у наступному вигляді: harasser – «натруїти мисливську собаку на дичину».

Харасмент включає не тільки сексуальні домагання, а будь-які дії, що принижують іншу людину, створюють навколо неї несприятливу обстановку, і направлені на виникнення у неї почуття сорому чи страху.

Станом на сьогодні надзвичайного поширення набули акти сексуального харасменту, котрі в Україні іменуються «сексуальними домаганнями». На рівні міжнародного права захист від сексуальних домагань регулюється Конвенцією МОТ № 190 «Про викорінення насильства і домагань в сфері праці», Директивою Європейського парламенту і Ради Європейського союзу 2006/54/ЄС та бюлетенем Генерального секретаря ООН «Заборона дискримінації, домагань, включаючи сексуальне домагання, та зловживання владою». Ці акти визнають

головні ознаки сексуального харасменту, закріплюють основні засади захисту від сексуальних домагань, практичні рекомендації державам щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, а також узагальнюють судову практику у цій сфері.

Директива Європейського парламенту і Ради Європейського союзу 2006/54/ЄС, визначає сексуальні домагання як будь-яку форму небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, котра має своєю ціллю або результатом ображення гідності особи [2].

Пекінська декларація та Платформа дій, прийняті на Четвертій Всесвітній конференції з питань жінок 1995 року, описують сексуальні домагання як форму насильства проти жінок, яка несумісна з гідністю та цінністю людської особистості, яка заважає жінкам робити внесок в загальний розвиток [3].

Статтею 40 Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» визначається, що сексуальні домагання – це будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякуваного, ворожого, принизливого або образливого середовища.

У червні 2019 року на Столітній конференції Міжнародної організації праці (МОП) було прийнято Конвенцію МОП № 190 про викорінення насильства та домагань у сфері праці та супровідну Рекомендацію МОП № 206. Конвенція містить таке визначення: сексуальні домагання – це неприйнятні форми поведінки і практики або загрози таких, здійснених одноразово чи систематично, метою, результатом або можливим наслідком яких є заподіяння фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди, включаючи гендерно зумовлені насильство і домагання. Насильство та домагання, спрямовані на осіб через їхню статеву або гендерну приналежність, непропорційно впливають на осіб конкретної статі або конкретної гендерної приналежності [4].

З урахуванням своєї провідної ролі у справі захисту прав людини Рада Європи прийняла Конвенцію про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (відома як Стамбульська

конвенція). Ст. 40 Конвенції під сексуальними домаганнями розуміє будь-яку форму небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища [5].

Стамбульська конвенція визнає серйозність сексуальних домагань та заохочує держави встановити кримінальну відповідальність за це правопорушення. Термін «харасмент» використовується в кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних держав, серед яких: Австрія, Бельгія, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Польща, Португалія, Франція, Чехія, Фінляндія та ін.

Що ж стосується України, національне законодавство ще розвивається у вказаній сфері, тим самим долаючи пробіли та колізії, що виникають під час правового регулювання правопорушень, пов'язаних із сексуальним домаганням.

Визначення сексуальних домагань міститься в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Слід зауважити, що в первісній редакції цього закону, поняття сексуальних домагань мало досить обмежений характер порівняно з визначенням Стамбульської конвенції. Зокрема, сексуальними домаганнями, розглядалось лише випадки таких домагань на робочому місці, коли постраждала та кривдник перебувають у відносинах підпорядкування (трудового, матеріального тощо).

Безумовно, позитивним кроком було внесення змін до даного закону (згідно Закону № 3733-IX від 22.05.2024 р.) і нове тлумачення сексуальних домагань значно розширює захист на всі види взаємодії між особами, включаючи рівноправні стосунки та інші соціальні контексти. Відтак, національне законодавство під сексуальними домаганнями розуміє: дії сексуального характеру (що не посягають на статеву свободу чи статеву недоторканість особи), виражені вербально, невербально або фізично (слова, жести, рухи тіла, доторкування, поплескування або інші аналогічні дії), які ображають чи

принижують гідність особи та можуть супроводжуватися створенням щодо неї залякувального, ворожого або образливого, принизливого середовища (ситуації).

Які ж механізми захисту від сексуальних домагань передбачені в Україні? Оскільки Кримінальний кодекс України містить ст. 154 «Примушування до вступу статевий зв'язок», поширеною є думка, що сексуальні домагання – це лише примушування до статевого контакту. Однак поняття сексуальних домагань значно ширше. Відтак, окремої статті за сексуальні домагання в КК не передбачено.

Натомість, за сексуальні домагання передбачена адміністративна відповідальність. Ст. 173-7 КУпАП: Сексуальне домагання, тобто умисне вчинення проти бажання особи образливих, принизливих дій сексуального характеру, виражених вербально або невербально (слова, жести, рухи тіла), у тому числі з використанням електронних комунікацій.

Беззаперечно, прийняття нової норми до Кодексу про адміністративні правопорушення, яка передбачає відповідальність за сексуальне домагання, є важливим кроком у захисті прав людини. Проте, адміністративна відповідальність не забезпечує повного захисту прав постраждалих і не відповідає стандартам ЄС. Тому криміналізація сексуальних домагань — це доцільний і необхідний крок у межах адаптації українського кримінального законодавства до європейських норм.

Список використаних джерел:

1. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/harassment>. (дата звернення: 25.04.2025 р.).
2. Директива Європейського парламенту і Ради Європейського союзу: Міжнародний документ від 05.07.2006 р. URL: <http://base.garant.ru/70558292>. (дата звернення: 25.04.2025 р.).
3. Fourth World Conference on Women Beijing Declaration. URL : <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm/> (дата звернення 25.04.2025 р.).

4. Конвенція МОП № 190 та Рекомендація МОП № 206 Короткий огляд.
URL: file:///C:/Users/viki1/Downloads/wcms_752224.pdf (дата звернення 25.04.2025).

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 25.04.2025 р.).

Максимович Р.Л.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового Інституту права та правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРО ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЄС

«Принцип – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. // Основний закон якої-небудь точної науки; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось // Правило покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. [1, с.1125]».

У ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення [2]. У ч. 1 ст. 49 Хартії основоположних прав Європейського Союзу встановлено майже аналогічне положення, а саме „Жодна людина не може бути визнаною винною у скоєнні будь-якого кримінального правопорушення внаслідок будь-якої дії чи бездіяльності, які не становили кримінального правопорушення відповідно до національного законодавства чи міжнародного права на момент його вчинення. Також, не може бути накладено більш суворе покарання, ніж те, що застосовувалося на момент вчинення кримінального правопорушення” [3]. У цих положеннях даних міжнародних документів втілено принцип законності і сумлінного виконання міжнародних зобов’язань.

Частина 3 ст. 49 Хартії основоположних прав Європейського Союзу передбачає, що міра покарання має відповідати тяжкості скоєного злочину [3]. Тобто, тут по суті йдеться про принцип пропорційності.

У ст.ст. 5, 6, 8, 9, 10, 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод йдеться про те, що „кожен має право” [2]. Таким чином, тут йдеться про принцип рівності.

У ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [2]. Тут відображено принцип гуманізму.

У ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави [2]. У п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до чинного закону або кримінально-процесуального права кожної країни [4]. Таким чином, тут йдеться про принцип *non bis in idem*.

Про подібне йдеться і в нормах чинного законодавства України, які стосуються кримінального права.

Так, про принцип законності йдеться в ст. 3 Кримінального кодексу (далі – КК) України де передбачено, що кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено [5]. Тут відображено принцип законності, відповідно до якого кримінально-правові норми не існують поза КК України. Заповнювати у прогалини у законі про кримінальну відповідальність, шляхом застосування його до випадку, який ним прямо не передбачений не можна.

Принцип пропорційності знаходить відображення, в ч. 3 ст. 65 КК України, яка зокрема, передбачає, що суд призначає покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення визначається судом, виходячи з фактичних обставин справи. При цьому, зокрема береться до уваги стадія вчиненого кримінального правопорушення, тяжких заподіяних наслідків, форма і вид вини, спосіб вчинення.

У ст. 24 Конституції України зазначено, що громадяни є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [6]. В КК України цей принцип прямо не відображений. Проте, згідно зі ст. 8 Конституції України вона має вищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Насамперед зміст цього принципу в кримінальному праві зводиться до того, що всі особи незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак повинні утримуватися від вчинення злочинів і до однакового обов'язку особи, яка вчинила злочин підлягати кримінальній відповідальності незалежно від обставин, які вищевказані. Цей принцип, зокрема, передбачає однакові підстави для кримінальної відповідальності для всіх осіб, що випливає зі ст. 2 КК України, однакові засади призначення покарання, єдину систему покарань для всіх осіб, однакові підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності.

Принцип гуманізму насамперед втілено у ст. 3 Конституції України, де передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [6]. Норма, яка міститься у цій статті є фактично юридичною основою гуманістичного спрямування розвитку життя в нашій державі. Кримінальне законодавство охороняє права і інтереси як тих осіб, які постраждали від вчинення певного суспільно небезпечного діяння, так і тих осіб, які здійснили посягання на

відповідні охоронювані законом об'єкти. Принцип гуманізму проявляється також і в можливості за певних умов звільнення особи від покарання. Так, в ст.ст. 80-84 КК України передбачені умови звільнення особи від покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким і звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а в ст.ст. 85-87 КК України зазначені умови застосування амністії і помилування до особи.

Принцип *non bis in idem* втілено в ст. 61 Конституції України (ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення) і в ч. 3 ст. 2 КК України (Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу). Разом з тим, зазначений принцип не перешкоджає притягувати особу до різних видів юридичної відповідальності у ситуаціях коли є відмінність у складі правопорушення як в цілому, так і в конкретних його ознаках. Останнє відображено і у практиці діючого Верховного Суду. Так, у постанові Верховного Суду від 8 грудня 2022 року у справі № 686/11795/17 у ситуації, коли особу засудили за ч. 1 ст. 286 КК України після розгляду стосовно неї протоколу про адміністративне правопорушення за ст. 124 Кодексу України про Адміністративні Правопорушення (далі – КУпАП), Верховний Суд дійшов висновку про відсутність порушення принципу *non bis in idem*, оскільки ст. 124 КУпАП, на відміну від ч. 1 ст. 286 КК України, не передбачає відповідальності за спричинення під час ДТП тілесних ушкоджень середньої тяжкості [7]

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 12.05.2025).

3. Хартія основоположних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення 12.05.2025).

4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 12.05.2025).

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.05.2025).

6. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.05.2025).

7. Постанова Верховного Суду від 8 грудня 2022 року у справі № 686/11795/17 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107938401> URL: (дата звернення: 12.05.2025).

Матолич В.В.,

суддя, доктор філософії права
(Надвірнянський районний суд
Івано-Франківської області)

ВІДМОВА ВІД ДАЧІ ПОКАЗАНЬ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Здійснення кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством має свої особливості, що пов'язані із складністю запобігання, виявлення та протидії домашньому насильству, соціальною чутливістю такого явища, а також із специфічними обставинами вчинення, що суттєво ускладнюють розслідування.

Специфічною особливістю кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є систематична повторюваність дій кривдника щодо жертви, що з плином часу має щоразу тяжчі наслідки. Якщо спершу це словесні приниження чи погрози, які виключно психологічно впливають на жертву та породжують у неї пригнічення, неповноцінності та залежності, то з кожним наступним епізодом жертва відчуває більш сильну загрозу і небезпідставний страх за своє життя та здоров'я. Тому важливим є своєчасне виявлення кримінального правопорушення та забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження.

Як справедливо зазначає Р. Степанюк, зв'язку з надзвичайною актуальністю і соціальною чутливістю проблематики протидії домашньому насильству виникає необхідність розроблення нових методик розслідування таких кримінальних правопорушень [1, с.491].

З урахуванням криміналістичних особливостей вказаної категорії кримінальних правопорушень, законодавцем уже були вжиті певні заходи у цьому напрямку, зокрема: у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, потерпілий не може відмовитися від

обвинувачення (п.7 ч.1 ст.284 КПК України); при застосуванні запобіжного заходу суд наділений повноваженнями покласти на підозрюваного чи обвинуваченого додаткові обов'язки, а саме щодо: обмеження спілкування з потерпілою, заборона до неї наближатися чи перебувати у місці спільного провадження тощо (ч.6 ст.194 КПК України); позбавлення підозрюваного чи обвинуваченого у праві ініціювати укладення угоди про примирення у таких справах (ч.1 ст.469 КПК України) [2]. Однак певні проблеми досі потребують врегулювання.

Домашнє насильство – це діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (п.3 ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [3].

З наведеного розуміємо, що кримінальні правопорушення, які пов'язані з домашнім насильством, як правило, вчиняють у колі сім'ї, за місцем спільного проживання кривдника та жертви, що і є основною причиною їх латентності. Тому у справах цієї категорії, показання потерпілого мають ключове значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення.

Як правило, потерпілі від домашнього насильства є пасивними, дають повні та правдиві показання, що заслуговують довіри, але поводять вони себе під час слідства неактивно, вирішення всіх питань залишають на розсуд слідчого і судді, клопотань не заявляють, і, зазвичай, відмовляються знайомитися з матеріалами справи. Нерідко їх доводиться переконувати у необхідності участі у слідчій дії [4, с.302].

Ця ситуація ускладнюється тим, що потерпілий за період вчинення щодо нього кримінального правопорушення, економічно, психологічно чи у інший

спосіб стає прив'язаний до кривдника, що породжує відчуття безвиході, невпевненості у власних силах і, як наслідок, небажання активно сприяти здійсненню кримінального провадження.

Психологічний вплив кривдника на жертву є зростаючим, а тому навіть коли остання, хвилюючись за своє життя чи здоров'я, повідомляє про вчинення кримінального правопорушення, кривдник, що пов'язаний із жертвою спільним побутом та родинними зв'язками і не обмежений у спілкуванні з нею, у будь-який момент може переконати жертву його пробачити, запевняючи, що такі дії більше не повторяться чи в інший спосіб вплинути на неї, з метою спонукання її відмовитися від давання показань у ході здійснення кримінального провадження. Таким чином, процесуальне право потерпілого відмовитися давати пояснення чи показання (п.6 ч.1 ст.56 КПК України) використовують на шкоду інтересам особи, яка ним наділена.

При цьому слід також зауважити, що жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ч.3 ст.18 КПК України) [2]. Ця засада здійснення кримінального провадження є загальною та не залежить від виду кримінального правопорушення.

Водночас, статтею 386 КК України визначено відповідальність за примушування потерпілого до відмови від давання показань шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна потерпілого чи його близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять [5]. Способи вчинення даного кримінального правопорушення є чітко визначені у диспозиції ст. 386 КК України і їх перелік є вичерпним. Однак схиляння потерпілого до відмови від дачі показань у інший спосіб (вмовляння, запевнення виправитися, переконання, вибачення тощо) не є кримінально караним, негативно впливає на здійснення кримінального провадження, при чому кримінальне правопорушення не припиняється і потерпілий продовжує страждати від домашнього насильства.

Обмеження потерпілого у його процесуальному праві відмовитися від давання показань у даному випадку буде не виправданим, водночас, слід напрацювати механізм, за якого негативні наслідки відмови потерпілого від дачі показань будуть мінімізовані.

Вирішальне значення для виконання завдань кримінального провадження, у такому випадку, матиме оперативне реагування на повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, швидке прибуття на місце події працівників правоохоронних органів, вжиття заходів до виявлення та вилучення усього обсягу доказів на місці події, фіксація слідів вчинення кримінального правопорушення, виявлення свідків тощо. Це знизить питому вагу показань потерпілого у процесі доказування з огляду на обсяг зібраних доказів, приховати чи знищити, які винний не зможе. Слід також своєчасно забезпечити доступ потерпілого до служб, які надають психологічну підтримку жертвам домашнього насильства для надання йому кваліфікованої психологічної допомоги та усунення наслідків психологічної травми. Здійснення досудового розслідування та судового провадження у даній категорії справ повинно мати пріоритетне значення, оскільки не виправдана затримка негативно впливатиме на психологічний стан потерпілого та посилюватиме невпевненість у наявності ефективного механізму захисту від суспільно небезпечного посягання.

Список використаних джерел:

1. Степанюк Р. Комплексний характер криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. *Conferința "Omul, criminologia, știința"*. 2023. Ediția 2, Vol. 1. P.489-491. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/489-491_1.pdf
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

4. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3(91). С.295-306.

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20250509#Text>

Михайліченко Т.О.,

старша наукова співробітниця

канд. юрид. наук, доцентка,

(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України)

ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ VS ДІЄТИЧНІ ДОБАВКИ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС

Україна продовжує свій євроінтеграційний шлях і одним із кроків, які нам варто зробити – це імплементація низки резолюцій та директив ЄС. Зокрема, імплементації потребує і Директива № 2002/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради з гармонізації правових норм держав-членів стосовно біологічних добавок до їжі від 10.06.2002 р. Фармацевтичний ринок України наразі переживає стрімке зростання продажів дієтичних добавок. Як відмічається фахівцями, «в сегменті дієтичних добавок зафіксовано найбільш динамічний тренд розвитку порівняно з іншими категоріями... За підсумками січня–лютого 2025 р. обсяги споживання дієтичних добавок збільшилися на 27,7% порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Лідерами продажу виступають дієтичні добавки, які підтримують органи травлення, функцію органів дихання, впливають на процеси обміну у тканинах». Загалом, таке зростання є традиційним для останніх років. Прогнозується, що за підсумками 2025 р. приріст очікується на рівні 26,4% у національній валюті та 7,2% в упаковках [1].

ЄС достатньо жорстко врегулював положення про дієтичні добавки. У ст. 2 Директиви 2002/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради з гармонізації правових норм держав-членів стосовно біологічних добавок до їжі від 10.06.2002 р. “добавка до їжі” означає харчовий продукт, призначений для доповнення звичайного раціону харчування і є концентрованим джерелом одного або комбінації поживних або інших речовин, що мають поживну або фізіологічну

дію, і розповсюджуються в дозованій формі, тобто у вигляді капсул, таблеток, пастилок, пігулок та інших подібних форм, дозованих порошків, ампул, бульбашок, крапель та інших подібних форм, які дозволяють дозувати прийом мінімальної кількості рідини або порошку. Поживними ж речовинами є лише: 1) вітаміни та 2) мінеральні речовини [2]. А визначаючи що є лікарським засобом (Директива № 2001/83/ЕС Ради ЄС і Європейського Парламенту від 06.11.2001 р. про Кодекс Співтовариства стосовно лікарських засобів для використання людиною), наголошено, що він включає в себе будь-яку субстанцію або комбінацію субстанцій, призначених для лікування або профілактики захворювань людини [3].

Загалом, аналізуючи чинні національні акти: закони України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 № 123/96-ВР та «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23.12.1997 № 771/97-ВР, Наказ МОЗ України «Про затвердження Гігієнічних вимог до дієтичних добавок» від 19.12.2013 р. № 1114, а також Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення регулювання виробництва та обігу дієтичних добавок, врегулювання інших питань у сфері охорони здоров'я» від 05.12.2024 № 4122-ІХ, який набере чинності 27.09.2025, видається, що жодних зауважень немає і національне законодавство повною мірою корелюється із законодавством ЄС.

Однак, досвід окремих країн ЄС (зокрема, Франції та Німеччини) засвідчив, що доцільно також прямо закріплювати уточнення, що у випадках коли, враховуючи всі характеристики, продукт відповідає як визначенню лікарського засобу, так і визначенні іншого продукту (приміром, дієтичній добавці, медичному виробу, продуктам харчування чи косметичній продукції), то у разі сумніву, вважається лікарським препаратом. І судова практика суворо дотримується цього підходу. Наприклад, Вищий земельний суд Дрездена у 2019 р. ухвалив, що попередження на харчових добавках та косметичній продукції «Щодо ризиків та побічних ефектів прочитайте листок-вкладиш і запитайте свого лікаря чи фармацевта» вводить в оману і, отже, є недопустими. Оскільки

використання попереджувальних написів, запропонованих для лікарських засобів, вводить в оману клієнтів щодо основних властивостей продуктів і зміцнює припущення щодо підвищення їх ефективності. Харчові добавки та косметичні продукти не є ліками за змістом «Закону про лікарські засоби». Вищий земельний суд Дрездена погодився з цією точкою зору у своєму рішенні[4].

Натомість наша держава стикнулася нині з іншою протиправною діяльністю: Антимонопольний комітет України фіксує наявність вказівок на упаковках дієтичних добавок тих властивостей, які характерні саме для лікарських засобів. Так, приміром, 17.12.2024 р. Антимонопольний комітет України виніс рішення «Про порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та накладення штрафу». Встановлено, що за результатами розгляду справи дії товариства «ЮНІВЕРС ФАРМ» визнані порушенням законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, передбаченим ст. 15-1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», у вигляді поширення інформації, що вводить в оману. Зокрема, невизначеному колу споживачів на упаковці дієтичної добавки «ВЕНОВІТАЛ» було повідомлено неправдиві відомості: «сприяє комплексній дії підтримки судин, поліпшенню венозного та лімфатичного відтоку крові, зміцненню стінок судин», «сучасний венотонік», «комбінований венотонік», «сприяє нормалізації тонусу вен, покращенню мікроциркуляції, зміцнює судинну стінку та підвищує її тонус, допомагає зменшувати проникність і ламкість капілярів, поліпшувати лімфатичний дренаж та лімфатичний відтік», що може вплинути на наміри споживачів придбати цю дієтичну добавку. Комітет встановив, що інформація про такі властивості може сприйматися споживачами як така, що вказує на властивості, які притаманні саме лікарському засобу. Отже, поширювана ТОВ «ЮНІВЕРС ФАРМ» на упаковці дієтичної добавки «ВЕНОВІТАЛ» інформація є неправдивою та не може використовуватись у маркуванні та інших супровідних документах цієї дієтичної добавки [5]. Однак постає питання: чи такий обман є лише проявом недобросовісної конкуренції?

Додатково варто було б прямо в національному законодавстві вказати, що дієтичні добавки не можуть містити активного фармацевтичного інгредієнту (АФІ). Випадки, коли дієтичні добавки містили АФІ є непоодинокими. Це, наприклад, справа «Pharmanex v. Shalala» (США, 1999), випадки із Pyridoxamine (США, 2009), Prochera AVH (США), "Red Yeast Rice" (США), "TrimSpa" (США), Vigor Tea (Австралія, Канада, Гонконг, 2013), "Tiger King" (Китайська трав'яна добавка) та ін. Натомість, як слушно зазначає О. М. Кузнєцова, основною ознакою дієтичних добавок є те, що вони споживаються в невеликих кількостях і є лише додатком до звичайного раціону. Однак медичний працівник та споживач не можуть оперативно дізнатися чи перевірити інформацію про склад дієтичної добавки, її дію, особливості застосування, протипоказання, побічну дію тощо, адже на відміну від лікарських засобів, для дієтичних добавок відсутній онлайн-доступ до листка-вкладиша (інструкції) [6, с. 21-22].

У західноєвропейських та американських дослідженнях такі випадки часто іменуються як «фармацевтичне шахрайство» (pharmaceutical fraud). Наразі єдиного погляду науковців як оцінювати такі дії фармацевтичних компаній та їх представників немає. В частині випадків обман є проявом шахрайства (ст. 190 КК України), адже метою порушень фармацевтичної компанії є мета отримати надприбутки. В інших випадках, слід говорити про фальсифікацію лікарських засобів (ст. 321-1 КК України). Однак валідної судової практики в Україні по таких кейсах наразі немає. Окрім того, проблема щодо неможливості застосування заходів кримінально-правових до юридичних осіб (фармацевтичних компаній) в інтересах яких вчиняються такі правопорушення так наразі й залишається актуальною.

Список використаних джерел:

1. Дієтичні добавки у фокусі регулювання: аналіз тенденцій та нового законодавства. № 14 (1485) 7 Квітня 2025 р. *Щотижневик «Аптека»*. URL: <https://www.apteka.ua/article/717727>

2. Directive 2002/46/EC of the European Parliament and of the Council of 10 June 2002 on the approximation of the laws of the Member States relating to food supplements. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2002/46/oj/eng>

3. Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to medicinal products for human use. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/83/oj/eng>

4. OLG Dresden: Warnhinweis „Zu Risiken und Nebenwirkungen...“ bei Nahrungsergänzungsmitteln und Kosmetika unzulässig. 20.05.2019. URL: <https://www.diekmann-rechtsanwaelte.de/news/details/article/olg-dresden-warnhinweis-zu-risiken-und-nebenwirkungen-bei-nahrungsergaenzungsmitteln-und-kosmetika-unzulaessig/>

5. Рішення Антимонопольного комітету України «Про порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та накладення штрафу» від 17.12.2024 р. № 507-р. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/677/2a4/db9/6772a4db95282394389839.pdf>

6. Кузнєцова О. М. Вдосконалення системи контролю якості та безпеки дієтичних добавок : дис ... канд. біол. наук : 14.02.01. Київ, 2020. URL: https://health.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/thesis_files_text_kuznetsova_o_m.pdf

Мовчан Р. О.,

професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
доктор юридичних наук, професор

(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Душевська О. В.,

аспірантка кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права

(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

**КРИМІНАЛЬНО КАРАНІ ПОСЯГАННЯ НА ДОВКІЛЛЯ ЗА
ДИРЕКТИВОЮ (ЄС) 2024/1203 ТА КК УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ²**

Як відомо, однією з необхідних умов завершення процесу приєднання будь-якої країни – і Україна в цьому сенсі не виключення – до Європейського Союзу (далі – ЄС) є впровадження у відповідну національну правову систему *acquis communautaire* – актів законодавства ЄС. При цьому, зважаючи на глобальний та системний характер екологічних проблем сьогодення, не повинен дивувати той факт, що значна частина відповідних актів загальноєвропейського законодавства стосується саме питань охорони довкілля. У підсумку неабияке піклування європейської спільноти про захист навколишнього середовища призвело до безпрецедентного регуляторного результату на рівні ЄС.

Однак, навіть попри високу ефективність прийнятих ЄС екологічних заходів, ще у Директиві ЄС 2008/99/ЕС зазначалося, що, з одного боку,

² Ці тези написані та опубліковані за підтримки Національного фонду досліджень України в межах реалізації проекту з виконання наукових досліджень і розробок «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади» (державний реєстраційний номер 0122U000803).

ефективний захист довкілля може бути досягнутий лише за наявності дієвого механізму його кримінально-правової охорони, а, з іншого, – визнавалася низька результативність такого механізму, яка пояснювалась, зокрема, і відсутністю узгодженої політики щодо цього.

Першим кроком для усунення відповідної неузгодженості, власне, і стало прийняття у 2008 р. згаданої вище Директиви **ЄС 2008/99/ЄС із застосування кримінального права для захисту навколишнього середовища**, у якій був наведений примірний перелік посягань на довкілля, які мали б криміналізувати країни-члени ЄС, а також визначено санкції за вчинення певних екологічних деліктів тощо.

Однак із часом представники європейської спільноти усвідомили, що наведений у Директиві 2008/99/ЄС перелік екологічних злочинів потребує істотного перегляду та доповнення вказівкою на додаткові діяння, відповідні санкції повинні стати суворішими, а ефективність виявлення, розслідування, судового переслідування та винесення вироків за екологічні злочини має бути підвищена. Як наслідок, вже у 2024 р., після двох років складних переговорів, нарешті був прийнятий новий стратегічний та комплексний документ у розглядуваній сфері – Директива (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права, яка замінює Директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС (далі – Директива (ЄС) 2024/1203).

Дослідивши положення Директиви ЄС 2024/1203, можна констатувати, що нею передбачено три основні групи мінімальних правил (стандартів) у сфері кримінально-правової охорони довкілля. Йдеться про вимоги щодо:

- 1) криміналізації певних різновидів посягань на довкілля;
- 2) конструювання основних та кваліфікованих складів екологічних деліктів;
- 3) конструювання санкцій відповідних кримінально-правових норм та реалізації кримінальної відповідальності за вчинення відповідних деліктів.

Враховуючи встановлені обмеження щодо обсягу, далі в цій роботі я зосереджуся лише на одному з трьох відповідних блоків проблем – питанні

гармонізації кола посягань на довкілля, які, з одного боку, вимагає криміналізувати Директива (ЄС) 2024/1203, а, з іншого, – які визнані кримінально протиправними в Україні.

Проаналізувавши Директиву ЄС 2024/1203, Ю. Фідря констатувала, що у відповідь на зростання екологічної злочинної діяльності вона істотно розширила існуючий каталог кримінальних правопорушень проти довкілля [1, с. 440]. Цей крок розробників Директиви ЄС 2024/1203 був абсолютно свідомим, адже у п. 5 та п. 6 її преамбули прямо зазначається, що список екологічних злочинів, який був передбачений раніше чинною Директивою 2008/99/ЄС, потребував перегляду, а тому держави-члени повинні криміналізувати певні нові форми протиправної поведінки. А вже у ст. 3 наводиться конкретний перелік діянь, які мають бути криміналізовані або ж лише у разі їхнього умисного вчинення (ч. 2 та ч. 3), або ж навіть у разі їхнього скоєння принаймні з серйозною недбалістю (ч. 4). У європейських правничих джерелах всі ці діяння пропонується розділити на п'ять категорій: 1) забруднення та шкода навколишньому середовищу; 2) неналежне поводження з відходами; 3) захист видів і середовищ існування; 4) зловживання небезпечними речовинами та продуктами; 5) неналежна експлуатація природних ресурсів.

Уважно вивчивши величезний список відповідних діянь, Л. Тімофєєва звернула увагу на те, що Директива (ЄС) 2024/1203 має багато бланкетних норм у контексті формулювання діянь, які потрібно криміналізувати. Ці норми відсилають до численних Регламентів, які регулюють відповідні відносини. При цьому, мабуть, немає підстав не погодитись із все тією ж Л. Тімофєєвою, яка зауважує, що така велика кількість нормативних актів у сфері охорони довкілля значно ускладнює їх пошук та розуміння відповідних положень, а особливо з урахуванням того, що національне законодавство у розглядуваній царині також має велику кількість законів та підзаконних актів [2, с. 264]. Водночас доводиться констатувати, що, враховуючи імперативний характер розглядуваних приписів Директиви ЄС 2024/1203, українській владі вочевидь все ж доведеться дещо відійти від усталених канонів законотворчості у частині побудови норм

Особливої частини та в той чи інший нормативний спосіб вказати на те, що порушення приписів відповідних регламентів є кримінально караним.

Згадана у попередньому абзаці необхідність була повною мірою усвідомлена і авторами проєкту КК, які при розробленні останнього вже інколи впроваджують відповідний підхід. При цьому характерним і, зважаючи на предмет цього дослідження, у деякій мірі навіть знаковим є те, що використаний він був саме при конструюванні тих норм, які присвячені регламентації кримінальної відповідальності за посягання на довкілля. Так, розкриваючи на початку розд. 5.3 Спеціальної частини проєкту КК «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля» зміст уживаного в ньому термінологічного звороту «*небезпечна для довкілля речовина*» (ст. 5.3.1), укладачі цього документу зазначають, що нею є ртуть, радіоактивна, озоноруйнівна чи фтормісна речовина, а також, що важливо, самостійна, у суміші чи виробі речовина, обіг якої обмежено чи заборонено відповідно до тих чи інших регламентів. А вже далі у згаданому розділі було лаконічно передбачено, що кримінально караними є виготовлення чи вироблення, переміщення, зберігання або випуск на ринок відповідних небезпечних для довкілля речовин, яке створило реальну небезпеку спричинення смерті людини, тяжкої шкоди здоров'ю, тяжкої майнової шкоди або тяжкої шкоди довкіллю або спричинило тяжку шкоду здоров'ю, тяжку майнову шкоду або тяжку шкоду довкіллю (статті 5.3.15, 5.3.16, 5.3.17 проєкту КК, відповідно).

Через призму аналізу і деяких інших діянь, вимогу про криміналізацію яких містить Директива ЄС 2024/1203, необхідно підтримати і ідею розробників проєкту КК, які в останньому:

а) по-перше, замість наявних у чинному КК України чотирьох норм про забруднення окремих видів природних ресурсів (землі, повітря, води) (статті 239, 241–243) передбачили єдину універсальну норму про забруднення довкілля (статті 5.3.6–5.3.8);

б) по-друге, передбачили відповідальність за забруднення довкілля не лише речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, а й внаслідок надходження у довкілля *енергії*.

Традиційно для *Acquis* ЄС у розглядуваній Директиві надзвичайно детально регламентується питання відповідальності за незаконне поводження з відходами. Зокрема, у цьому документі міститься імперативна вимога щодо криміналізації збору, транспортування або оброблення відходів, нагляд за цією діяльністю, а також подальший догляд за звалищами, включаючи дії, вжиті у якості торговця або брокера.

Натомість, якщо ми звернемося до ст. 268 чинного КК України, то побачимо, що в ній передбачено відповідальність лише за такі дії, як «**ввезення** на територію України чи **транзит** через її територію відходів або вторинної сировини без належного дозволу», що свідчить про необхідність доповнення цієї норми вказівкою і на інші описані у Директиві ЄС 2024/1203 діяння.

Також Директива ЄС 2024/1203 вимагає криміналізувати такі, не передбачені ані чинним, ані проєктованим національним законодавством України, діяння, як:

- переробка суден, що підпадає під дію Регламенту (ЄС) № 1257/2013, якщо такий акт не відповідає вимогам ст. 6(2) (а) цього Регламенту (п. «h»);

- будівництво, експлуатація, демонтаж та закриття певних установок, якщо така поведінка підпадає під дію відповідних Директив (п. «к» та п. «l»);

- придбання, володіння, продаж або пропозиція для продажу зразка або зразків певних видів дикої флори або фауни, торгівля ними, їхній експорт та імпорт (п. «п», п. «о»);

- розміщення або надання на ринку Союзу або експорт з ринку Союзу великої рогатої худоби, какао, кави, олійної пальми, каучуку, сої та деревини або певних продуктів, виготовлених із них (п. «р»). Водночас у цьому контексті варто звернути увагу:

- а) по-перше, на те, що в КК України міститься ст. 201-1, якою передбачено відповідальність за контрабанду певних лісоматеріалів та цінних порід дерев;

- б) по-друге, на зауваження фахівців, які відмічають, що ст. 3 Директиви (ЄС) 2024/1203 вимагає криміналізувати саме таке діяння, як розміщення або надання на ринку Союзу або експорт з ринку Союзу відповідних

товарів або відповідних продуктів, а не зберігання дерев, чагарників або деревини без документів [2, с. 267], кримінальну відповідальність за яке пропонувалося встановити добре відомого фахівцям проектом Закону від 1 вересня 2023 р. № 9665;

– будь-які дії, які спричиняють погіршення стану середовища проживання в охоронюваній території або порушення видів тварин, перелічених у Додатку II (а) до Директиви 92/43/ЄЕС, у межах охоронюваної території у значенні ст. 6(2) цієї Директиви (п. «q»);

– виробництво, розміщення на ринку, імпорт, експорт, використання або випуск фторованих парникових газів окремо або в сумішах, або виробництво, розміщення на ринку, імпорт, експорт або використання продуктів і обладнання та їх частин, які містять фторовані парникові гази або функціонування яких залежить від таких газів, або введення в експлуатацію таких продуктів та обладнання (п. «t»).

Загалом аналогічні дії забороняються і щодо речовин, які руйнують озоновий шар (п. «s»), що вказує на необхідність не лише доповнення чинного КК України, а й відповідного редагування проекту КК, у якому передбачено відповідальність лише за такі діяння з озоноруйнівними речовинами, сумішами, виробами, які їх містять (вони визнаються різновидом небезпечних для довкілля речовин), як їхнє виготовлення, вироблення, переміщення, зберігання та випуск на ринок (статті 5.3.15–5.3.17), і водночас відсутня вказівка на згадані у Директиві ЄС 2024/1203 «імпорт», «експорт» та «використання» відповідних предметів.

Список використаних джерел:

1. Фідря Ю. Досвід Польщі у сфері кримінально-правової охорони довкілля. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 437–440.
2. Тімофєєва Л. Ю. Кримінальні правопорушення проти довкілля: пропорційність в контексті апроксимації актів Європейського Союзу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2. С. 260–284.

Навроцька В.В.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

БЕЗКАРНА ОБМОВА ПІДОЗРЮВАНИМ/ОБВИНУВАЧЕНИМ ЗАВІДОМО НЕВИНУВАТОГО – ПРОЯВ ПЕРЕВАГИ ЗАХИСТУ ЧИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ?³

У Висновку на Проєкт КК України 2019-2025 рр. [1] піддано критиці підхід його розробників, котрі у п.2 ст.8.2.5 Проєкту «Перешкоджання встановленню факту та обставин вчинення кримінального правопорушення» виступають за необхідність встановити кримінальну відповідальність підозрюваного/обвинуваченого за обмову особи у вчиненні кримінального правопорушення (у тому числі й тоді, коли така обмова вчинена з метою обстоювання власних інтересів, відведення від себе підозри у вчиненні інкримінованого діяння, нахабному й грубому оббріхуванні завідомо невинуватого) [2]. При цьому автори цього Висновку посилаються на рішення Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) «Мілевич проти Хорватії», де йдеться про те, що притягнення до відповідальності за подібний наклеп є «непропорційним обмеженням у свободу вираження поглядів» [3]. А тому, аби вказаний Проєкт відповідав стандартам Конвенції, вони радять вилучити із

³ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність

тексту ст.8.2.5 вказівку про обмову підозрюваним /обвинуваченим іншої особи [1].

Моє ставлення до цієї проблеми наступне: я вважаю, що давати «задній хід» розробникам Проекту точно не варто. Навпаки, слід обговорити питання про розширення (причому, як у Проекті КК, так і в чинному КК) переліку:

- і учасників кримінального процесу, яких *de lege ferenda* варто було б притягувати до кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань;

- і протиправних діянь, у вчиненні яких можна звинуватити завідомо невинуватого (внаслідок чого таке зведення клевету на законодавчому рівні повинно бути заборонене).

Вважаю, що посилення авторів вищезгаданого Висновку на Проект КК на рішення «Мілевич проти Хорватії» як аргумент на користь обстоюваної ними позиції не зовсім коректне хоча б тому, що в останньому містяться взаємовиключні твердження. Адже там Стразбурзький суд вказує на те, що притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності за неправдиві висловлювання в суді в окремих випадках *«може бути виправданим, якщо подібні заяви були зроблені із лихим наміром й мали наслідком притягнення невинуватого до відповідальності»* [4]. Таким чином, позиція Суду не є однозначною, «стрункою» та несуперечливою навіть в межах того ж самого рішення.

Незрівнянно чіткіше ЄСПЛ висловив своє бачення з цього приводу в іншому своєму рішенні «Брандестер проти Австрії». Там він ясно та однозначно вказав (п.52), що можливість кримінального переслідування обвинуваченого за переконання, висловлені ним на свій захист, «не повинно розглядатися як порушення його прав відповідно до п.3 «с» ст.6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що обмова підозрюваним/обвинуваченим завідомо невинуватого не виключає притягнення його до кримінальної відповідальності [5].

У вітчизняній же доктрині з цього приводу існує дві взаємовиключні точки зору. Прибічники однієї з них упевнені, що давання підозрюваному/обвинуваченому будь-яких завідомо неправдивих показань є допустимим способом захисту, проявом свободи від самовикриття, що за такі дії цей учасник процесу не підлягає кримінальній відповідальності ні зараз (а аналіз положень ст.384 КК України дає на жаль, всі підстави погодитися з таким твердженням), та й не повинен підлягати їй в майбутньому [6, с.19–24; 7, с.378–380]. Вони вказують на те, що у вітчизняному законодавстві немає прямої заборони підозрюваному/обвинуваченому захищатися, обмовляючи інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення, що йому самому ставиться у вину.

Прихильники вказаної позиції, намагаючись обґрунтувати право підозрюваного/обвинуваченого безкарно зводити наклеп на завідомо невинувату особу, зазначають, що йому таке право, начебто, надає сам законодавець. При цьому вони посилаються на ч.1 ст.22 КПК України [8] та на ч.6 ст.55 вітчизняної Конституції [9].

Таке посилення викликає відверте здивування. Так, у ч.1 ст.22 КПК сказано, що сторони кримінального провадження вправі обстоювати свої свободи, права та законні інтереси «засобами, передбаченими цим Кодексом». При цьому мені не відоме жодне положення КПК (та й адепти такої позиції його так і не навели – і, певно, не випадково, бо такого положення просто не існує), з якого б випливало, що обстоювання власних інтересів допустиме за рахунок оббріхування завідомо невинуватого.

Посилання на положення ч.6 ст.55 Конституції для підтвердження цієї точки зору теж доволі сумнівне. Справа у тому, що там йдеться про право кожного будь-якими *«не забороненими законом способами»* захищати свої права та свободи від *«порушень і протиправних посягань»*. При цьому виникають питання (вочевидь, риторичні...): а) від яких оце таких «протиправних посягань» та «порушень» неправдиво звинуваченого захищається той, хто сам же ж зводить наклеп на завідомо невинуватого? б) хто у такому разі вчиняє протиправне посягання: постраждалий від відповідного діяння чи порушник його прав?

До того ж, існуюча регламентація цього питання у ст.384 КК України явно суперечить одному з основних завдань кримінального судочинства (ст.2 КПК України), спрямованого на те, аби «жоден невинуватий не був обвинувачений чи засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу»

Ось чому я цілком та повністю поділяю позицію розробників Проекту КК [2] та вважаю, що обмова підозрюваним/обвинуваченим завідомо невинуватого у вчиненні кримінального правопорушення не повинна вважатися допустимим способом захисту та що така поведінка повинна тягти за собою кримінальну відповідальність у майбутньому.

Проте схвальні в цілому відгуки на адресу авторів Проекту КК не виключають можливості та необхідності висловити й критичні міркування, а саме:

а) з формулювання п.2 ст.8.2.5 Проекту («будучи підозрюваним чи обвинуваченим, обмовила *іншу людину* у вчиненні кримінального правопорушення») не зовсім зрозуміло, чи при цьому йдеться про обмову *конкретної* людини. Вважаю, що якщо підозрюваний/обвинувачений з метою відведення підозри від себе не називає конкретного винуватця, вказуючи, що кримінальне правопорушення вчинив не він, а хтось інший, не зазначаючи при цьому, однак, конкретної людини, то з огляду на норми моралі така поведінка підлягає осуду, але кримінальної відповідальності тягти не повинна;

б) автори Проекту КК справедливо пропонують встановити кримінальну відповідальність підозрюваного/обвинуваченого за обмову іншого у вчиненні *кримінального правопорушення*. Проте вони чомусь упускають те, що можлива обмова завідомо невинуватого у вчиненні *іншого суспільно небезпечного діяння*: суспільно небезпечного діяння неосудного чи неповнолітнього, що не досяг віку з якого може наставати кримінальна відповідальність. А якраз посягання на інтереси оцих категорій осіб повинно каратися більш суворо, а не залишатися без правового регулювання.

в) також поза увагою залишено те, що обмова завідомо невинуватого у вчиненні протиправного діяння можливо не лише з боку підозрюваного/обвинуваченого, а й інших осіб, котрі мають право на захист – зокрема, й тих, щодо кого вирішується питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Якщо ці особи на момент вчинення відповідного діяння досягли віку, з якого за скоєне може наставати кримінальна відповідальність, усвідомлюють значення своїх дій й можуть керувати ними у питанні щодо обмови завідомо невинуватого, то немає ніяких причин, аби їх не притягувати до кримінальної відповідальності за скоєне (звісно ж, *de lege ferenda*).

Список використаних джерел:

1. Висновок на Проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01. 2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf36>.
2. Проєкт КК України (станом на 17.02. 2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>.
3. Мілевич проти Хорватії: Прес-реліз, виданий Секретарем Суду ЄСПЛ URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-milevich-proti-horvati%D1%97/>.
4. Milievic v. Croatia: Judgment of the European Court of Human Rights of 25 June, 2020 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6731637-8975738>.
5. Brandstetter v. Austria: Judgment of the European Court of Human Rights of August 28, 1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57683>.
6. Кучинська С.П., Яворський Б.І. Право обвинуваченого на неправдиві показання як елемент *favor defensionis*. *Адвокат*. 2011. №2. С.18–25.
7. Яворський Б. Чи вправі обвинувачений давати неправдиві показання? *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції*. 3–4 лютого

2011 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С.378–380.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04 2012 р. №4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

9. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Нерсисян А.С.,

старший науковий співробітник

кандидат юридичних наук

(Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАНУ)

БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ - РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ ФІКЦІЯ?

Українське кримінальне законодавство та практика його застосування з моменту початку перетерпіло надзвичайно велику трансформацію – фактично перейшовши з «режиму мирного часу» (незважаючи на триваюче АТО/ООС) у режим воєнного часу. Показником цього стало запровадження бойового імунітету.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» 15 березня 2022 р. № 2124-IX КК України доповнено статтею 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» згідно ч. 1 якої не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Також даним Законом статтю 1 Закону України "Про оборону України" після абзацу другого доповнити новим абзацом такого змісту: "бойовий імунітет - звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних

органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України", від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України" [1].

Констатуємо, що законодавець пішов правильним шляхом, включивши (одночасно із п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону) ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» у Розділ VIII «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» КК України. Тобто, за своєю сутністю ст. 43-1 КК України так само легалізує бойовий імунітет як інститут кримінального права. Водночас, при порівнянні визначень, що містяться у вказаних нормативно-правових актів, очевидно є неузгодженість визначень, на що неодноразово зверталася увага дослідників. Але оскільки вони врегульовують однакові суспільні відносини, ці визначення мають певним чином збігатися.

Ще більш ґрунтовною проблемою є застосування вищевказаних норм органами кримінальної юстиції, фактично «мертвий» статус ст. 43-1 КК України, на що звертають увагу науковці і практики [2]. І тут наразі мова йде не про органи досудового розслідування (зокрема ДБР) та прокуратури, обвинувальна спрямованість діяльності яких є загальновідомим фактом. Важливо, що суди (особливо місцеві) наразі майже не готові застосовувати норми ст. 43-1 КК України, особливо до військовослужбовців.

Водночас, варто погодитись із суддею ВС Зуєвим В., що саме Верховний Суд фактично дійшов до 2022 року. Це сталося в рамках «справи генерала Назарова», в якій у результаті виконання рішення заступника командувача АТО Віктора Назарова про виліт літаків у м. Луганськ 14 червня 2014 року під час заходу на посадку в Луганський аеропорт російськими військовими було збито український Іл-76, внаслідок чого загинули 9 членів екіпажу літака та 40 військовослужбовців зведеної парашутно-десантної роти. Після років досудового розслідування та судових розглядів Верховний Суд скасував рішення про сім років в'язниці для генерала Віктора Назарова у цій справі та закриття провадження через відсутність правопорушення [3].

Наразі, на четвертому році широкомасштабного вторгнення, маємо констатувати що така позитивна практика майже не прижилась в українських судах, що вочевидь є наслідком певної інертності мислення суддів а також небажанням їх формувати практику, що йтиме всупереч інтересам військової бюрократії.

При цьому, більш поширеною є практика застосування бойового імунітету до цивільних осіб, які прямо не входять до Сил оборони України, але надають ним організаційно-технічну чи логістичну допомогу. Так, в цьому році резонансною стала справа Святослава Звіра, який є фахівцем з налаштування роботи високоточної зброї, у пристрілюванні та встановлення оптики на інші види озброєння, який працює безоплатно та виконує свою роботу якісно та у стислі терміни, фахівців його рівня є одиниці на всю Україну. Він своєю професійною роботою допомагає багатьом військовим підрозділам, зокрема КОРД, спецпідрозділ СБУ «Альфа», ССО ЗСУ, працівникам національної поліції, військовим ППО. Дану особу СУ ГУНП в Тернопільській області та Тернопільська обласна прокуратура обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ч.1 ст.263 КК України - тобто незаконне придбання та зберігання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської) без передбаченого законом дозволу.

Виправдовуючи дану особу, суд слушно зауважив, що «як встановлено в судовому засіданні, та підтверджується матеріалами кримінального провадження, дослідженими показами свідків як сторони обвинувачення так і захисту - обвинувачений є провідним фахівцем з налаштування роботи високоточної зброї, у пристрілюванні та встановлення оптики на інші види озброєння, який працює безоплатно та виконує свою роботу якісно та у стислі терміни, фахівців його рівня є одиниці на всю Україну. Він своєю професійною роботою допомагає багатьом військовим підрозділам, зокрема КОРД, спецпідрозділ СБУ «Альфа», ССО ЗСУ, працівникам національної поліції, військовим ППО, що підтверджується десятками подяк і грамот долучених до матеріалів судового провадження. Діяльність обвинуваченого, безперечно сприяє зміцненню обороноздатності держави, відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації. Враховуючи виключну суспільну корисність діяльності обвинуваченого, яка сприяє зміцненню обороноздатності держави, відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації, з врахуванням вимог ст.43-1 КК України, такі обов'язкові елементи складу інкримінованого йому злочину, передбаченого ч.1 ст.263 КК України, як об'єкт, об'єктивна сторона та суб'єктивна сторона злочину - відсутні у його діях» [4]. Вказаний вирок зараз перебуває на стадії апеляційного оскарження, відтак поки не варто говорити навіть про початкову стадію формування судової практики з цього питання.

Підсумовуючи вищевикладене, маємо констатувати, що формування з існуючих наразі норм щодо бойового імунітету ефективного інструменту правозахисту має відбуватись на двох рівнях. З одного боку – законодавцеві слід все ж привести у відповідність правові норми кримінального законодавства та законодавства про національну оборону. З іншої сторони – правозастосування даних норм навіть у нинішньому вигляді стане можливим лише за умови активної позиції Касаційного кримінального суду та Великої палати Верховного Суду щодо науково-методичного та організаційного забезпечення бойового імунітету як нової обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану. Закон України 15 березня 2022 р. № 2124-IX КК України – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#n5>;
2. Бойовий імунітет: хто і як має оцінювати рішення командира? Національна асоціація адвокатів України – URL: <https://unba.org.ua/news/10229-bojovij-imunitet-hto-i-yak-mae-ocinyuvati-rishennya-komandira.html>;
3. Віталій Зуєв. Проблеми забезпечення імунітету цивільних осіб щодо дій, спрямованих на захист суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України. Юридична практика, 2022 – URL: <https://pravo.ua/problem-y-zabezpechennia-imunitetu-tsyvilnykh-osib-za-dii-spriamovani-na-zakhyst-suverenitetu-nezalezhnosti-ta-terytorialnoi-tsilisnosti-ukrainy/>;
4. Єдиний державний реєстр судових рішень – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126384128>.

Самуляк М. Ю.,

Викладач кафедри міжнародного та європейського права,

адвокат

(Західноукраїнський національний університет)

ВІД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ: ПЕРЕГЛЯД ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Відповідно до статті 2 Договору про Європейський Союз, Союз заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та прав людини. Згідно зі статтею 49 Договору, будь-яка європейська держава, яка поділяє ці цінності, може подати заявку на вступ до Європейського Союзу [1].

Усі держави-члени ЄС є членами Ради Європи та визнали юрисдикцію Європейського Суду з прав людини, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [2] (надалі – Конвенція). Україна, взявши курс на євроінтеграцію, має адаптувати кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство до стандартів ЄС та Конвенції. На нашу думку, Конвенція є «золотим стандартом» у сфері прав людини.

У 2023 році судами першої інстанції розглянуто 176 641 справу за статтею 130 КУпАП (17,98% від загальної кількості) [3], 61,04% апеляцій стосувалися саме цієї статті, що робить її найпоширенішою категорією справ серед справ про адміністративні правопорушення [4]. Поняття «кримінальне обвинувачення» у розумінні статті 6 Конвенції має «автономне» значення, котре не залежить від класифікації, що застосовується у внутрішньо-правових системах Держав-учасниць Ради Європи [5]. Європейський Суд з прав людини зазначив, стаття 6 Конвенції застосовується саме в кримінальному аспекті щодо справ за статтею 130 КУпАП [6], Велика Палата Верховного Суду погодилася з вищенаведеним твердженням Суду [7].

Як вбачається з Директиви (ЄС) 2015/413 Європейського парламенту та ради від 11 березня 2015 року про сприяння транскордонному обміну інформацією про порушення правил дорожнього руху, покращення безпеки дорожнього руху є головною метою транспортної політики Союзу. Дорожньо-транспортні правопорушення, пов'язані з безпекою дорожнього руху, на які поширюється дія цієї Директиви, не підлягають однорідному трактуванню в державах-членах. Деякі держави-члени кваліфікують такі правопорушення згідно з національним законодавством як «адміністративні» правопорушення, тоді як інші кваліфікують їх як «кримінальні» правопорушення [8].

З огляду на відсутність уніфікованого підходу до кваліфікації правопорушень, що стосуються безпеки дорожнього руху в державах-членах ЄС, доцільним є аналіз національних підходів. Показовим у цьому контексті є приклад Франції, де міра відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння залежить від рівня сп'яніння і суб'єкту вчинення правопорушення. У 2023 році у Франції зафіксовано 168 520 таких випадків [9]. Попри відмінності правового регулювання у Франції та Україні, кількісні показники свідчать про співмірність масштабів цих правопорушень.

У відповідності до статті 111-1 Кримінального кодексу Франції, (Code pénal) кримінальні правопорушення класифікуються, залежно від їхньої тяжкості, на злочини (un crime), проступки (un délit) та правопорушення (une contravention). Стаття 131-13 Кримінального кодексу Франції класифікує правопорушення на п'ять класів за ступенем тяжкості, встановлюючи максимальні розміри штрафів для кожного класу, за правопорушення (une contravention) передбачена відповідальність у вигляді штрафу в розмірі не більше 3000 євро. Розміри штрафів наступні: 1 ступінь - максимум 38 євро; 2 ступінь - максимум 150 євро; 3 ступінь - максимум 450 євро; 4 ступінь - максимум 750 євро; 5 ступінь - максимум 1500 євро, вказана сума може бути збільшена до 3000 євро у разі повторного порушення. Правопорушення 5-го ступеня, а також ті правопорушення 1–4 ступенів, які супроводжуються додатковими санкціями

(наприклад, позбавленням права керування транспортним засобом), вносяться до відомостей про судимості особи (*un casier judiciaire*) [10].

Правопорушення караються штрафами та, в деяких випадках, додатковими санкціями (наприклад, тимчасове позбавлення водійських прав), але не передбачають ув'язнення. Це відрізняє їх від деліктів, які можуть призводити до позбавлення волі. Правопорушення розглядаються поліцейськими судами (*un tribunal de police*). Справи про делікти розглядаються в корекційному суді (*un tribunal correctionnel*) [11].

У відповідності до статті R234-1 Правил дорожнього руху Франції (*Code de la route*), навіть за відсутності будь-яких очевидних ознак сп'яніння, керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння карається штрафом за правопорушення 4 ступеня.

Концентрація алкоголю в крові, що дорівнює або перевищує 0,20 грама на літр, або концентрація алкоголю в видихуваному повітрі, що дорівнює або перевищує 0,10 міліграма на літр і нижча за порогові значення, встановлені у статті L. 234-1 Правил дорожнього руху Франції, у водія громадського транспорту; у водія, право керування транспортними засобами якого обмежене транспортними засобами, оснащеними затвердженим електронним алкотестером, а також у водія, який має водійське посвідчення, на яке поширюється випробувальний термін, або концентрація алкоголю в крові, що дорівнює або перевищує 0,50 грама на літр, або концентрація алкоголю в видихуваному повітрі, що дорівнює або перевищує 0,25 міліграма на літр і нижча за порогові значення, встановлені у статті L. 234-1, серед інших водіїв, підлягають таким додатковим покаранням, крім штрафу: призупинення дії водійських прав на строк до трьох років, причому це позбавлення може бути обмежене керуванням транспортним засобом поза межами професійної діяльності; заборона на термін не більше трьох років керувати транспортним засобом, який не оснащений затвердженим електронним алкотестером при запуску двигуна. Цей штраф автоматично призводить до зменшення кількості балів водійського посвідчення на шість балів.

У відповідності до статті L. 234-1 Правил дорожнього руху Франції, навіть за відсутності будь-яких очевидних ознак сп'яніння, керування транспортним засобом під впливом алкоголю, що характеризується концентрацією алкоголю в крові, що дорівнює або перевищує 0,80 грама на літр, або концентрацією алкоголю в видихуваному повітрі, що дорівнює або перевищує 0,40 міліграма на літр, карається двома роками позбавлення волі та штрафом у розмірі 4500 євро. Ці правопорушення автоматично призводять до зменшення половини максимальної кількості балів у водійських правах. Особа, визнана винною у вказаному правопорушенні, може підлягати таким додатковим покаранням: позбавлення водійських прав на строк до трьох років (що не обмежується лише непрофесійним керуванням); анулювання водійських прав із заборобою повторного звернення за їх видачею на той самий строк; громадські роботи; заборона керування певними транспортними засобами, включно з тими, що не потребують посвідчення водія, строком до п'яти років; обов'язкове проходження курсу з безпеки дорожнього руху за власний кошт; заборона керування транспортними засобами без алкотестера, затвердженого фахівцем або конструктивно, строком до п'яти років (у разі поєднання з анулюванням або призупиненням прав – діє після виконання основного покарання); конфіскація транспортного засобу, якщо він належав порушникові.

Стаття L. 234-1 Правил дорожнього руху Франції відноситься до кримінальних деліктів. Відмова від проходження огляду на стан сп'яніння також відноситься до кримінальних деліктів і регулюється статтею L. 234-8 Правил дорожнього руху Франції. Така відмова карається двома роками позбавлення волі та штрафом у розмірі 4500 євро. Особа, визнана винною у правопорушенні, може підлягати додатковим санкціям, зокрема: позбавленню водійських прав на строк до трьох років (без обмеження лише професійної діяльності); анулюванню прав із заборобою повторного отримання до трьох років; громадським роботам; забороні керування певними транспортними засобами (включно з тими, що не потребують прав) до п'яти років; обов'язку пройти курс з безпеки дорожнього руху за власний кошт; конфіскації транспортного засобу, якщо він належить

порушнику; забороні керувати авто без алкотестера протягом строку, визначеного судом. Крім того, передбачене автоматичне зменшення половини максимальної кількості балів у посвідченні водія [12].

Правове регулювання відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння у Франції передбачає чітку диференціацію між правопорушеннями залежно від ступеня сп'яніння та суб'єктами вчинення правопорушення. Французька модель демонструє комплексний підхід до забезпечення безпеки дорожнього руху, поєднуючи превентивні заходи (курси з безпеки, алкотестери) з репресивними (штрафи, позбавлення прав, конфіскація транспортного засобу). Такий підхід може бути цінним орієнтиром для вдосконалення українського законодавства. Висока кількість справ за ст. 130 КУпАП в українських судах вказують на необхідність системного перегляду механізмів притягнення до відповідальності з урахуванням напрацьованого досвіду провідних держав Європейського Союзу. У перспективі це сприятиме ефективному запобіганню правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху та досягнення мети, що визначена у Директиві (ЄС) 2015/413.

Список використаних джерел:

1. Consolidated version of the treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF
2. Європейська Конвенція з прав людини: Конвенцію ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення № 1-п. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023
4. Звіт судів апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг у справах про адміністративні правопорушення № 2-п. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023

5. The case of Adolf v. Austria, заява № 8269/78, 26.03.1982. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57417>
6. The case of Figurka v. Ukraine, заява № 28232/22, 16.11.2023, §§20-21. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-228845>
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі №208/712/19, 30.08.2023, §20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113247461>
8. Directive (EU) 2015/413 of the European parliament and of the Council of 11 March 2015 facilitating cross-border exchange of information on road-safety-related traffic offences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/413/oj/eng>
9. Bilan 2023 des infractions et du permis à points. URL: <https://www.onisr.securite-routiere.gouv.fr/etat-de-linsecurite-routiere/bilans-annuels-infractions-et-permis-points/bilan-2023-des-infractions-et-du-permis-points>
10. Code pénal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/
11. Code de procédure pénale, article 521, article 381. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/2025-05-26/
12. Code de la route. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074228/2025-05-26/

Тімофєєва Л.Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕДОСТОВІРНЕ ДЕКЛАРУВАННЯ

Декларування стало одним з ефективним засобом протидії корупції завдяки можливості моніторингу способу життя службовців. Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) отримує все більше інструментів для перевірки, зокрема майна, яке знаходиться закордоном, що ускладнює можливості для приховування доходів.

Вчені та науковці досліджують окремі аспекти цієї теми, зокрема О.О. Дудоров, В.М. Дубас, З.А. Загиней-Заболотенко, К.П. Задоя, Д.Г. Михайленко, Ю.А. Пономаренко, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк, В.М. Янівський та ін. Водночас, проблема залишається актуальною, у зв'язку з продовженням вчинення таких правопорушень, що є перепорою вступу до європейського союзу (далі – ЄС).

Згідно з Проектом Закону «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо уточнення порядку декларування» від 18 лютого 2025 року № 13026 пропонується: змінити редакцію ч. 8 ст. 46 Закону «Про запобігання корупції», з якої виключити відповідальність суб'єкта декларування за розбіжності у відомостях, зазначених в інформаційно-телекомунікаційних і довідкових системах, реєстрах, банках даних (далі – реєстрах) та будь-яких документах; змінити редакцію абз. 1 ч. 3 ст. 47 Закону «Про запобігання корупції», згідно з якою НАЗК забезпечує суб'єктам декларування автоматизоване завантаження до форми декларації відомостей про них та членів їхніх сімей, які містяться в реєстрах; додати нову ч. 4 ст. 47 Закону, згідно з якою пропонується звільняти суб'єкта декларування від відповідальності за неповноту зазначення відомостей у декларації у разі незабезпечення НАЗК вимог щодо

автоматизованого завантаження відомостей до декларації; змінити редакцію ч. 5 ст. 51-3 Закону, згідно з якою повна перевірка декларації проводиться в частині об'єктів декларування, не охоплених повною перевіркою декларацій відповідного суб'єкта декларування за попередні періоди, крім випадків встановлення вироком у кримінальному провадженні, що набрав законної сили.

Зміни до ст. 51-3 Закону суперечать вимогам ЄС. У Звіті Європейської Комісії щодо України від 8.11.2023 прямо зазначено, що «Україна має прийняти закон, який вилучить із закону про запобігання корупції положення, що обмежують повноваження НАЗК щодо продовження перевірки активів, які вже пройшли процес перевірки, та обмеження повноважень НАЗК щодо перевірки майна, придбаного декларантами до вступу на державну службу, без шкоди для правил, що застосовуються до національної безпеки під час війни» (крок 3 висновків Єврокомісії щодо оцінки впровадження) [3]. Згідно з Законом від 8.12.2023 № 3503-IX було внесено зміни до ч. 5 ст. 51-3 Закону та виключено ч. 7 ст. 51-1. Проект Закону є спробою повернутись до попередньої редакції.

У НАЗК з'являються нові інструменти, які дозволяють виявити раніше не виявлені доходи. Крім того, процес від оголошення підозри до винесення вироку займає багато часу, що ускладнює перевірку фактів, встановлених у вирокі. До того ж згідно з даними офіційної статистики невелика частина проваджень щодо корупційних кримінальних правопорушень доходять до вироку, тому пропозиції Проекту Закону унеможливають повну перевірку НАЗК тих об'єктів, щодо яких такі факти були виявлені під час кримінального провадження або провадження щодо адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Не можна погодитись з підставою для звільнення від відповідальності суб'єкта декларування за неповноту зазначення відомостей у декларації у разі незабезпечення НАЗК автоматизованого завантаження відомостей до форми декларації, а також з доцільністю відповідного обов'язку НАЗК (ч. 4 ст. 47 Закону). Крім того, враховуючи формулювання у новій редакції ч. 8 ст. 46 Закону, суб'єкт декларування може (а не зобов'язаний) уточнити та/або доповнити відомості у

декларації щодо себе та членів своєї сім'ї, які були автоматично завантажені з реєстрів.

НАЗК не повинно забезпечувати автоматичне заповнення декларацій з доступних реєстрів. Декларацію подає суб'єкт декларування та саме він несе відповідальність за достовірність відомостей. Реєстри та відповідні системи НАЗК спрощують заповнення декларації та мають сприйматися саме як допоміжний інструмент. У реєстрах і програмах можуть бути збої, але це не є підставою для не подання або неповного подання відомостей у декларації. Суб'єкт декларування краще за будь-які реєстри має знати обсяг свого майна, доходів, видатків, які потрібно відобразити у декларації. Сама по собі ідея декларування полягає в добровільному відображенні своїх доходів та видатків. У запропонованих змінах відповідальність за збір відповідної інформації перекладається на державу.

Також не можна погодитись з обґрунтуванням пропозицій Проекту Закону в частині редакції ч. 5 ст. 47 Закону щодо інформування суб'єкта декларування про доступ третіх осіб до його повних даних та/або членів його сім'ї з ЄДРДО ніби як порушення *права на приватність*.

У європейській, міжнародній і національній практиці неодноразово вказувалось на не тотожне розуміння права на приватність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які не здійснюють таких функцій. Тому наявність таких положень не буде порушенням принципів кримінального права [4]. Парламентська Асамблея Ради Європи у Резолюції від 25.12.2008 № 1165 (1998 р.) вказала, що публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично збільшує рівень впливу на приватність їхнього життя (п. 6). Практика Європейського суду з прав людини у контексті застосування статей 8, 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод свідчить, що в демократичному суспільстві публічні службовці повинні погодитися з тим, що вони будуть піддані громадському контролю та критиці, оскільки це необхідно для забезпечення прозорості та відповідального виконання ними своїх функцій (*Castells v. Spain*). Конституційний Суд України у рішенні №

2-рп/2012 від 20.01.2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень ч.1, 2 ст. 32, ч.2, 3 ст. 34 Конституції України, зазначив, що «перебування особи на посаді, пов'язаній зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, передбачає не тільки гарантії захисту прав цієї особи, а й додаткові правові обтяження. Публічний характер як самих органів – суб'єктів владних повноважень, так і їх посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету у суспільстві» [2, п. 3.3]. Таку позицію щодо розуміння права на приватність публічних службовців підтримують і правники [3].

Щодо відповідальності за недостовірне декларування, суб'єкт складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 366-2 та 366-3 КК України, є спеціальним – це особи, які відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 45 Закону зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. В.М. Янівський зазначає, що визначаючи коло суб'єктів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 366-2 та 366-3 КК, законодавець має бути системним та послідовним, а тому нормативний обов'язок особи подавати декларацію має кореспондувати з можливістю притягнення такого суб'єкта до відповідальності принаймні за декларування недостовірної інформації. Дія статей 366-2, 366-3 КК України має бути поширена на всіх суб'єктів декларування шляхом редагування примітки до ст. 366-2 КК України та релевантного оновлення також і примітки до ст. 172-6 КУпАП. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, а також суб'єктами декларування, які займають посади, пов'язані з високим рівнем корупційних ризиків, має бути посилена порівняно з відповідальністю інших суб'єктів декларування [5, с. 196-197].

Щодо декларацій не державних службовців, то така інформація також має бути доступною. Поширення Закону «Про запобігання корупції» тільки на певний перелік осіб обмежує притягнення до відповідальності осіб, які не є державними

службовцями, але дотичні до них. Наприклад, залучені експерти Офісу реформ, команди реформ, які фактично впливають на важливі в державі процеси, хоча згідно з законодавством ці рішення приймає уряд.

Поява таких проєктів законів (як №13026) демонструє не готовність до прозорості та реальної протидії корупції. Для того щоб мати реальні зрушення, прозорість має бути забезпечена як з боку доступу до доходів та сплачених податків державних службовців (а також в подальшому взагалі всіх громадян), так і витрат відповідних податків державою. Тоді люди будуть бачити на що витрачаються податки та будуть зацікавлені їх сплачувати.

Список використаних джерел:

1. Загиней-Заболотенко З.А. Присяжнюк І.І. Право на приватність VS декларування особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2024. С. 504-507. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/118>

2. Рішення Конституційного Суду України у рішенні № 2-рп/2012 від 20.01.2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень ч.1, 2 ст. 32, ч.2, 3 ст. 34 Конституції України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>

3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. Ukraine 2023 Report. Brussels, 8.11.2023. SWD(2023) 699 final. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecef3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

4. Тимофєєва Л.Ю. Протидія корупційним практикам у євроінтеграційному контексті. «*Південноукраїнський правничий часопис*»: фаховий науковий журнал. 2022. № 4. Т. 3. С. 63-69. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.11>.

5. Янівський В.М. Декларування недостовірної інформації та умисне неподання декларації: соціальна обумовленість криміналізації, аналіз складів

кримінальних правопорушень. Дис...доктора філософії за спец. 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». ДонНУ ім. В. Стуса МОН України, Вінниця, 2024. 239 с.

Туляков В.О.

професор кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України
(Національний університет «Одеська юридична академія»)

КРИМІГРАЦІЯ ТА КРИМІНАЛІЗАЦІЯ МІГРАЦІЇ В ДЕРЖАВАХ ЄС І ПОЗА НИМ: СПРАВИ HRSRІ JAMAA ТА KINSA ЯК ЮРИДИЧНИЙ ПОВОРОТНИЙ МОМЕНТ

У сучасній міграційній політиці Європейського Союзу (ЄС) дедалі більше простежується тенденція до перетину сфер міграційного контролю та кримінального правосуддя, відома як «криміграція». Цей феномен означає залучення кримінально-правових механізмів для регулювання міграційних процесів, нормалізацію тримання під вартою мігрантів, а також впровадження поліцейського нагляду як складової міграційної політики. У центрі такої політики стоїть логіка безпеки, яка розглядає мігранта не як особу, що потребує захисту, а як потенційну загрозу, що має суттєві правові наслідки [1].

Одним із ключових кейсів, що ілюструє проблематику криміграції, стала справа «Hirsi Jamaa та інші проти Італії» у Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ). У цій справі йшлося про групу мігрантів, яких італійська влада затримала у Середземному морі та безпосередньо повернула до Лівії без належної процедури розгляду їхніх заяв про притулок. ЄСПЛ визнав такі дії порушенням статей 3 (заборона катувань і нелюдського поводження) та 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Європейської конвенції з прав людини, а також принципу non-refoulement, що забороняє повернення осіб у країни, де їм загрожує небезпека [2]. Ця справа стала прецедентною для всієї Європи, оскільки засвідчила: навіть у контексті міграційної кризи держави не мають права

ігнорувати фундаментальні права людини, а криміналізація міграційних процесів не може виправдовувати порушення міжнародних зобов'язань.

Поняття «криміграції» (від англ. *crimmigration*) було вперше введено у науковий обіг для опису явища, коли інструменти кримінального права застосовуються до осіб, які здійснюють міграцію або допомагають мігрантам. Ми вважаємо, це явище включає не лише криміналізацію нелегального перетину кордону чи перебування, а й криміналізацію допомоги мігрантам, навіть якщо така допомога має гуманітарний характер. У межах ЄС ця політика була інституціоналізована через так званий «Пакет допомоги» — Директиву 2002/90/ЄС та Рамкове рішення 2002/946/PVK, які зобов'язують держави-члени криміналізувати будь-яке «сприяння» незаконному в'їзду, перебуванню чи транзиту, незалежно від наявності вигоди чи гуманітарних мотивів [3]. У центрі цієї політики стоїть логіка безпеки, де мігрант виступає не як особа, що потребує захисту, а як загроза. Відтак, законодавство спрямоване не лише на запобігання злочинам, а й на стримування самого факту міграції, що має серйозні правові наслідки.

Особливої гостроти проблема набуває на тлі сучасних судових процесів. Так, справа *Kinsa* (C-460/23) у Суді ЄС стала юридичним поворотним моментом, оскільки вперше поставила питання про відповідність положень «Пакету допомоги» фундаментальним правам, закріпленим у Хартії основних прав ЄС. У цій справі громадянка ДР Конго, яка разом із дочкою та племінницею прибула до Італії з підробленими паспортами, була звинувачена у «сприянні незаконному в'їзду» за відсутності будь-якої вигоди чи злочинного наміру. Їй загрожувало до 15 років позбавлення волі, що викликало широкий резонанс у правозахисній спільноті. Юрист Франческа Канчелларо звернулася до Суду ЄС із проханням тлумачити, чи відповідає «Пакет допомоги» та його національні імплементації положенням ХОП — зокрема, щодо права на сімейне життя (ст. 7), заборони дискримінації (ст. 21), принципу пропорційності (ст. 52), а також права на притулок (ст. 18) [4, 5].

Директива 2002/90/ЄС критикується за надто широке формулювання «допомоги», що не розрізняє гуманітарних, експлуатаційних чи фінансово мотивованих дій. Відсутність обов'язкового елементу вигоди чи наміру є ключовим недоліком з позиції захисту прав людини. Навіть у світлі рішень Суду ЄС у справах C-82/19 (Commission v. Hungary) та C-821/19 (NGO case), де вже наголошувалося на необхідності обмеження криміналізації гуманітарної діяльності, національні законодавства, зокрема італійське, зберігають репресивний характер, створюючи охолоджуючий ефект для НУО та приватних осіб [6].

Порівняно з позаєвропейськими підходами, правова база ЄС є значно жорсткішою. Наприклад, у США криміналізуються лише дії з наявністю вигоди, а в Австралії та Канаді існують винятки для гуманітарної допомоги. Це свідчить про відсутність у ЄС належного балансу між безпекою та правами людини.

Очікуване рішення у справі Kinsa може мати кілька сценаріїв: підтвердження статус-кво, визнання порушень із подальшим переглядом законодавства, або ж тлумачення з винятками, що передбачатиме обов'язок оцінювати контекст дій — мотив, відсутність вигоди, родинні зв'язки [7].

Для України, яка перебуває у процесі гармонізації законодавства з європейським правом, справа Kinsa є особливо показовою. В умовах війни мільйони українців були змушені перетинати кордон без належних документів, часто за допомогою родичів, волонтерів або НУО. У післявоєнний період Україна може зіткнутися з тиском щодо імплементації норм, аналогічних «Пакету допомоги». Водночас приклад Kinsa засвідчує, що криміналізація допомоги у перетині кордону може суперечити базовим правам і не повинна бути автоматично імпортована. Для України важливо зберегти баланс між національною безпекою та захистом людяності, особливо щодо своїх громадян, які вимушено мігрували або допомагали іншим у надзвичайних обставинах [8].

Отже, кейси «Hirsi Jamaa» та «Kinsa» демонструють, що сучасна європейська міграційна політика перебуває у точці перетину між безпекою та правами людини. Від того, яким буде остаточне рішення Суду ЄС у справі Kinsa,

залежить не лише доля окремих мігрантів, а й стратегічний вектор розвитку міграційного права в Європі та країнах, що прагнуть до євроінтеграції.

Справа Kinsa в цьому контексті є дороговказом. Вона показує, що криміналізація допомоги у перетині кордону без вказівок на мотиви (на кшталт диспозиції діяння в контексті ч.1 ст. 332 КК України «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод») може суперечити базовим правам і, можливо, не повинна залишитися без опису мотивації та контексту дії.

Основна проблема адаптації криміграційних норм до права ЄС полягає в збереженні людської гідності та фундаментальних прав навіть тоді, коли застосовуються законні відступи. Це вимагає забезпечення того, щоб усі надзвичайні заходи залишалися законними, необхідними, пропорційними та підлягали прозорому нагляду. Крім того, ми повинні встановити гнучкі рамки для тимчасових відступів від прав із чіткими вказівками щодо законності таких заходів під час надзвичайних ситуацій, збалансовуючи державну безпеку з фундаментальними правами в контексті сучасних парадигмальних підходів [9].

Для України важливо зберегти баланс між національною безпекою і захистом людяності - особливо щодо своїх громадян, що вимушено мігрували або допомагали іншим в умовах форс-мажору.

Справу Kinsa слід розглядати не лише як спір про правове тлумачення, а як тест на цінності ЄС - чи стоятиме він на стороні безпеки будь-якою ціною, чи обере шлях, що поважає людську гідність [9] . Директива 2002/90/ЄС містить широке формулювання «допомоги» без диференціації між гуманітарними, експлуатаційними чи фінансово мотивованими діями. Відсутність обов'язкового елементу вигоди чи наміру, як і у ст.332 КК України, є ключовим недоліком з погляду прав людини.

Для України, яка знаходиться в процесі євроінтеграції та постконфліктної трансформації, приклад Kinsa повинен стати основою для вироблення обережної, правозахисної політики в міграційній сфері в повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Vavoula, Niovi and Tsourdi, Lilian, Intertwining Criminal Justice and Immigration Control in the EU: Theoretical, Interdisciplinary, and Practical Perspectives (March 18, 2025). University of Luxembourg Law Research Paper No. 2025-02, "Intertwining Criminal Justice and Immigration Control in the EU", co-edited by Niovi Vavoula, Evangelia (Lilian) Tsourdi, and Valsamis Mitsilegas (Routledge, forthcoming 2025). , Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=5183667> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5183667>
2. Hirsi Jamaa and Others v. Italy, ECtHR, Application no. 27765/09, Judgment of 23 February 2012. Available at <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109231>
3. EUR-Lex. (2023). Directive 2002/90/EC. Available at <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62023CC0460>
4. CivilMRCC. (2023). The Kinsa Case: Freedom of Movement vs Fortress Europe. Available at <https://civilmrcc.eu/criminalisation/the-kinsa-case-freedom-of-movement-vs-fortress-europe/>
5. Kinsa Case Project. (2024). Legal Background and Summary. Available at <https://kinsa-case.eu>
6. Festival Sabir. (2024). The Kinsa Case: An Opportunity to Dismantle the Criminalisation of Migration. Available at <https://www.festivalsabir.it/en/evento/the-kinsa-case-an-opportunity-to-dismantle-the-criminalisation-of-migration/>
7. Court of Justice of the European Union. (2024). Press Release C-460/23 Kinsa. Available at <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2024-12/cp240203en.pdf>
8. Tuliakov V. O., Savinova N. A. Colonizing criminal law: towards new architecture of criminal code // Вісник Асоціації кримінального права України. –

2024. – Вип. 2(22). – С. 53–74. Available at DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.313732>

9. Tuliakov, Viacheslav, Radical philosophical concepts as a resource for doctrinal renewal of criminal law (May 21, 2025). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=5262869> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5262869>

Устрицька Н.І.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ННІПД

кандидат юридичних наук, доцент

Самченко М.Ю.,

доцент кафедри адміністративного права та поліцейської діяльності,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ ТА НЕРОЗГолошення ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІТЕЙ

Неодноразово широкого розголосу у соціальних мережах і у засобах масової інформації набуває інформація про дітей, які зазнали насильства чи дітей, які вчинили кримінальні правопорушення. Іноді стає відомо про персональні дані або за інформацією, яку поширюють у медіа, їх легко встановити. Прикладом є справа про сексуальне насильство щодо дитини, яке вчинили діти на Закарпатті, справа про побиття 12-річної дівчинки у Білій Церкві, поширення відео з 12-річним хлопчиком, який отримав тяжкі опіки від удару струмом на даху електрички тощо. Іноді учасники процесу самі зацікавлені у максимальній публічності справи. На їхню думку, публічний розголос сприяє більш неупередженому розгляду і дотриманню прав дитини. Однак, чи не буде тут порушено принцип конфіденційності та нерозголошення інформації про дітей?

Якщо звернутися до міжнародних стандартів захисту прав дитини, то стаття 16 Конвенції ООН про права дитини закріплює: жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність [1].

Відповідно до Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей:

Недоторканність приватного життя та персональних даних дітей, які є або були залучені до судових чи позасудових розглядів та інших заходів, повинні бути захищені відповідно до національного законодавства. Як правило, це означає, що жодна інформація або персональні дані про особу дитини не можуть бути оприлюднені або розкриті, в тому числі зображення, докладні описи дитини або сім'ї дитини, імена або адреси, аудіо- та відеозаписи і т. д.

Держави-члени повинні передбачати обмежений доступ до всіх записів або документів, що містять особисті та конфіденційні дані про дітей, зокрема, під час розглядів, у яких вони беруть участь.

Фахівці, які працюють з дітьми і для дітей, повинні дотримуватися чітких правил конфіденційності, за винятком випадків, коли існує ризик заподіяння шкоди дитині [2].

Відповідно до Керівних принципів, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів, будь-яка інформація, що стосується участі дитини в процесі здійснення правосуддя, підлягає захисту. Такий захист може забезпечуватися шляхом збереження конфіденційності і нерозголошення інформації, яка може вести до встановлення особи дитини, яка є жертвою або свідком у процесі здійснення правосуддя, проведення допиту дитини в умовах закритого судового засідання (п. 27, 28). У загальному коментарі № 10 про права дітей у ювенальній юстиції Комітет ООН з прав дитини рекомендує, зокрема, закриті засідання, збереження конфіденційності записів, ухвалення рішення, яке не розкриє особу дитини [3, с. 82].

Відповідно до правила 8 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), право неповнолітнього на конфіденційність потрібно поважати на всіх етапах, щоб убезпечити його від спричинення шкоди через непотрібну гласність або шкоди репутації. Не повинна публікуватися жодна інформація, яка може призвести до розкриття особи неповнолітнього правопорушника [4].

Як бачимо, у низці міжнародних документів наголошується на потребі особливої поваги до приватного життя дитини (як у статусі

підозрюваного/обвинуваченого, так і потерпілих чи свідків) та забезпечення її права на конфіденційність. Європейський суд з прав людини підкреслив особливе становище неповнолітніх у сфері кримінального правосуддя і зазначив, зокрема, необхідність захисту їхньої приватності під час судових процесів («Т. проти Сполученого Королівства» (T. v. the United Kingdom), 1999, §§ 75 і 85; «С. та Марпер проти Сполученого Королівства» (S. and Marper v. the United Kingdom), 2008, § 124) [5, с. 38]. Слід додати, що ст. 27 КПК України передбачає закритий розгляд кримінальних проваджень, де беруть участь діти. У п. 15 наказу Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 року «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» зазначено вживати заходів щодо нерозголошення персональних даних про неповнолітніх [6].

У випадках, коли свобода вираження поглядів стикається із захистом персональних даних дитини, Суд підкреслив, що найкращі інтереси дитини мають бути «першочерговим міркуванням» («Н.Ш. проти Хорватії» (N.Š. v. Croatia), 2020, § 97). Це не означає, що інтереси дитини автоматично та абсолютно переважають усі суперечливі інтереси, але такі інтереси не можуть розглядатися на одному рівні з іншими міркуваннями, і їм має бути надана значна вага. У справі «Кур'єр Цайтунгсферлаг унд Друкарея ГмбХ проти Австрії» (Kurier Zeitungsverlag und Druckerei GmbH v. Austria), 2012, газету зобов'язали виплатити компенсацію дитині-жертві сексуального насильства за публікацію новинних статей про кримінальну справу щодо цієї дитини. У статтях детально описувалися обставини справи, розкривалися особисті дані дівчини, повні імена її батька і мачухи, а також були надруковані їхні фотографії. З огляду на значний інтерес ЗМІ до її справи, дівчину знову госпіталізували через психологічні проблеми [5, с.39].

Отже, розголошення інформації про дитину не тільки порушує її право на конфіденційність, а й може завдати шкоди й мати негативні наслідки, зокрема,

цькування, помста, вимушена зміна місця проживання, сором, страх, безпорадність тощо. Важливо знайти баланс між суспільним інтересом і правом дитини на безпеку. Позитивною практикою під час висвітлення події є не розголошувати ім'я дитини, місце навчання, проживання, не використовувати її зображення, а також подавати інформацію у спосіб, який не дає би можливість загалу ідентифікувати дитину [3, с.85]. Анонімність — це щит, який захищає дитину від повторної травматизації та створює безпечний простір для її відновлення [7].

Список використаних джерел:

1. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 року (ратифіковано ВР України від 27.02.1991 р.) / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Керівних принципів Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей від 17.11.2010. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>
3. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект). К.: 2021, Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, 128 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/488050.pdf>
4. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх «Пекінські правила» 1985р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text
5. Посібник із судової практики Європейської конвенції з прав людини - Права дитини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_rights_of_the_child_ukr
6. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: Наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Мін'юсту України, Мінсоцполітики України від 01.06.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

7. Климковецький М. Не публікуйте обличчя дитини, яка постраждала від насильства — пояснюємо чому. URL: <https://voices.org.ua/news/ne-publikujte-oblichchya-ditini-yaka-postrazhdala-vid-nasilstva-poyasnyuyemo-chomu>

Серкевич І. Р.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КІБЕРТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА КІБЕРБЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

У сьогоденні терористична діяльність – це необов’язково озброєні злочинці, вони можуть діяти і у сфері кібернетичного простору. Для здійснення терористичних атак терористи вчиняють такі дії: вербування нових членів та їх навчання; пропаганда терористичних ідей, поширення інформації про них; розповсюдження різноманітних матеріалів, інформації, підготовлених терористичними групами (організаціями) тощо. Також терористи не рідко можуть виправдовувати терористичну діяльність чи закликати до неї, мати навчальний характер, наприклад, описувати, як зібрати бомбу.

Багато людей сприймає проблему тероризму виключно з її фізичного боку, коли є негативний, деструктивний вплив на людей чи інші фізичні об’єкти. На жаль, терористичні дії можуть спричинити масову загибель людей, наприклад, вибух у багатолюдному місці. У всякому разі такі дії завжди спрямовані на дестабілізацію правопорядку. Тероризм – це певні політичні погляди, ідеологія, прихильники якої можуть використовувати психічне і фізичне насильство стосовно окремих індивідів для досягнення своїх цілей, маючи на меті дестабілізувати ситуацію в країні, в органах державної влади, дискредитувати політичні інститути, підірвати довіру до влади тощо.

Утім, злочинні дії можуть бути спрямовані на залякування населення, проте не виявлятися у фізичній формі. Тут ідеться про кібертероризм. Ще 2000 року на Форумі Конгресу ООН із запобігання кіберзлочинності цей термін було розкрито у двох значеннях. По-перше, кіберзлочин у строгому сенсі – це будь-яка незаконна дія, яка здійснюється за допомогою електронних транзакцій і має за мету подолати захист комп’ютерних систем і даних. На переконання вчених,

характерною рисою кібертероризму є те, що хакерські групи та особи завжди діють лише під псевдонімом, тобто не хочуть розголошувати свої дані. При цьому хакера-терориста треба відрізнити від простого хакера, який діє з корисливих чи хуліганських мотивів [1].

На сьогодні Інтернет є невід'ємною частиною повсякденного життя кожної людини. Ба більше, кожен із нас має мобільні пристрої, які тісно пов'язані з глобальною мережею. Через них інформація передається за допомогою різних платформ – месенджерів, соціальних мереж, електронної пошти. Стрімкий розвиток технологій надає не лише величезні можливості для користувачів, але й створює нові можливості для розслідування кримінальних правопорушень. Телекомунікаційні системи відіграють чи не найважливішу роль для сучасного суспільства, без них неможливе вчинення багатьох операцій. Обчислювальна техніка використовується не тільки вдома, а й у всіх установах, починаючи від дитячих садків та закінчуючи банками й державними органами. Проте епоха цифрових технологій приносить зі собою нові, складніші виклики.

Важливо підкреслити, що кіберпростір має слабку захищеність, шкоди зловмисники можуть завдати за допомогою спеціальних програм та інших засобів. Слабкий ступінь захисту пов'язаний не тільки з вразливістю самої системи, але й з тим, що багато користувачів ігнорують доступні засоби захисту, мають низьку комп'ютерну грамотність.

Зауважимо, що ще 2018 року на 73-й сесії Генасамблеї ООН Генеральний секретар ООН наголосив на необхідності розробити закони, які змогли б забезпечувати регулювання відносин у кіберпросторі, а також захист інформації, зокрема в Інтернеті. Потрібно розробляти нові способи захисту користувачів, при цьому не тільки від розкрадань коштів, а й інших видів кримінальних правопорушень, таких як поширення хибної інформації, тероризму, образ [2]. Щороку по всьому світу кіберзлочинність завдає шкоди, що дорівнює 1,5 трлн доларів США. Окрім того, кіберзлочинність завдає шкоди міжнародним відносинам, вона здатна вносити безлад у суспільство, загострювати конфлікти між країнами, підвищуючи рівень недовіри, поширюючи хибну інформацію.

У кожній країні кіберзлочинність може мати свої особливості. Це залежить передусім від технічної оснащеності й розвиненості країни, розвитку в ній мережі Інтернет й технічного прогресу. Більшість терористичних організацій застосовує комп'ютери не тільки для здійснення кібератак, а й для обміну інформацією, поширення злочинних ідей. Через Інтернет можуть здійснювати координування атак, напади на телекомунікаційні системи держави та інші комп'ютери.

Україна інтегрована у світовий цифровий простір і, відповідно, зазнає різних загроз і негативних впливів, пов'язаних з розвитком кіберпростору (зокрема, від наслідків суперництва США та Китаю), що гостро актуалізує проблеми кібербезпеки на загальнодержавному рівні. Ідеться про необхідність концептуально зрозуміти нову безпекову (кібербезпекову) реальність та вирішити суто практичні питання впорядкування внутрішнього нормативно-правового поля, зон відповідальності відомств, які залучені до забезпечення кібербезпеки держави, загалом весь комплекс проблем, пов'язаних з розбудовою ефективної національної системи кібербезпеки. А тим паче зараз, коли Україна потерпає не лише від «традиційних» кіберзлочинів, а й від складніших кібератак [3, с. 11]. Так, наприклад, у грудні 2024 року відбулися кібератаки на державні реєстри України – хакерські атаки на сайти Національних інформаційних систем (НАІС) та Міністерства юстиції України [4].

Отож, кібертероризм є серйозною загрозою національній безпеці України. Росія активно використовує різні форми інформаційного тероризму для досягнення своїх політичних і військових цілей. Це передбачає поширення дезінформації, кібератаки, порушення роботи ЗМІ та використання соцмереж для розпалювання соціальної напруги [5]. При цьому важливо, що кіберзлочинність має тенденцію розвиватися, саме через це правоохоронним органам України доведеться перебудовувати свою систему відповідно до нових вимог. Доведеться створити цілу систему, здатну забезпечити ефективну боротьбу із цим видом злочинності.

Розвиток цифрового суспільства залежить від того, наскільки ефективно правоохоронні органи зможуть протистояти кіберзлочинності, які заходи вживатимуть для попередження, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, які нормативно-правові акти регулювання цієї сфери суспільних відносин будуть розроблені. Правоохоронні органи надають звіти і статистику, за якими можна простежувати динаміку кібернетичних правопорушень, а також відстежувати автоматизовані атаки, що скоюються за допомогою спеціально запрограмованих ботів. І маса таких ботів (роботів) може завдати значної шкоди телекомунікаційній системі, серверу, конфіденційній інформації.

На жаль, законодавство багатьох країн не містить визначень понять кібертерористичної злочинної діяльності. Скажімо, поняття кібертероризму на законодавчому рівні закріплено лише в нашій країні і в США, хоча ця проблема актуальна для більшості країн і досить поширена там. В американських актах знайти визначення кібертероризму можна. Наприклад, воно є в USA PATRIOT АСТ 2001 [6]. У ньому сказано про зміцнення й об'єднання Америки завдяки створенню й наданню інструментів, які дозволяють протидіяти тероризму й перехоплювати атаки. До кібертероризму у цьому нормативно-правовому акті зараховано дії, скоєні через кіберпростір, при яких було завдано фінансової чи фізичної шкоди, інші протиправні діяння, спрямовані на фізичних осіб та органи державної влади.

Вищезначене спонукає до висновку про потребу в уніфікації кримінальних законодавств більшості країн, зокрема й України щодо цього виду кримінальних правопорушень. Адже тільки об'єднаними зусиллями можна досягти відповідного результату, знизити небезпеку, яку несе кіберзлочинність, забезпечити надійний та безпечний обмін інформацією між країнами й окремими користувачами. Уряди різних держав мають стати партнерами, аби унеможливити кіберзлочинцям безпечне перебування на території будь-якої країни, завдаючи шкоду іншій державі.

Список використаних джерел:

1. Мазур Я. П. Кібертероризм як фактор загрози національній безпеці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. URL: http://lsej.org.ua/10_2024/65.pdf (дата звернення: 22.04.2025).
2. Офіц. вебсайт ООН. URL: <https://www.un.org/> (дата звернення: 22.04.2025).
3. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва : монографія. Київ : НІСД, 2014. 328 с.
4. Російські хакери зламали державні реєстри України. Що відомо. *BBC Україна*. 2024. 20 груд. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c7ve1298ndgo> (дата звернення: 22.04.2025).
5. Галайко А. В., Василенко В. Ю. Кібертероризм як загроза національній безпеці України. *Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень*. 2024. Січень. С. 14–15.
6. The USA PATRIOT Act: Preserving Life and Liberty, 2021. URL: https://www.justice.gov/archive/ll/what_is_the_patriot_act.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

Харитонova O.B.,

доцентка кафедри кримінального права,

кандидатка юридичних наук, доцентка

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

ЗВУЖЕННЯ ПРОСТОРУ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

Дана доповідь зосереджується на тривожній тенденції, яку висвітлює VI Загальний звіт Групи експертів Ради Європи з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (GREVIO) [1]. Йдеться про поступове звуження простору для діяльності захисниць та захисників прав жінок, які перебувають на фронті боротьби з патріархальними нормами, традиційними гендерними ролями та дискримінаційними законами і практиками, активно займаються адвокацією протидії насильству над жінками і надають підтримку постраждалим, працюючи у правозахисних організаціях, юридичних консультаціях, службах підтримки, спеціалізованих жіночих організаціях, які просувають право жінок на життя без насильства відповідно до Стамбульської конвенції Ради Європи. Їхня участь у впровадженні міжнародних стандартів, таких як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) і Стамбульська конвенція, має ключове значення. Ця роль офіційно визнана у статті 9 Стамбульської конвенції «Неурядові організації та громадянське суспільство», згідно з якою «Сторони Конвенції визнають, заохочують і підтримують на всіх рівнях роботу відповідних неурядових організацій та громадянського суспільства, які активно діють у боротьбі з насильством стосовно жінок, і встановлюють ефективне співробітництво із цими організаціями».

З 2014 року GREVIO здійснює моніторинг цього визнання на практиці. Хоча під час моніторингу відзначаються і позитивні практики – консультації з НУО (неурядовими організаціями) та збільшення фінансування, однак останнім часом GREVIO фіксує звуження простору в сфері захисту прав жінок, що контрастує із

зобов'язаннями, взятими державами-учасницями Ради Європи у Рейк'явіцькій Декларації 2023 року «United around our values» щодо підтримки безпечного та сприятливого середовища для громадянського суспільства. Відповідно до Стамбульської конвенції, її сторони повинні визнавати і підтримувати діяльність жіночих правозахисних організацій, зокрема через забезпечення сталості та безпеки їхньої роботи.

Однак така діяльність усе частіше опиняється під загрозою через низку викликів. Серед них особливо відзначаються наступні:

- *зростання антигендерних рухів*, які відкрито виступають проти ключових принципів Стамбульської конвенції - міжнародного інструменту, що являє собою «золотий стандарт» у питаннях боротьби з насильством над жінками. Ще в першому Загальному звіті GREVIO перша президентка ГРЕВІО Феріде Акар назвала подібні рухи "реакційними течіями", які гальмують ратифікацію та імплементацію конвенції.

- *придушення голосів і залякування захисниць та захисників прав жінок*. Правозахисниці нерідко стикаються з насильством, погрозами, мізогінною та гендерною мовою ворожнечі. Наприклад, у тематичному звіті GREVIO щодо Іспанії зазначено зростання публічних заяв, що ставлять під сумнів саме існування насильства щодо жінок і необхідність державної політики у цій сфері. Подібні тенденції спостерігаються і в інших країнах. Згідно з опитуванням, проведеним організацією Kvinna till Kvinna у 2023 році, 75% захисниць та захисників прав жінок по всьому світу зазнавали переслідувань або погроз - на 15% більше, ніж у 2021 році. Наприклад, у Польщі правозахисниці повідомляли про атмосферу страху через ризик втрати фінансування та відсутність належної підтримки з боку влади. Обшуки у чотирьох НУО під час «Всепольського жіночого страйку» в 2016 році та кампанії з дискредитації активісток мали охолоджуючий ефект. У Сербії відзначається ізоляція жіночих НУО та нестача політичної підтримки, особливо для організацій, що захищають права ромських жінок. У Грузії зафіксовано залякування й агресію щодо правозахисників, зокрема тих, хто працює з постраждалими від насильства, у поєднанні з

безкарністю за такі дії. Правозахисниці можуть також стати жертвами залякувань через використання юридичних процедур, зокрема, у зв'язку з їхньою співпрацею з міжнародними органами правозахисту. Одним із таких випадків є справа ЄСПЛ «Giardi проти Сан-Марино», яка стосувалася ситуації, коли активістка, що співпрацювала з GREVIO, стала об'єктом кримінального переслідування після надання інформації щодо насильства над жінками у країні. Хоча розслідування було закрито, її права на свободу самовираження були порушені. Викликом для міжнародної правозахисної спільноти стали і кримінальні провадження щодо правозахисниці з Андорри Vanessa Mendoza Cortés, яка боролася за декриміналізацію абортів і надала відповідну інформацію щодо ситуації в Андоррі Комітету CEDAW. Зрештою її було виправдано національним судом, проте вплив подібних справ на ситуацію з правозахистом є вкрай негативним.

- *цифрове насильство та кіберзалякування.* Важливим аспектом є зростаючий цифровий вимір насильства проти правозахисниць або жінок, які висловлюють свою думку публічно в ролі журналісток, політикинь або ін. У першому тематичному звіті GREVIO щодо Фінляндії зазначено, що 48% жінок повідомили про досвід цифрового насильства, а онлайн-насильство та рівень сексистської мови ворожнечі зросли. Особливо жінки, які перебувають при владі або працюють журналістками, стали жертвами організованих онлайн-кампаній із наклепом та залякуваннями. Розвиток антигендерних рухів посилює цифрове насильство, спрямоване на жіночі організації.

- *відсутність залучення експертизи громадянського суспільства до розробки політик, впровадження та оцінки заходів з її імплементації.* У кількох своїх звітах GREVIO зазначає про необхідність посилення заходів для забезпечення належного включення НУО на етапах розробки політик та оцінки їх впровадження. Незважаючи на деякі покращення, багато країн продовжують надавати НУО лише побічну консультативну роль у цих процесах, хоча ч. 3 статті 7 Стамбульської конвенції вимагає залучення до гендерної політики всіх відповідних акторів, зокрема, національних установ з прав людини та організацій

громадянського суспільства. У своїх тематичних звітах, прийнятих у 2024 році, GREVIO зазначає, що можливості для НУО впливати на розробку політик залишаються обмеженими, і нерідко НУО, що захищають права жінок, не мають інституціоналізованих каналів для співпраці з урядом. Ці питання особливо гостро відчуються НУО, які займаються правами жінок і працюють безпосередньо з жінками-постраждалими, що піддаються інтерсекційним формам дискримінації. Небезпечною тенденцією в деяких країнах є зниження залучення спеціалізованих НУО до розробки та проведення навчальних програм, де їх все частіше замінюють партнерства з "загальними" організаціями. Це вказує на зменшення уваги до роботи організацій, які надають *спеціалізовану* допомогу жінкам, постраждалим від насильства.

- *обмежене фінансування для спеціалізованих організацій підтримки жінок.* Хоча, як зазначено в статті 8 Стамбульської конвенції, сторони зобов'язані виділяти відповідні ресурси для здійснення цільових заходів, включаючи фінансування НУО, які переважно є основними постачальниками послуг для жінок і дівчат, постраждалих від насильства, оціночні звіти виявляють низку проблем із фінансуванням. GREVIO неодноразово закликає сторони Конвенції переглянути структури фінансування для постачальників спеціалізованих послуг, переходячи до довгострокових фінансових планів, що забезпечать сталий розвиток, а також збільшення загальних сум фінансування. Проблеми, пов'язані з короткостроковими контрактами і процедурами тендерів, що надають перевагу більшим, неспеціалізованим організаціям, і тягнуть складнощі у конкуренції за фінансування з комерційними організаціями та неспеціалізованими постачальниками послуг, також залишаються актуальними.

- *системи ліцензування для НУО як бар'єри для надання послуг спеціалізованими організаціями.* GREVIO відзначає розвиток тенденції до введення систем ліцензування для НУО, що надають спеціалізовані послуги жінкам, постраждалим від насильства, обґрунтовані потребою у забезпеченні якості послуг. Ліцензії переважно потрібні для організацій, які бажають заснувати або продовжити функціонування притулків для постраждалих від

домашнього насильства. Однак GREVIO висловлює занепокоєння, що встановлені критерії є важкими для виконання для малих організацій і що нова система може призвести до посилення контролю за громадськими організаціями, одночасно знижуючи якість послуг, оскільки гендерний підхід до насильства проти жінок не є обов'язковою умовою для отримання ліцензії. Нерідко критерії ліцензування не включають вимогу базувати надання послуг на гендерному підході, що дозволяє організаціям без достатнього досвіду чи кваліфікації надавати послуги, чим завдається шкода малим і спеціалізованим організаціям. GREVIO зазначає, що будь-яка система ліцензування повинна бути розроблена таким чином, щоб забезпечити гендерно чутливе надання послуг для постраждалих від насильства, включаючи організації на місцях з достатнім досвідом.

В світлі сказаного на євроінтеграційному шляху України особливу увагу привертають ст. 170 КК України «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій», яка криміналізує, серед іншого, умисне перешкоджання законній діяльності громадських організацій або їх органів, ст. 171 КК «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів», ст. 397 КК «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», ст. 398 КК «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи», ст. 399 КК «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», ст. 400 КК «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» [2]. Практика тлумачення та застосування цих законодавчих приписів має бути адаптована до реалій ситуації із захистом прав жінок на національному та міжнародному рівні, правозастосовувачі мають бути обізнані щодо гендерного підходу у протидії гендерно зумовленому насильству, проходити регулярне релевантне фахове навчання з даних питань, вміти розпізнавати зазначені проблеми і надавати їм відповідну правову оцінку, зосереджуючись як на захисті постраждалих, так і на більш широкому

суспільному контексті, що вимагає захисту демократії, прав людини та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. 6-th General Report on GREVIO's Activities. URL: rm.coe.int/6th-general-report-on-grevio-s-activities/1680b5cbe8

2. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F+170#w2_1

Шкарабан А.В.

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО ВІДПОВІДНО ДО НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Як зауважує О.В.Таран, структуру правового статусу військовополоненого становлять права (сукупність прав військовополоненого: спеціальні права військовополоненого; загальні права, які поширюються на будь-яку особу) та обов'язки, гарантії їх реалізації та юридична відповідальність [4].

Загальний обсяг прав військовополонених складається із сукупності таких груп прав, як:

- загальні права людини (право на життя, право на особисту недоторканість, право на справедливий суд, право на рівність перед законом, право на недоторканність приватного життя, право на свободу думку тощо.). Так, полон обмежує право особи на свободу, проте таке обмеження слід відрізняти від позбавлення права на свободу у випадку вчинення особою кримінального правопорушення, оскільки, особа перебуває у полоні за інших умов, строком та метою утримання, а також обсягом прав та обов'язків, ніж у випадку застосування запобіжних заходів визначеними Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) [5, с. 237].

- спеціальні права військовополоненого (право на гуманне поводження, право на безоплатну медичну допомогу, право на повагу до його особи та честі, право на повідомлення про свій статус, право користуватися особистими речами, право на безоплатне утримання, право на захист від застосування тортур, право на проведення допиту мовою зрозумілою для військовополоненого, право на гуманну евакуацію в безпечні райони, право перебувати в укриттях під час

повітряних бомбардувань та інших небезпек війни, право перебувати в умовах нешкідливих для їх здоров'я, право жінок-військовополонених на утримання окремо від чоловіків, право на достатній добовий раціон, право на доступ до питної води, право на відповідне забезпечення одягом та взуттям, право на безпечні умови праці, право на поштову переписку, право на репарацію до закінчення воєнного конфлікту для тяжкохворих та важкопоранених тощо.).

Слід зауважити, що значна частина прав військовополонених закріплюється у Женевській Конвенції 1949 р. шляхом порівняння правових ситуацій з аналогічними, які застосовуються до осіб із складу збройних сил держави, яка тримає у полоні. Наприклад, переміщення військовополонених завжди здійснюють гуманно й в умовах, не менш сприятливих, ніж ті, в яких здійснюють переміщення військ держави, що тримає в полоні» (ст. 46 Конвенції) [1].

Аналізуючи більш детально право військовополонених на справедливий судовий розгляд виділяють наступні гарантії його реалізації:

- швидкий судовий розгляд справи військовополоненого та винесення судового рішення незалежним безстороннім судом за належною процедурою;
- судова процедура передбачає забезпечення підсудному прав і засобів захисту;
- заборона військовій владі та судам застосовувати до військовополонених інші покарання, ніж ті, які передбачено за такі самі правопорушення для осіб зі складу збройних сил своєї держави, які вчинили такі самі діяння;
- можливість застосування судами покарання для військовополоненого нижче мінімуму, який встановлений національним правом;
- заборона передавати до суду або засуджувати військовополонених за діяння, які не заборонені правом країни, яка тримає в полоні або міжнародним правом, чинним на момент здійснення цієї дії;
- забезпечення права на захист;
- інформування військовополоненого про його права та забезпечення таких прав;
- можливість подати апеляційну та касаційну скаргу» [4, с. 683].

Обсяг прав військовополонених значно переважає їх обов'язки, які полягають у наступному:

1) «військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, що тримає в полоні; держава утримання військовополоненого має право застосовувати юридичні або дисциплінарні заходи стосовно будь-якого вчиненого військовополоненим порушення законів, статутів або наказів [1];

2) «кожний військовополонений під час допиту зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер або, якщо цього немає, іншу рівноцінну інформацію» [6, с. 188].

Невиконання вказаних обов'язків тягне за собою настання відповідальності або втрату переваг статусу військовополоненого.

Кримінальна відповідальність військовослужбовця може настати за вчинення кримінального правопорушення визначеного у національному та/ або міжнародному законодавстві, притягнення до кримінальної відповідальності за факт участі у воєнних діях особою-комбатантом не допускається в силу т.з. «бойового імунітету» військовослужбовців. Зокрема, в українському законодавстві поняття «бойовий імунітет» закріплено у п.1 Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану»: «не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені

міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [2].

До міжнародного законодавства, яке визначає підстави притягнення військовополонених до кримінальної відповідальності відноситься Римський статут Міжнародного кримінального суду, який встановлює основні види міжнародних злочинів (геноциду, злочину проти людяності, злочину агресії, воєнні злочини) [3].

В ході збройної агресії росії проти України представники військово-політичної влади рф умисно здійснюють порушення прав українських військовополонених, при цьому росія належить до країн-учасниць Женевських Конвенцій 1949 р. Зокрема, за звітом ОБСЄ, свідченнями українських військовополонених, яких вдалося повернути з російського полону та інформації озвученої Уповноваженої Верховної Ради з прав людини Л.Денісової було вчинено наступні дії, які порушують норми Конвенції:

- утримання військовополонених в колоніях загального режиму (наприклад, колонії загального режиму № 1 у м. Зверєво, колонії № 12 у Каменську-Шахтинському);

- жінок-військовополонених в присутності чоловіків змушували оголюватися, утримували в місцях спільних із чоловіками;

- примус брати участь у зйомці пропагандистських роликів, співання гімну рф, спілкування російською мовою;

- тримання без їжі та води, обливання та утримання на морозі з обмороженими кінцівками;

- проведення параду військовополонених в окупованих українських містах;

- ненадання медичної допомоги взагалі чи належної допомоги;

- відмова у засобах гігієни;

- негуманне поводження, або таке поводження, яке принижує честь та гідність людини, зокрема, здійснення побиття та катування, принижуючі фото/відео;

- страти та умисне вбивство військовополонених (наприклад, масове вбивство полонених у Оленівці);
- незаконне притягнення до кримінальної відповідальності;
- відмова від підтвердження факту полону особи та місця її утримання;
- відсутність зв'язку із близькими, отримання посилок з необхідними речами та медикаментами;
- утримання військовополонених на небезпечній відстані від зони бойових дій тощо.

У випадку порушення державою прав військовополонених, яка тримає їх у полоні, вона буде нести міжнародну відповідальність перед міжнародною спільнотою та постраждалими особами, зокрема, за рішенням міжнародних трибуналів або діючих міжнародних судових органів така держава зобов'язана надати репарації або компенсації постраждалим особам або державам, чії військовополонені зазнали порушень [7, с. 76].

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Таран О. В. Правовий статус військовополоненого. Відповідальність військовополоненого. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 681–683. URL: http://lsey.org.ua/11_2022/165.pdf

5. Шкута О. О. Актуальні питання запобігання крадіжкам в умовах воєнного стану в Україні. Правові новели. 2024. № 22. С. 235–241. http://legalnovels.in.ua/journal/22_2024/22_2024.pdf
6. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 8, № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185–190. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
7. Shkuta O. O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and. European Reforms Bulletin. 2020. № 2. С. 74–77. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>

Ясінь І.М.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Паралельно з викликами, що спричинені війною, перед українським суспільством існує ще й внутрішній виклик – боротьба з корупцією, завданням якої є запобігання корупційним кримінальним правопорушенням та притягнення винних до відповідальності. Загальновідомо, що корупція стримує економічний розвиток держави, знижує якість життя її громадян. За оцінками експертів Україна щороку від корупції втрачає сотні млрд. гривень. У всесвітньому рейтингу СРІ (Індекс сприйняття корупції) за 2024 р. Україна посіла 105 місце у рейтингу 180 країн та отримала 35 балів зі 100 можливих. Після відчутного приросту на три бали у 2023 р. вже у 2024-му Україна дещо втратила позиції в антикорупційній боротьбі. За свідченням експертів втрата балів у 2024 р. вказує на те, що орієнтації суто на програмне виконання взятих Україною зобов'язань недостатньо, а реалізація розпочатих реформ відбувається не так якісно, як планувалося [1]. Проте незважаючи на зміни у відповідній сфері, боротьба з корупцією триває і залишається однією з основних вимог суспільства.

Ключову роль у протидії цьому явищу відіграють, зокрема, заходи кримінально-правового впливу, які хоч і не можуть самостійно забезпечити системну протидію корупції, проте мають велике значення в цьому процесі. Ефективність цих заходів залежить не тільки від належної нормативної регламентації, але й від практики їхнього застосування.

Особливістю сучасного періоду розвитку чинного кримінального законодавства є те, що триває постійний процес пошуку перспективних

кримінально-правових та процесуальних рішень з питань боротьби зі злочинністю, в тому числі і корупційною, формування якісно нових підходів до вирішення проблем правового регулювання покарання, призначення покарання та можливості звільнення від його відбування за корупційні кримінальні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією.

Так, 29 жовтня 2024 р. підписано Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією». За словами авторів законопроекту (згідно з пояснювальною запискою до нього), прийняття Закону спрямовано на виконання пункту 3.3.2.4.1 Очікуваного стратегічного результату 3.3.2.4 проблеми 3.3.2 підрозділу 3.3 розділу III Антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 року № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» та Плану України, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 року № 244-р «Про схвалення Плану України», метою якого є реалізація ініціативи Європейського Союзу «Ukraine Facility», запровадженої Регламентом (ЄС) Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 29 лютого 2024 р. № 2024/792 [2].

В результаті таких змін та доповнень до КК України та КПК України істотно змінюються підходи щодо призначення додаткового покарання у виді штрафу, коли воно не передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також можливості звільнення особи від відбування покарання з випробування за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією виключно у випадках затвердження судом угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях вказаної категорії.

Відповідно до ч. 3 ст. 53 КК України штраф як додаткове покарання може бути призначений тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України. Проте, штраф як додаткове покарання може бути призначено і тоді, коли він не передбачений у санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, виключно у випадках про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією та за умови узгодження сторонами угоди додаткового покарання у виді штрафу. Розмір штрафу узгоджується сторонами угоди та призначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину.

Також КК України доповнено новою статтею, яка передбачає можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Так, відповідно до ст. 69² КК України у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за умови виконання вимог п. 2 або 2¹ ч. 4 ст. 469 КПК України сторонами угоди про визнання винуватості може бути узгоджено та судом призначено основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті) Особливої частини цього Кодексу, але не нижче від найнижчої межі, встановленої цим Кодексом.

А також передбачено можливість звільнення особи від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням внаслідок засудження на підставі угоди про визнання винуватості за корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, та за

умови узгодження сторонами угоди додаткового покарання може бути також призначене додаткове покарання у виді конфіскації майна.

Важливо зазначити, що необхідними умовами укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним або обвинуваченим у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією є: 1) викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи (осіб) у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, та якщо інформація щодо вчинення такою особою (особами) кримінального правопорушення буде підтверджена доказами; 2) повного або часткового (з урахуванням характеру та ступеня участі особи у вчиненні злочину) відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані); 3) відсутності ознак вчинення цих кримінальних правопорушень у співучасті, що підтверджується матеріалами кримінального провадження [3].

Аналізовані зміни щодо укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією є значним досягненням у запобіганні та протидії корупції та спрямовані на підвищення ефективності розслідування та розгляду справ вказаної категорії, а також економії ресурсів правоохоронних органів та судової системи. Однак, законодавчі новели, не позбавлені недоліків, зокрема, процесуального характеру, серед яких – це зниження якості досудового розслідування та стандартів доказування у відповідних кримінальних провадженнях.

Список використаних джерел:

1. Антикору́пція на паузі. Україна в Індексі сприйняття корупції – 2024.
URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

2. Пояснювальна записка на Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у

кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією № 12039 від 17.09.2024 р.
URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFilezip/2526959>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

РОЗДІЛ 2. АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Балацька О.Р.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Національний університет «Острозька академія»)

СУДОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК ЗАСІБ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ

З початку утворення Європейський Союз (далі – ЄС) як міждержавне співтовариство переслідував економічні та соціальні цілі розвитку держав-членів та їх правових систем. Відтак ефективність судового захисту прав і свобод особи, зокрема доступу до правосуддя в кримінальному провадженні не відносилося до предмету регулювання первинного права ЄС. Римські договори на основі яких функціонував ЄС не охоплювали питання простору, свободи і правосуддя. Згідно з Амстердамським договором та до прийняття Лісабонського договору ці питання регулювались рамковими рішеннями ЄС, які не мали прямої дії та ухвалювалися з метою узгодження законів держав-членів ЄС. Крім того, особливість юридичної сили рамкових рішень полягала у тому, що вони були обов'язковими для держав-членів щодо результату, якого необхідно досягти, але залишали за національними органами влади вибір форми та методів шляху їх досягнення. У зв'язку з зазначеним вони не створювали зобов'язань для держав-членів ЄС щодо узгодження національного законодавства зі спільними нормами права ЄС, що обмежувало дію права ЄС у сфері кримінального процесуального

співробітництва. Такий висновок підтвердив Суд справедливості Європейського Союзу (далі – Суд ЄС) [1].

Тенденції розвитку внутрішнього ринку, правових явищ міграції та транскордонних транзакцій з товарами та послугами в межах ЄС зумовили певні виклики, які постали перед правосуддям в спільноті держав. Зокрема з огляду на фрагментарність правових систем держав-членів, процесуальні бар'єри та нерівномірне впровадження стандартів ЄС в контексті судового співробітництва в кримінальних справах виникали практичні проблеми доступу до правосуддя. Як результат фокусувались такі як: можливість паралельного судового розгляду у різних державах, невиконання судових рішень одних держав іншими, непомірно високі витрати на правові послуги та інші. Відтак виникнення та розвиток правового регулювання ЄС в сфері кримінального співробітництва було зумовлене прийняттям у 1985 році Шенгенської угоди та потребою залучення поліції та судових органів до забезпечення вільного і безпечного пересування громадян ЄС у просторі без внутрішніх кордонів.

Відповідно до положень статей 2, 3, 67 ДФЄС Європейський Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки і правосуддя без внутрішніх кордонів, що є сферою спільних повноважень та відповідальності як ЄС, так і національних держав-членів ЄС. Крім того, згідно з ч. 3 статті 67 ДФЄС безпека у сфері кримінального судочинства у ЄС забезпечується за допомогою таких правових засобів співробітництва: заходів із запобігання та боротьби проти злочинності, расизму й ксенофобії; заходів з координації та співпраці органів поліції, правосуддя та інших компетентних органів; взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах; гармонізації та наближення за потреби норм кримінального права в тому числі процесуального [2, с. 302].

Варто звернути увагу, що нормативно-правова база ЄС у сфері кримінального правосуддя ґрунтується на положеннях статті 6 Європейської конвенції з прав людини та 47 Хартії основних прав Європейського Союзу. Встановлення загальних мінімальних стандартів щодо процесуальних прав підозрюваних і обвинувачених осіб слугує засобом зміцнення взаємної довіри

між державами-членами. Також основою здійснення спільних повноважень державами-членами ЄС є загальні принципи права ЄС: поваги до основних прав, взаємної довіри та взаємного визнання, що стосуються як судових рішень, так й досудових процедур та мають фундаментальне значення в контексті дотримання спільних цінностей та права ЄС.

Так, в силу принципу високого рівня довіри між державами-членами ЄС в питаннях судового співробітництва в кримінальному провадженні передбачається дотримання в усіх державах-членах ЄС на однаково належному рівні вимог справедливого суду та ефективного судового захисту. Такий висновок Суд ЄС зробив зокрема у Рішенні за запитом про попереднє рішення за статтею 267 ДФЄС від Високого суду Ірландії щодо тлумачення статті 1(3) Рамкового рішення Ради 2002/584/ІНА від 13 червня 2002 року про європейський ордер на арешт та процедури передачі між державами-членами [3].

Європейський ордер на арешт, передбачений цим Рамковим рішенням, є першим конкретним заходом у сфері кримінального права, що реалізує принцип взаємного визнання, який Європейська Рада назвала «наріжним каменем» судової співпраці. Крім того, Суд ЄС зазначив, що механізм європейського ордера на арешт ґрунтується на передумові, що кримінальні суди інших держав-членів, які після виконання європейського ордера на арешт повинні будуть проводити кримінальне провадження з метою переслідування або виконання покарання у вигляді позбавлення волі чи постанови про тримання під вартою, а також кримінальне провадження по суті, відповідають вимогам ефективного судового захисту, які включають, зокрема, незалежність та неупередженість цих судів [4].

Фундаментальне значення принципу взаємного визнання з метою забезпечення високого рівня безпеки в рамках судового співробітництва у кримінальних справах впливає з положень статті 82 ДФЄС. В контексті судової співпраці у кримінальних справах принцип взаємного визнання передбачає політику щодо взаємного визнання вироків та судових рішень («вільного руху рішень») та гармонізації кримінального процесуального та кримінального матеріального права, зокрема наближення законів та підзаконних актів держав-

члені. Термін «судове рішення» слід розуміти в широкому сенсі як рішення судових органів, тобто включаючи рішення прокурорів. Це положення стосується рішень, прийнятих на будь-якій стадії кримінального провадження.

Зазначений принцип передбачає, що судовий орган однієї держави-члена, на території якої має бути виконано рішення (держави-виконавця), у загальному порядку зобов'язаний визнавати та забезпечувати виконання судового рішення, ухваленого судом іншої держави-члена (держави походження рішення), без необхідності проходження додаткових процедур або формальностей. Здійснення цього процесу відбувається шляхом безпосередньої взаємодії компетентних органів обох держав із дотриманням процесуальних строків, визначених відповідними нормативно-правовими актами вторинного права. Таким чином, держава-виконавець визнає не лише обов'язковість судового рішення, що підлягає виконанню, а й рівноцінність системи кримінального правосуддя держави походження, навіть за умови, що застосування національного права могло б призвести до іншого рішення. Крім того, така співпраця між державами здійснюється з метою запобігання та вирішення конфліктів компетенції у кримінальних справах, зокрема, уникнення порушення права особи не бути двічі притягнутим до кримінальної відповідальності та покараним за одне й те саме правопорушення (*ne bis in idem*, не двічі за одне й те саме). [2, с. 359] Суд ЄС зазначив, що в силу принципу *ne bis in idem* закріпленого у статті 54 Конвенції про імплементацію Шенгенської угоди незалежно від способу призначення покарання держави-члени мають взаємну довіру до систем кримінального правосуддя з метою забезпечення того, щоб особа, справу якої було остаточно вирішено в державі-члені, не була повторно переслідувана за тими ж фактами в іншій державі-члені (Рішення Суду ЄС у Кримінальному провадженні проти Хюсеїна Гьозютока (C-187/01) та Клауса Брюгге (C-385/01) від 11 лютого 2003 року). [5]

Із зазначеного принципу випливає імператив взаємного визнання національних стандартів держав-членів ЄС, які презюмуються такими, що є порівнюваними, навіть за умови фактичної відсутності їхньої повної

еквівалентності. У зв'язку з цим, судові чи інші компетентні органи держав-членів не зобов'язані та не повинні здійснювати порівняльну оцінку відповідних норм чи практик з метою встановлення їхньої достатності або еквівалентності. Такий підхід виключає застосування так званого «функціонального паралелізму», який передбачає аналіз змісту та ефективності національних стандартів у контексті окремих справ.

Отже, повага до основоположних прав, демократичні цінності, верховенство права, повага до різних правових традицій і правових систем держав-членів ЄС були прийняті національними урядами спільними цінностями та обумовили трансформацію судового співробітництва європейської спільноти держав у кримінальних справах та уніфікацію правового порядку в ЄС. Принцип взаємного визнання як загальний принцип права ЄС відіграє фундаментальне та аксіологічне значення щодо співпраці у кримінальних справах в рамках правопорядку ЄС.

Список використаних джерел:

1. Case C-105/03. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 16 June 2005. Criminal proceedings against Maria Pupino. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62003CJ0105>
2. Tomasek M., Šmekajklal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с. TOMÁŠEK, M., ŠMEJKAL, V., et al. *Commentary on the Treaty on the Functioning of the EU, the Treaty on EU, and the Charter of Fundamental Rights of the EU*. Prague: Wolters Kluwer ČR, 2024. 1780 с.
3. 2002/584/JHA: Council Framework Decision of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States. https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2002/584/oj/eng
4. Case C-216/18 PPU. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 25 July 2018. LM. Request for a preliminary ruling from High Court (Ireland). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62018CJ0216>

5. Joined cases C-187/01 and C-385/01. Judgment of the Court of 11 February 2003.

Criminal proceedings against Hüseyin Gözütok (C-187/01) and Klaus Brügge (C-385/01).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62001CJ0187>

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: УКРАЇНА ТА ЄС

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі - НСРД) – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК України)[1].

В Україні НСРД проводять на підставі кримінального процесуального законодавства та з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України).

Правозастосовні органи повинні використовувати у своїй діяльності Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практику Європейського суду з прав людини як джерело права[2].

Значення практики Європейського суду з прав людини в кримінальному провадженні досліджували Ю. П. Аленін, І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, О.В.Капліна, В. Т. Малярєнко, М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, О. Г. Шило, М. В. Шепітько, В. Ю. Шепітько та інші.

Кримінальне процесуальне законодавство України та ЄС розглядає НСРД (таємні слідчі заходи) як виняткові заходи, що можуть застосовуватись лише в окремих випадках (тяжкі або особливо тяжкі злочини) та за наявності нагальної потреби і коли іншим способом не можливо отримати необхідну інформацію, але при цьому має бути забезпечено права особи, щодо якої застосовуються такі дії. Необхідно дотримуватись принципу пропорційності між забезпеченням конституційних прав та свобод людини і проведенням НСРД.

З метою забезпечення законності та захисту прав осіб при проведенні НСРД кримінальне процесуальне законодавство передбачає відповідні гарантії та

процедурні механізми, зокрема, судовий контроль (санкціонування), обмеження кола суб'єктів та повноважень, дотримання принципу пропорційності та мінімальної шкоди, документування і розсекречування матеріалів, повідомлення осіб про негласне втручання, захист конфіденційності та привілеїв, заборона провокації злочину. Україна значно наблизилася до європейських стандартів з прийняттям у 2012 році чинного КПК України, в якому інститут НСРД зазнав кардинальних змін та доповнень.

Загальноєвропейська тенденція – піддавати негласні дії авторизації незалежним органом, бажано судом. В Україні це забезпечено: усі найбільш втручальні заходи (прослуховування, огляд житла, контроль кореспонденції тощо) потребують ухвали слідчого судді. Це відповідає практиці майже всіх країн ЄС, де санкцію дає або суддя, або, в деяких випадках, прокурор із наступним судовим контролем. Однак подальший нагляд за виконанням санкціонованого заходу у європейських державах часто здійснюється спеціальними уповноваженими (наприклад, у Німеччині – парламентський контролер за спецслужбами). В Україні ж після отримання ухвали відповідальність за законність виконання НСРД покладається на прокуратуру (процесуальний нагляд) та відомчий контроль. Рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України» (2025) – є показовим, бо вперше ЄСПЛ детально оцінив саме процедури НСРД за КПК України[5]. Група заявників (три посадовці і їхній адвокат) скаржилась, що за ними стежили (аудіо- та відеоконтроль) під час антикорупційного розслідування, причому адвокатські розмови теж прослуховувалися. ЄСПЛ в процесі розгляду даної справи виявив одразу кілька проблем: по-перше, заявників не забезпечили доступом до судових рішень про прослуховування, тобто вони не могли перевірити законність дій; по-друге, перехоплення розмов адвоката з клієнтами не супроводжувалося жодними запобіжниками – наприклад, мали б існувати правила негайного знищення записів, що містять адвокатську таємницю, або відокремлення таких матеріалів; по-третє, відсутній незалежний орган для нагляду за всією системою прослуховування (в деяких країнах ЄС є спеціальні комісари чи незалежні судді,

що контролюють секретні служби); по-четверте, не було ефективної національної процедури оскарження – заявники не мали реальної можливості добитися перегляду законності прослуховування вже після його проведення. У сукупності це призвело до визнання порушення ст.8 ЄКПЛ[2]. Суд зазначив, що хоча КПК України і містить прогресивні норми, але на практиці їх реалізація не дала заявникам достатнього захисту. Це рішення спонукає Україну вдосконалити процедури: можливо, створити незалежний орган контролю (інспектора з питань таємних розслідувань), передбачити чіткіші правила поводження з записами адвокатських розмов, а також гарантувати обов’язкове повідомлення осіб про стеження, як тільки це можливо, щоб вони могли звернутися до суду. ЄСПЛ прямо вказав на відсутність незалежного контролюючого органу[6]. Це важлива відмінність, оскільки, європейський підхід передбачає, щоб контроль був не лише попереднім (суддя при дозволі), а й поточним та наступним.

В нормах КПК України закріплено прогресивне правило про обов’язкове відкриття матеріалів НСРД стороні захисту (ст.290). Верховний Суд України підтвердив, що недотримання цього обов’язку веде до виключення доказів [3]. У країнах ЄС діє схожий принцип: якщо обвинувачення хоче використати секретно здобуті докази, вони мусять бути розкриті стороні захисту (можливо, з певними обмеженнями щодо таємниці, але захист повинен мати можливість ознайомитись і оскаржити). Показово, що навіть у справах про тероризм, де можуть залучатися секретні докази, в ЄС створюють спеціальні процедури для представлення інтересів підсудного, аби ніхто не був засуджений на основі матеріалів, яких захист взагалі не бачив.

ЄСПЛ вважає, що особу, яку піддали секретному стеженню, слід повідомити про це, коли тільки така інформація більше не ставить під загрозу мету стеження. Це важливе правило, бо лише дізнавшись про факт втручання, людина може скористатися правом на оскарження. У багатьох державах ЄС є строки давності та процедури: скажімо, якщо за рік після завершення прослуховування особі не повідомлено нічого і не висунуто обвинувачень, вона може звернутися до спеціального суду чи омбудсмена з запитом, чи не порушували її права. КПК

України (ст.253) прямо встановлює 12-місячний строк для повідомлення. На практиці в Україні дуже мало кого інформують у передбачені строки. Часто слідчі органи просять продовжити секретність, мотивуючи тим, що розслідування ще триває або що повідомлення може розкрити методи роботи оперативних підрозділів. Як наслідок, людина може так і не дізнатися, що колись її телефон прослуховувався. В ЄС такий стан розглядається як прогалина: якщо розслідування закрито або доказів не здобуто, особу слід сповістити, інакше вона позбавлена ефективного засобу захисту. У справі «Денисюк та інші проти України » ЄСПЛ прямо вказав, що відсутність процедури оскарження після завершення стеження – це порушення. Україні варто налагодити практику повідомлення осіб про НСРД, можливо, через судові рішення про дозвіл на відтермінування повідомлення, з тим щоб це не тривало безкінечно. В деяких країнах запроваджено правило: якщо, напротязі року чи двох, подальше збереження таємниці не є критично важливим – інформацію розсекречують і повідомляють громадянина.

На рівні ЄС існує тенденція обмежувати «тотальний» нагляд і застосовувати НСРД щодо конкретних осіб за наявності вагомих підстав.

В державах ЄС наявний багаторівневий контроль, зокрема, санкція судді, відомчий контроль, спеціальні органи контролю, судовий перегляд, повідомлення особи, можливість компенсації. ЄСПЛ став фактично тим майданчиком, де українці шукають справедливості, коли підозрюють, що їх незаконно прослуховували чи стежили. Це демонструє недовіру до внутрішніх засобів. Для покращення ситуації Україні варто, з одного боку, підвищувати відповідальність посадовців за порушення процедури проведення НСРД (щоб докази не губилися, дозволи не бралися «для профілактики» тощо), а з іншого – запровадити реальний механізм відшкодування шкоди за неправомірне втручання у приватність. В деяких країнах, якщо з'ясовано, що особу прослуховували без достатніх підстав, вона може отримати компенсацію від держави за порушення її прав. Тенденція ЄС полягає у підвищенні прозорості та підзвітності силових структур в частині негласної діяльності. Докази, здобуті за

рахунок грубого порушення прав людини, мають бути відкинуті, а процедури прихованого спостереження повинні підлягати постійному контролю[4]. Верховний Суд України дедалі частіше посилається на практику ЄСПЛ, що дозволяє коригувати слідчу та судову практику відповідно до європейських стандартів (наприклад, зобов'язав розсекречувати матеріали НСРД для захисту). Зі свого боку, ЄСПЛ у рішеннях щодо України (та інших держав) акцентує на проблемних місцях, тим самим спонукаючи до законодавчих і практичних змін.

Підходи України та ЄС в цілому збігаються у тому, що права людини не можуть обмежуватись або порушуватись без суворої необхідності. Таємні слідчі дії – це необхідний інструмент для боротьби зі злочинністю, але його застосування обмежене правовими рамками. Україна імплементувала більшість фундаментальних вимог, зокрема, судовий контроль, пропорційність, гарантії для захисту, наступне інформування. Проте деякі аспекти потребують удосконалення згідно з найкращими європейськими практиками, зокрема, запровадження незалежного нагляду за спецслужбами, покращення механізму сповіщення громадян, забезпечення реальної можливості оскаржити та отримати відшкодування у разі зловживань. Європейський досвід показує, що ефективно розслідування і повага до прав людини можуть і повинні поєднуватися. Як зазначив ЄСПЛ, демократія здатна захищати себе, не опускаючись до рівня тих, хто на неї зазіхає. Україна, прагнучи до членства в ЄС, має продовжувати зміцнювати механізми контролю за проведенням НСРД, щоб громадяни були впевнені, що закон і суд стоятимуть на захисті їхніх прав та свобод.

Список використаних джерел:

1.Кримінальний процесуальний кодекс України, ст. 246, 253 та розділ Глава 21 (негласні слідчі дії) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3.Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі №751/7557/15-к (щодо розкриття матеріалів НСРД стороні захисту) <https://verdictum.ligazakon.net/document/79298340>

4.Постанова Верховного Суду України від 01.04.2020 у справі №607/15414/17 (щодо застосування НСРД лише в провадженнях про тяжкі злочини) <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88602316>

5.Рішення ЄСПЛ «Denysyuk and Others v. Ukraine», 13.02.2025 (недостатність гарантій при НСРД за КПК України – порушення ст. 8) [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-241747%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-241747%22]})

6. Маркіян Бем «Аналіз рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України». <https://justtalk.com.ua/post/analiz-rishennya-espl-u-spravi-denisyuk-ta-inshi-proti-ukraini>

Броневицька О.М.

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ IN ABSENTIA В МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛАХ

Нюрнберзький міжнародний трибунал був першим і єдиним міжнародним кримінальним трибуналом, який провів судовий процес і заочно засудив обвинуваченого, який згодом був визнаний мертвим на момент судового розгляду. Згідно зі збірником звичаєвого права, після Нюрнберзького процесу в міжнародному кримінальному праві спостерігалася тенденція проти проведення судового розгляду *in absentia* [5]. Статути Міжнародного кримінального суду, Міжнародних кримінальних трибуналів для колишньої Югославії та Руанди та Спеціального суду для Сьєрра-Леоне не дозволяють такі судові процеси, незважаючи на необхідність здійснення міжнародного кримінального правосуддя щодо найбільш небезпечних злочинців [6].

Єдиним винятком у цьому сформованому положення є справа, яка була на розгляді у гібридному Спеціальному міжнародному кримінальному трибуналі для Лівану, який проводив судові процеси *in absentia*, за що його як критикували [7, с. 487], так і схвалювали вчені [3; 10, с. 119]. Однак юрисдикція Ліванського трибуналу була обмежена судовим переслідуванням обвинувачених, які вже були поза його досяжністю на момент його створення. З цієї причини спеціальне судове провадження можна вважати невід'ємною частиною мети, заради якої було створено цей Трибунал.

У контексті війни в Україні дискусії про доцільність спеціального судового провадження в міжнародному кримінальному праві відновилися [4]. Схоже, що тенденція зміщується в бік визнання такого провадження в міжнародному кримінальному праві, принаймні на досудовій стадії, в тому числі в

Міжнародному кримінальному суді, щоб уникнути безкарності винних у міжнародних злочинах. Наразі Парламентська асамблея Ради Європи вважала за доцільне рекомендувати можливість проведення заочного досудового провадження у майбутньому Спеціальному трибуналі щодо злочину агресії проти України [9]. Міністри юстиції Ради Європи висловили готовність продовжити обговорення необхідності запровадження заочних судових процесів як засобу забезпечення відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні. У контексті тієї самої Декларації міністрів і Генеральний секретар, і Комісар Ради Європи з прав людини пообіцяли підтримувати ідею таких судових процесів за умови, що влада гарантуватиме мінімальні гарантії справедливості відповідно до міжнародних прав людини.

У контексті агресії проти України, якби було зроблено висновок, що заочне судочинство може бути допустимим, звичайно, було б важливо звернути увагу на гарантії, визначені Європейським судом з прав людини та Комітетом ООН з прав людини. Як мінімум, вони вимагають:

- Забезпечити всіх розумних зусиль для доведення що обвинуваченим відомо про розпочате провадження проти них;
- Ретельно захищати право обвинувачених на належну процесуальну процедуру, включаючи право на оскарження;
- У випадках, коли підсудний не зміг взяти участь, йому надається можливість повторного розгляду пізніше.

У зв'язку з цим Європейський суд з прав людини визнав, що відмова у відкритті провадження, проведеного за відсутності обвинуваченого, без будь-яких вказівок на те, що обвинувачений відмовився від свого права бути присутнім під час судового розгляду, є «грубою відмовою у правосудді» [11].

Що стосується позиції Міжнародного кримінального суду щодо цього питання, то на даний момент основним джерелом орієнтирів є два рішення у справі Сейфа аль-Іслама Каддафі. Палата попереднього провадження зазначила, що вона не має права встановлювати правильність, обґрунтування або кваліфікованість рішень, ухвалених національними судами держав, якщо для

цього немає вагомих причин. Під час заочного розгляду справи суд повинен надати обвинуваченому весь комплекс процесуальних прав і гарантій, а у разі з'явлення обвинуваченого під час судового розгляду чи навіть після винесення заочного вироку – обвинуваченому повинна бути надана можливість повторного судового розгляду.

Зокрема, Суд вказав, що жодна особа, яка була засуджена іншим судом за поведінку, заборонену статтями 6, 7, 8 або 8-біс Статуту, не може бути засуджена Судом щодо такої ж поведінки, якщо тільки провадження в іншому суді:

(а) не мало на меті захистити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, які підпадають під юрисдикцію Суду; або

(b) іншим чином не було проведено судочинство незалежно чи неупереджено відповідно до норм належного процесу, визнаного міжнародним правом, або судочинство відбулося у спосіб у спосіб, який, за цих обставин, був несумісним з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності [1].

Крім того, у справі проти Жана-П'єра Бемби Гомбо [2] Міжнародний кримінальний суд окремо підкреслив, що «основою визначення прийнятності оскарження є принцип *non bis in idem*, оскільки таке тлумачення відповідає міжнародно визнаним правам людини». Формулювання «розгляд у Суді не дозволяється відповідно до пункту 3 статті 20 Статуту МКС» передбачає, що особа була об'єктом **завершеного** судового розгляду з остаточним засудженням або виправданням, а не просто судового розгляду «з винесенням вироку по суті» або простого «рішення про засудження чи виправдання судом першої інстанції». Іншими словами, те, що вимагається, це рішення, яке набуло чинності *res judicata*. Останнє рішення МКС, яке розглядає питання провадження *in absentia* на національному рівні, винесене Апеляційною палатою Суду. Таким чином, Суд зазначив, що незважаючи на те, що пан Каддафі був присутній на ряді слухань через відеозв'язок і що його адвокат був присутній на деяких слуханнях, цей судовий процес не може вважатися таким, що відбувся в присутності обвинуваченого. Це також була позиція лівійського уряду. У той же час вирок, винесений судом першої інстанції за законодавством Лівії, не може вважатися

остаточним, оскільки згідно з процесуальним законодавством Каддафі мав право на перегляд заочного вироку. Для підтвердження правильності притягнення особи до відповідальності для МКС важливо, щоб суд над цією особою був справедливим і ця особа мала можливість оскаржити вирок у вищій інстанції [8].

Список використаних джерел:

1. Decision of Pretrial Chamber I of the ICC on the “Admissibility Challenge by Dr. Saif Al-Islam Gadafi pursuant to Articles 17(1)(c), 19 and 20(3) of the Rome Statute” on 5 April 2019. URL: https://www.icccpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_01904.PDF
2. Decision Pretrial Chamber III of the ICC on the Admissibility and Abuse of Process Challenges in the case of Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo on 24 June 2010. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2010_04399.PDF
3. Gardner M. Reconsidering Trials in absentia at the Special Tribunal for Lebanon: An Application of the Tribunal’s Early Jurisprudence. URL: https://osf.io/preprints/lawarchive/c54js_v1.
4. Global Rights Compliance Trials in absentia. URL: <https://www.asser.nl/media/795064/grc-trials-in-absentia-english.pdf>
5. Henckaerts J.-M. et al. (eds.) Customary International Humanitarian Law. 2005. URL: [https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=9ny1Dv3VNPYC&oi=fnd&pg=PA25&dq=J.M.+Henckaerts+et+al.+\(eds.\)+Customary+International+Humanitarian+Law+\(2005\),&ots=vLYC59cprn&sig=j08pTdrALr3W3KLnuzUXnkLnwH8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=9ny1Dv3VNPYC&oi=fnd&pg=PA25&dq=J.M.+Henckaerts+et+al.+(eds.)+Customary+International+Humanitarian+Law+(2005),&ots=vLYC59cprn&sig=j08pTdrALr3W3KLnuzUXnkLnwH8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)
6. ICC Statute, Article 63(1) and Article 67(1)(d); ICTY Statute, Article 21(4)(d); ICTR Statute, Article 20(4)(d); Statute of the Special Court for Sierra Leone, Article 17(4)(d).
7. Jordash and Parker Trials in absentia at the Special Tribunal for Lebanon: Incompatibility with International Human Rights Law. *Journal of International Criminal Justice*. Volume 8. Issue 2. May 2010. P. 487–509.

8. Judgment on the appeal of Mr. Saif Al-Islam Gaddafi against the decision of Pre-Trial Chamber I entitled ‘Decision on the “Admissibility Challenge by Dr. Saif AlIslam Gadafi pursuant to Articles 17(1)(c), 19 and 20(3) of the Rome Statute”’ of 5 April 2019. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_00904.PDF

9. Resolution 2556-2024 Legal and human rights aspects of the Russian Federation’s aggression against Ukraine. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33682/html>

10. Salehi and Khosrowshahi Trials in absentia at the Special Tribunal for Lebanon based on the International Human Rights. Criminal Law Doctrines. Volume 14, Issue 14. January 2018. P. 119-144.

11. Speech by Michael O’Flaherty Council of Europe Commissioner for Human Rights. URL: <https://rm.coe.int/speech-at-the-informal-conference-of-council-of-europe-ministers-of-ju/1680b178af>

Брич Л.П.

професор кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
доктор юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДОТРИМАННЯ СТАНДАРТУ
ВМОТИВОВАНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПРО ДОЗВІЛ НА ОБШУК
ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ⁴**

Діапазон зафіксованих у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) порушень Україною матеріального та процесуального аспектів права на недоторканність житла, яке охороняється ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), сягає від проведення обшуку без попереднього дозволу будь-якого незалежного судового органу [1, п. 61], проведення обшуку за дорученням, підписаним прокурором Північно-Західного адміністративного округу м. Москви [2, п. 33], здійснення без судового дозволу виїмки документів з офісу, розташованого у житлі [3, п.п. 48-49], вилучення під час обшуку речей, що не були внесені до протоколу обшуку, наприклад: «чотири мобільні телефони, картки поповнення мобільного рахунку, коштовності та пляшка віскі» [4, п.п. 12, 17], до відвертої відмови в наданні постанов суду про надання дозволу на обшук [5, п. 72], а також відмов провести ефективне розслідування порушення проведенням обшуку прав, гарантованих ст. 8 Конвенції [1; 5, п.74, 75].

⁴ Дослідження підготовлене в межах виконання грантового проєкту від Європейського Союзу програми Еразмус+, напряду Жан Моне «Європейські правові цінності: досвід для України у сфері кримінального провадження». Грантова Угода № 101126810 — ELVEUCP, реєстраційна картка проєкту (програми) № 5386.

Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

Порушення представниками держави права на недоторканність житла, за обставинами, що подібні до зафіксованих у практиці ЄСПЛ, мають повторюваний характер. Зокрема, у звіті «Про дотримання прав людини в Україні за 2023 р.», підготовленому Бюро з демократії, прав людини і праці Державного департаменту США зазначено, що «в Україні практикувалися обшуки без ухвали суду» [6].

Значного суспільного резонансу набуло пограбування на суму 2,5 млн. євро, вчинене прокурорами, слідчими, бійцями «Сокіл», понятим під час обшуку, який вони проводили у сфабрикованій кримінальній справі [7].

В тіні такого свавілля питання про вмотивованість ухвал слідчих суддів про надання дозволу на обшук та правові наслідки порушення цієї вимоги, виглядає не надто значущим. Мабуть такими міркуваннями можна пояснити відсутність у апеляційних та касаційних скаргах, поданих адвокатами у кримінальних провадженнях, оскарження вмотивованості ухвал слідчих суддів про дозвіл на обшук.

Проте, вимога вмотивовувати судові рішення, яке вважають єдиною юридичною підставою для проведення огляду чи обшуку в житлі [8, с. 73], що має своє окреме нормативне закріплення, зокрема у ч. 1 ст. 30 Конституції України та ст. 13 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), покликана гарантувати не лише право особи на недоторканність житла як складову права на повагу до приватного життя особи, а й є однією з умов, що забезпечують справедливе правосуддя, зокрема у кримінальному провадженні, в межах якого здійснювався обшук. Відповідно до правових позицій ЄСПЛ факт наявності судового дозволу на проведення обшуку житла сам по собі не є достатньою гарантією від зловживань [5, п. 15; 9, п. 130; 10, п. 73], невмотивоване або недостатньо вмотивоване судові рішення про надання дозволу на проведення обшуку житла не є належною гарантією проти порушення права кожного на повагу до недоторканості його житла, закріпленого у ст. 8 Конвенції, оскільки абстрактність формулювань у цих судових рішеннях надає «органу влади, який проводив обшук, нічим не обґрунтовану свободу розсуду

при встановленні необхідного обсягу обшуку» [4, п. 52, 54-56; 5, п. 159; 9, п. 130; 11, п. 48 ; 12, п. 218; 13]. «У питаннях, які стосуються основоположних прав, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень» ЄСПЛ вважає несумісним з принципом верховенства права [1, п. 60; 14, п. 61]. Аналізуючи обставини конкретних справ, ЄСПЛ констатує не лише абстрактну можливість, а й реальні факти таких порушень. Зокрема, результатом того, що у постанові про дозвіл на обшук не були встановлені межі обшуку, що є порушенням стандарту вмотивованості такого виду судових рішень, «працівники міліції вилучили низку речей, які навіть не входили до категорії розшукуваних речей, встановлених судом: мобільні телефони, скриня з готівкою, картина та ікона, - навряд чи відповідали обсягу обшуку, дозвіл на проведення якого було надано постановою суду у кримінальному провадженні щодо підроблення посвідчення водія» [4, п. 54].

Серед правових наслідків постановлення слідчим суддею невмотивованої (повністю чи частково) ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи найважливішим є визначення допустимості доказів, отриманих в результаті обшуку, проведеного на підставі такого судового рішення.

У КПК відсутні прямі вказівки про недопустимість доказів, отриманих в результаті обшуку на підставі невмотивованої (повністю чи частково) ухвали слідчого судді.

ЄСПЛ не висловлюється щодо оцінки допустимості доказів, здобутих в результаті обшуку, здійсненого на підставі невмотивованого судового рішення, яким надано дозвіл на обшук. Невмотивованість судових рішень про дозвіл на обшук, зокрема, у справах щодо України розглядалася ЄСПЛ лише в межах застосування ст. 8 Конвенції [4, п. 47; 5, п. 159; 9, п. 122-128]. Скарги за ст. 6 ЄСПЛ відхиляв, мотивуючи, що констатоване ним порушення ст. 8 Конвенції є істотним [15, п. 15; 16, п. 19-20]. Це усталений підхід ЄСПЛ – встановивши порушення ст. 8, Суд не вважає доцільним розглядати ті самі обставини з точки зору порушення права на справедливий суд за ч. 1 ст. 6, який ЄСПЛ демонструє не лише, оцінюючи дотримання гарантій щодо законності обшуків, а й щодо

інших аспектів права на повагу до приватного і сімейного життя [17, п. 66; 18, п. 24; 19, п. 66-67; 20, п. 56; 21, п. 39].

Судові рішення суду касаційної інстанції, у яких був би зафіксований імператив про порушення вимоги вмотивованості судового дозволу на обшук, як безпосередню причину недопустимості доказів, отриманих в результаті обшуку, здійсненого за невмотивованою ухвалою слідчого судді, у базі правових позицій Верховного Суду мною не знайдені. Не виявлені такі правові позиції й іншими дослідниками. У науковій літературі наводять перелік прикладів, коли Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) на підставі ст. 87 КПК України визнає докази, здобуті з порушеннями вимог КПК України щодо законності обшуків, недопустимими, що вважають його усталеною практикою [8, с. 144-155]. Порушення вимоги про вмотивованість серед причин, з яких ККС ВС визнав докази недопустимими у вказаному переліку немає.

Проте, відповідно до ч. 2 ст. 370 КПК України «Законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення» невмотивоване судове рішення є незаконним. Існує чимало прикладів, коли Верховний Суд через невмотивованість скасовував судові рішення щодо суті обвинувачення, постановлені судами першої та апеляційної інстанцій [22, п. 41, 42, 44; 23]. Згідно правової позиції ККС ВС докази, здобуті в результаті порушення встановленого у КПК порядку проведення обшуку, є недопустимими [24]. Червоною ниткою через практику ВС у кримінальних провадженнях проходить правова позиція, що збирання доказів з порушенням вимог КПК тягне їхню недопустимість: «... імперативною законодавчою заборonoю використовувати результати процесуальних дій як докази охоплюються випадки, коли недотримання процедури їх проведення призвело до порушення конвенційних та/або конституційних прав і свобод людини заборони катування й нелюдського поводження (ст. 3 Конвенції, ч. 1 ст. 28 Конституції України), прав підозрюваного, обвинуваченого на захист, у тому числі професійну правничу допомогу (п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції, ст. 59 Конституції України), на участь у допиті свідків (п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції), права людини на повагу до свого

приватного життя, недоторканність житла (ст. 8 Конвенції), на відмову давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України)» [23].

Згідно з правовими позиціями ЄСПЛ проведення обшуку на підставі невмотивованого (повністю або частково) судового дозволу є істотним порушенням прав і свобод особи. Тому є всі підстави, застосувавши ч. 1 ст. 87 КПК України визнавати докази, отримані в результаті такого обшуку, недопустимими.

Визнавати рішення невмотивованим має суд, який розглядає справу щодо суті обвинувачення, під час здійснення ним оцінки доказів.

Список використаних джерел:

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Зосимов проти України» (Zosymov v. Ukraine) від 07 липня 2016 р., що набуло статусу остаточного 07 жовтня 2016 р. (заява № 4322/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c94#Text

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Белозоров проти Росії та України» (CASE OF BELOZOROV v. RUSSIA AND UKRAINE) від 15 жовтня 2015 р., що набуло статусу остаточного 15 січня 2016 р. (заява № 43611/02). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/02/23/20230223160502-97.pdf>

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Воскобойников проти України» (CASE OF VOSKOBOYNIKOV v. UKRAINE) від 05 жовтня 2017 р. (Заява № 33015/06). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/30/20230330072931-84.pdf>

4. Рішення ЄСПЛ у справі «Багієва проти України» (CASE OF BAGIYEVA v. UKRAINE) від 28 квітня 2016 р., що набуло статусу остаточного 28 липня 2016 р. (заява № 41085/05). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/15/20220915150924-42.pdf>

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Войкін та інші проти України» (CASE OF VOYKIN AND OTHERS v. UKRAINE) від 27 березня 2018 р., що набуло статусу остаточного 27 червня 2018 р., (заява № 47889/08). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331080726-76.pdf>

6. Мамченко Н. Довіра до судової влади залишається низькою, за винятком ВАКС, а правоохоронці проводили обшуки без санкції суду – Звіт Держдепу США щодо України. Судово-юридична газета. 24 квітня 2024 р. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/298997-doverie-k-sudebnoy-vlasti-ostaetsya-nizkim-za-isklyucheniem-vaks-a-pravookhraniteli-provodili-obyski-bez-sanktsii-suda-otchet-gosdepa-ssha-po-ukraine?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR0pfbxfwlnsc-UPXYuy7nrzWxlaIzw1hK5rlvHurXlAguVoI9c1lBQae9M_aem_AWrKzfZdyCGKT MccXIXbxniIy1pGJH4CpN-K0wi_2fRqS-IGo1XA47xkn_cXi1tP70AjxCSejYeGyhQmRqcWygWZ#google_vignette

7. Іванцова А. Ювелірне пограбування по-прокурорськи. Інтернет-видання «Радіо Свобода». 15 квітня 2016 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27672740.html>

8. Перцова-Тодорова Л.М. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування: дисерт. на здоб. наук. ступ. доктора філософії спец.: 081. Київ: НАВС, 2022. 246 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/54a2995b-8007-47ba-b710-552976615fc8/content>

9. Рішення ЄСПЛ у справі «Геращенко проти України» (CASE OF GERASHCHENKO v. UKRAINE) від 7 листопада 2013 року, що набуло статусу остаточного 7 лютого 2014 р., (заява № 20602/05). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/22/20230322143834-31.pdf>

10. Рішення ЄСПЛ у справі «Ратушна проти України» від 02 грудня 2010 р., що набуло статусу остаточного 02 березня 2011 р. (заява № 17318/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_821#Text

11. Рішення ЄСПЛ у справі «Смірнов проти Росії» (Smirnov v Russia), 71362/01, 7 червня 2007 р. Джеремі МакБрайд. Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ : К.І.С., 2010, 576 с. . С. 167–168.

12. Рішення ЄСПЛ у справі «Алексанян проти Росії» (Aleksanyan v Russia), 46468/06, 22 грудня 2008 р. Джеремі МакБрайд. Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ : К.І.С., 2010, 576 с. С. 173.

13. Рішення ЄСПЛ у справі «Круглов та інші проти Росії» від 4 грудня 2020 р., (заява № 11264/04 і 15 інших). URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-kruglov-ta-inshi-proti-rosi%D1%97/>

14. Рішення ЄСПЛ у справі «Неділенько та інші проти України» (CASE OF NEDILENKO AND OTHERS v. UKRAINE) від 18 січня 2018 р. (заява № 43104/04)¹. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/15/20230615111706-57.pdf>

15. Рішення ЄСПЛ у справі «Кулаєв та інші проти України» (CASE OF KULAYEV AND OTHERS v. UKRAINE) від 22 вересня 2022 року (Заява № 16495/13). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/12/30/20221230145613-47.pdf>

16. Рішення ЄСПЛ у справі «Дубович проти України» (CASE OF DUBOVYCH v. UKRAINE) від 22 липня 2021 року (Заяви № 47821/10 та № 66460/12). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/27/20230327115738-33.pdf>

17. Рішення ЄСПЛ у справі «Хант проти України» CASE OF HUNT v. UKRAINE від 07 грудня 2006 р., що набуло статусу остаточного 06.03.2007 р. (заява № 31111/04). URL: [20230315142252-96.pdf](https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/15/20230315142252-96.pdf)

18. Рішення ЄСПЛ у справі «Цмокалов проти України» (CASE OF TSMOKALOV v. UKRAINE) від 03 листопада 2022 року (Заява № 15524/13). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/11/22/20221122131443-53.pdf>

19. Рішення ЄСПЛ у справі «Чорненко проти України» (CASE OF CHORNENKO v. UKRAINE) від 14 січня 2021 року (Заява № 59660/09). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/12/20230612111648-43.pdf>

20. Рішення ЄСПЛ у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (CASE OF KRYVITSKA AND KRYVITSKYI v. UKRAINE) від 2 грудня 2010 р.,

що набуло статусу остаточного 02 березня 2011 р. (заява № 30856/03). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/12/20230512094650-11.pdf>

21. Рішення ЄСПЛ у справі «Садов'як проти України» (CASE OF SADOVYAK v. UKRAINE) від 17 травня 2018 р. (Заява № 17365/14). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/07/07/20230707092125-31.pdf>

22. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 р. Справа № 751/7557/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298340>

23. Постанова ВП ВС від 31 серпня 2022 р. Провадження № 13-3кц22. Справа № 756/10060/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457>

24. Постановоа ККС ВС від 29 січня 2019 р. Справа № 466/896/17. Провадження № 51-7795 км 18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>

поліцейський батальйону поліції особливого призначення
ГУНП у Львівській області, рядовий поліції
(БПОП ГУНП у Львівській області)

АДАПТАЦІЯ ПРОЦЕДУР ЕКСГУМАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ: ДОСВІД КРАЇН ЄС ТА ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Ексгумація трупа є однією з найбільш специфічних та чутливих слідчих дій у кримінальному провадженні, яка має виключне процесуальне значення для встановлення істини у справах, що пов'язані із смертю людини. Проведення ексгумації дозволяє відновити чи уточнити обставини смерті, провести додаткові судово-медичні експертизи, а також отримати інші докази, що мають важливе значення для повного, всебічного та неупередженого розслідування. У сучасних умовах, зокрема під час збройного конфлікту в Україні, ексгумація набуває особливого значення не лише як процесуальний інструмент національного кримінального провадження, але й як елемент міжнародно-правової практики документування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

В умовах російської агресії проти України ексгумація тіл загиблих цивільних та військових осіб стала одним із ключових напрямів роботи слідчих та прокурорів, оскільки результати таких процедур мають значення не тільки для внутрішніх кримінальних проваджень, але й для підготовки доказової бази у справах, які можуть бути предметом розгляду Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних юрисдикцій.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, що впливає зі ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, держава зобов'язана забезпечити ефективне розслідування обставин смерті осіб, що передбачає, зокрема, належне документування тіл, ексгумацію,

ідентифікацію останків, проведення неупередженої експертизи та встановлення причин смерті [1].

Крім того, у міжнародному праві існують стандарти, які регулюють проведення ексгумації та розслідування випадків смерті. Зокрема, Принципи ООН щодо ефективного запобігання та розслідування позасудових, самовільних і довільних страт (1989) встановлюють обов'язок держав забезпечити ефективне розслідування всіх випадків підозрілої смерті. Ці принципи підкреслюють необхідність проведення розслідувань, які є незалежними, неупередженими та своєчасними [2].

Відтак проведення ексгумації регламентовано положеннями Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 № 4651-VI (далі – КПК України), який встановлює чіткі вимоги щодо дотримання принципів законності, обґрунтованості та поваги до гідності особи. Це зумовлено тим, що результати ексгумації можуть мати суттєве значення для встановлення об'єктивної істини у справі, формування доказової бази, ухвалення справедливого судового рішення [3].

Суть ексгумації полягає у вилученні тіла померлої особи з місця офіційного поховання з метою проведення слідчих чи експертних дій, спрямованих на з'ясування обставин смерті, встановлення особи померлого або виявлення додаткових доказів у кримінальному провадженні. Згідно із Законом України «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003 № 1102-IV, офіційними місцями поховання визнаються кладовища, крематорії, колумбарії та інші спеціально відведені для цього місця. Водночас необхідно чітко розмежовувати ексгумацію від випадків виявлення тіл, прихованих злочинцем шляхом заховування у невідомих місцях. У таких ситуаціях йдеться про огляд місця події або інші слідчі дії, а не про ексгумацію у її класичному розумінні [4].

Проведення ексгумації може бути зумовлене різними обставинами: необхідністю встановлення точної причини смерті, перевіркою версій щодо насильницької смерті, ідентифікацією особи або проведенням додаткових судово-медичних чи криміналістичних експертиз. Вона може проводитися як у

справах, де тіло вже піддавалося розтину, так і в тих випадках, коли таке дослідження раніше не проводилося. Незмінною залишається основна мета цієї процесуальної дії — отримання нових доказів або уточнення обставин, що мають значення для кримінального провадження, з метою забезпечення всебічності, повноти та об'єктивності досудового розслідування.

З огляду на специфіку та чутливість такої слідчої дії, законодавство України передбачає особливий процесуальний порядок проведення ексгумації, що має на меті не лише забезпечити ефективність розслідування, а й гарантувати дотримання прав померлого та його родичів.

Відповідно до чинного КПК України, рішення про проведення ексгумації приймається виключно прокурором шляхом винесення постанови, що забезпечує належний процесуальний контроль за такою чутливою слідчою дією. Безпосереднє виконання ексгумації покладається на представників органів місцевого самоврядування, які мають повноваження з організації та забезпечення дотримання встановленого порядку проведення робіт на місцях поховання [3].

Крім вилучення тіла з місця поховання, ексгумація передбачає проведення детального огляду останків за обов'язкової участі судово-медичного експерта, який не лише здійснює огляд тіла, а й має право вилучати зразки тканин, органів або інших частин для подальших експертних досліджень. Згідно з Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи, затвердженою наказом МОЗ України №6 від 17 січня 1995 року, судово-медичні експерти залучаються до процесуальних дій, що пов'язані з тілом померлого, у встановленому законом порядку [5].

Усі дії, що здійснюються під час ексгумації, фіксуються в протоколі слідчої дії, який має містити детальний опис перебігу ексгумації, виявлених обставин та виконаних процедурних дій, із зазначенням їх послідовності та результатів [3]. Протокол супроводжується фототаблицями, відеозаписами, схемами, відбитками, зліпками, планами, що забезпечує повноту та об'єктивність фіксації результатів слідчої дії та створює належну доказову базу для подальшого розслідування.

Особливу увагу законодавець приділяє етапу повторного поховання тіла після завершення необхідних досліджень. Відповідно до положень ч. 2 ст. 239 КПК України, після проведення ексгумації тіло або його залишки мають бути повторно поховані в тому самому місці з відновленням могили до її попереднього стану. При цьому, якщо стан труни дозволяє, використовується саме та труна, у якій тіло було поховане раніше, що додатково підкреслює вимогу поваги до померлого та дотримання морально-етичних норм [3].

Варто звернути увагу також на досвід країн-членів ЄС. Зокрема, досить цікавим є досвід Німеччини, де регламент ексгумації є частиною Кримінально-процесуального кодексу країни (Strafprozessordnung – StPO). Відповідно до § 87 StPO, ексгумація тіла може бути проведена за наказом прокурора або суду, якщо це є необхідним для встановлення причин смерті або з інших слідчих міркувань [6].

Важливо відзначити, що процедура ексгумації в Німеччині має здійснюватися з дотриманням усіх відповідних правових норм і етичних стандартів, що гарантує повагу до гідності померлого та відповідність міжнародним нормам у галузі прав людини. Це означає, що перед проведенням ексгумації в Німеччині необхідно чітко визначити правові підстави для такої дії, а також забезпечити її здійснення з максимальною ретельністю, гарантуючи, що всі процесуальні заходи будуть відповідати вимогам, встановленим національним законодавством і міжнародними стандартами.

Отож, підводячи підсумки, варто зазначити, що ексгумація є важливою процесуальною дією, яка має вирішальне значення для розслідування причин смерті та збору доказів у кримінальних справах. Правові норми, що регулюють цей процес, повинні забезпечувати не тільки ефективність слідства, але й дотримання основних прав людини, зокрема поваги до гідності померлих. Законодавства як України, так і країн ЄС передбачають детальне регулювання процедури ексгумації, яка здійснюється під контролем органів правосуддя та з обов'язковою участю судово-медичних експертів. Особливо важливо, щоб цей

процес відповідав міжнародним стандартам і гарантував правову безпеку для усіх учасників.

Досвід таких країн, як Німеччина, підтверджує, що належна правова регламентація ексгумації забезпечує баланс між правами особи та інтересами правосуддя. Урахування всіх етичних, процесуальних та міжнародних вимог є необхідним для ефективного і справедливого розслідування, що, в свою чергу, сприяє дотриманню принципів верховенства права та прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Principles on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary and Summary Executions: UN Principles from 24.05.1989. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-effective-prevention-and-investigation-extra-legal?utm_source=chatgpt.com.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10.07.2003 № 1102-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text>.
5. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: МОЗ України; Інструкція від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>.
6. German Code of Criminal Procedure: (Strafprozeßordnung – StPO). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_87.html.

*(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України)*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) прямо не закріплюється визначення та зміст принципу пропорційності. Але водночас в тексті Кодексу містяться згадки про пропорційність, зокрема:

- ч. 1 ст. 121 встановлює, що компенсація за втрачений заробіток обчислюється *пропорційно* від розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять - *пропорційно* від розміру мінімальної заробітної плати;

- п. 5 ч. 5 ст. 234 закріплено, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявності достатніх підстав вважати, що: за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, *пропорційним* втручанню в особисте і сімейне життя особи [1].

На відміну від КПК України, в п. 8 ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України зафіксовано положення, згідно з яким адміністративні суди перевіряють, серед іншого, чи були рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень *пропорційними*, тобто чи дотримано необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) [2]. Фактично цитована норма прямо закріплює принцип пропорційності як критерій для оцінки законності дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Враховуючи те,

що в кримінальному процесі суб'єкти владних повноважень так само можуть приймати рішення, вчиняти дії або бездіяльність, важливою є імплементація цього принципу в кримінальне процесуальне законодавство і практику його застосування. Але слід підкреслити, що відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК України кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. В свою чергу, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) в численних рішеннях визначив принцип пропорційності стосовно різних правовідносин, як таких, що стосуються прав людини у сфері кримінального процесу, так і інших прав, які гарантовані Європейською конвенцією з прав людини (далі – ЄКПЛ). Тому мова не йде про необхідність запровадження нових норм до КПК України і законодавче визначення принципу пропорційності як засади кримінального провадження. Нами обґрунтовується важливість широкого використання цього принципу в правозастосовній практиці, зокрема, суб'єктами владних повноважень під час реалізації ними їх функцій в кримінальному провадженні.

Щодо тлумачення принципу пропорційності ЄСПЛ, то можна виділити декілька основних напрямів такого тлумачення:

- тлумачення ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ (право на свободу та особисту недоторканність). Так, у справі «Ladent v. Poland», яка стосувалася затримання заявника, ЄСПЛ встановлено, що особу було позбавлено свободи не відповідно до «процедури, встановленої законом». Більше того, ЄСПЛ визнав, що утримання заявника під вартою було свавільним. Рішення місцевого суду про обрання до заявника такого запобіжного заходу, як взяття під варту, було очевидно необґрунтованим. Адже заявника не було належним чином заздалегідь сповіщено про порушення справи щодо нього. Також ЄСПЛ дійшов висновку про те що арешт заявника не можна вважати заходом, *пропорційним* для цілей забезпечення належного проведення розслідування, також і з огляду на малозначність правопорушення, яке заявник, як припускалося, вчинив. Тому Суд одностайно дійшов висновку про порушення ч. 1 ст. 5 Конвенції [3];

- тлумачення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Наприклад, у справі «Bersheda and Rybolovlev v. Monaco», яка стосувалася використання даних з мобільного телефону заявниці, адвоката, попередньо видалених нею та відновлених під час експертного дослідження, призначеного слідчим суддею постало питання визначення *пропорційності* між застосованими обмежувальними заходами і правом на приватне життя і таємницю спілкування. У цій справі заявниця навряд чи передала на експертне дослідження свій мобільний телефон, якби вона вважала, що дані, видалені з пам'яті її телефону, будуть відновлені та використані. Незважаючи на те, що вона була адвокатом, а отже, фахівцем у галузі права, вона мала законні очікування, що повідомлення та розмови, які вона зробила «невидимими» за допомогою ІТ-спеціаліста, будуть захищені абсолютною конфіденційністю. Таким чином, для цілей статті 8 Конвенції заявниця мала підстави стверджувати, що вона стала жертвою порушень її права на повагу до приватного життя і кореспонденції, які за обсягом втручання і наслідками можна порівняти з обшуками і виїмками. На цій підставі ЄСПЛ дійшов висновку, що дійсно мало місце втручання в права заявниці за статтею 8 Конвенції. Далі Суд зазначив, що в національному кримінальному процесі Держави-відповідача врегульовано питання про те, на яких правових підставах до адвокатів застосовуються обшуки і виїмки. Незважаючи на очевидну схожість між наслідками цих заходів і тих, що були проведені експертом, слідчий суддя, рішення якого підтримали суди вищих інстанцій, вирішив не застосовувати до заявниці жодне з передбачених обмежувальних положень, навіть незважаючи на те, що вона використовувала свій мобільний телефон як у приватних, так і в професійних цілях. Тому втручання в право заявниці на повагу до її листування та приватного життя *не було пропорційним* визначеним законним цілям і, відповідно, не було «необхідним у демократичному суспільстві» [4];

- тлумачення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності). В якості прикладу можна навести справу «Rustamkhanli v. Azerbaijan», яка стосувалася оскарження заявником проведеної податковим

органом без завчасного попередження виїзної податкової перевірки та заморожування банківських рахунків редакції його журналу. За змістом цього рішення прослідковується позиція, що хоча стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не містить чітких процесуальних вимог, судове провадження щодо права на мирне володіння своїм майном повинно також надавати особі розумну можливість подати свою справу до компетентних органів з метою ефективного оскарження заходів, що втручаються у права, гарантовані цим положенням. Таким чином, втручання у права, передбачені статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, не може бути легітимним за відсутності змагального процесу, який відповідає принципу рівності сторін і дозволяє обговорювати аспекти, що мають важливе значення для результату справи. У цій справі, розглядаючи скаргу компанії на рішення податкового органу про арешт її банківських рахунків, національні суди не надали жодної оцінки *пропорційності* вжитого податковим органом заходу, обмежившись лише визнанням оскаржуваного заходу законним, не надавши жодних додаткових пояснень на підтримку своїх висновків. Зокрема, рішення національних судів не містили жодної оцінки щодо можливих негативних наслідків заморожування банківських рахунків компанії на її діяльність. Суд дійшов висновку, що заморожування банківських рахунків компанії було накладено та зберігалось без відповідної оцінки *пропорційності* цього заходу з боку національних органів влади, і тому мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції [5].

З наведеного вище можна зробити висновок про багатогранність принципу пропорційності і його різноманітне тлумачення у сфері кримінального процесуального права: як стосовно обмеження особистої свободи громадян, так і обмеження права на приватне життя і таємницю спілкування тощо.

Цитовані положення лише частково відображають зміст принципу пропорційності і його визначення потребує проведення подальших наукових пошуків. З огляду на обмежений обсяг дослідження, подальше з'ясування змісту цього принципу буде здійснено в наступних наукових розробках.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013, № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88.
2. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005, № 35-36, № 37. Ст.446.
3. Case of *Ladent v. Poland* (Application no. 11036/03). Judgment 18 March 2008.
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-85487%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-85487%22]})
4. Case of *Affaire Bersheda Et Rybolovlev c. Monaco* (Requêtes nos 36559/19 et 36570/19). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-234090%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-234090%22]})
5. Case of *Rustamkhanli v. Azerbaijan* (Application no. 24460/16); 4 July 2024.
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-234520%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-234520%22]})

Гловюк І.В.,

професорка кафедри кримінально-правових дисциплін ННІПД,

докторка юридичних наук, професорка

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗГЛЯДУ СКАРГ ТА
ЗАПЕРЕЧЕНЬ У ПІДГОТОВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОГЛЯД ЄСПЛ ЗА
РІШЕННЯМ «ДЕНИСЮК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»***

У рішенні ЄСПЛ «Denysyuk and Others v. Ukraine» (Applications nos. 22790/19 and 3 others, 13 February 2025) [1], крім того, що ЄСПЛ констатував ряд порушень, пов'язаних з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій (у тому числі і у контексті комунікації з адвокатом), які вже детально аналізувалися [2], обговорено і питання ефективності певних положень ст.ст. 303 та 309 КПК України.

Уряд стверджував, що заявники могли подати заперечення на ухвали слідчого судді згідно ч. 3 ст. 309 КПК України (інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді) та ч. 2 ст. 303 КПК України (скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314-316 цього Кодексу) (п. 50 рішення).

Позиція ЄСПЛ стисло може бути викладена таким чином (п. 126-128 рішення):

* Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору (-ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

- жодна з цих процедур не може бути ініційована самостійно, оскільки особи повинні чекати, поки не будуть призначені підготовчі слухання у їхньому кримінальному провадженні, перш ніж подавати відповідні скарги; що у цій справі будь-яка потенційна ефективність вищезазначених засобів правового захисту вже була скомпрометована тривалістю відповідного провадження;

- коло питань, які вирішуються судом під час підготовчого судового засідання, визначене статтею 315 КПК України, не включає жодних конкретних повноважень, наданих суддям для перевірки законності або необхідності поведінки правоохоронців у зв'язку з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, не кажучи вже про повноваження щодо перевірки мотивів, наведених слідчими суддями при наданні дозволу на проведення таких дій;

- спроби другого та третього заявників вдатися до процедури, викладеної у пункті 2 статті 303, виявилися неефективними на практиці: були приєднані до справи без розгляду на підготовчому слуханні або відхилені, оскільки було визнано, що вони не мають відношення до предмета підготовчого провадження. Крім того, як впливає з відповідної аргументації Вищого антикорупційного суду, він не вважав себе компетентним розглядати на будь-якій стадії провадження будь-які скарги, пов'язані з цими заходами, крім тих, що передбачають потенційну недопустимість отриманих доказів. Отже, враховуючи відсутність у національному законодавстві конкретних положень, що визначають повноваження кримінальних судів розглядати суть скарг заявників за статтею 8 як на підготовчому засіданні, так і під час судового розгляду, неможливість виведення таких повноважень з усталеної судової практики, а також досвід другого і третього заявників, чиї спроби подати скарги на підготовчих слуханнях виявилися неефективними на практиці, ЄСПЛ зробив висновок, що процедура, передбачена ч. 2 статті 303 КПК України не відповідає вимогам «ефективного засобу юридичного захисту» для розгляду скарг заявників по суті за статтею 8 Конвенції. Що стосується процедури, передбаченої ч. 3 ст. 309, якою не скористався жоден із заявників, ЄСПЛ не може зрозуміти, як заявники могли нею скористатися, враховуючи, що їм було відмовлено в

доступі до тих самих рішень, проти яких вони теоретично могли б подати заперечення за цією статтею (п. 129, 130 рішення).

Ця проблема не є новою ні у судовій практиці, ні у доктрині. Зокрема, зазначалося, що механізм і можливі наслідки подальшого розгляду заперечень на вказані ухвали слідчих суддів законодавством не врегульовано; залишається незрозумілим, слід подавати заперечення у письмовій формі чи достатньо зробити усну заяву; не врегульовано строки розгляду заперечень на ухвали слідчих суддів; зазвичай суди посилаються на те, що у ч. 3 ст. 314 та ст. 315 КПК України визначено вичерпний перелік повноважень суду на стадії підготовчого провадження, до якого не входить можливість надавати оцінку ухвалам слідчого судді з точки зору їх законності і обґрунтованості, а також скасовувати їх за результатами відповідної оцінки; не врегульована процедура розгляду заперечень на ухвали слідчих суддів; не визначені у законодавстві і можливі варіанти рішень за результатами розгляду заперечень на ухвалу слідчого судді [3]. Щодо заперечень на ухвали слідчого судді за ч. 3 ст. 309 КПК, то на практиці судді уникають їх розгляду кількома шляхами: 1) суддя в підготовчому судовому засіданні відмовляє у розгляді такого заперечення, мотивуючи це тим, що КПК не передбачає порядку його розгляду та вирішення; 2) суддя в підготовчому провадженні, призначаючи судовий розгляд на підставі обвинувального акту долучає таке заперечення до ухвали, зазначаючи, що оцінку йому буде надано у судовому розгляді; 3) коли скарга надходить під час судового розгляду, суд відмовляє у розгляді скарги відповідно до ч. 3 ст. 309 КПК, мотивуючи, що подавати її необхідно саме у підготовчому провадженні, а не у судовому розгляді [4, с. 90]. Висловлювалася думка про неефективність механізму, бо положення КПК України, які регламентують стадію підготовчого судового засідання, жодним чином не регулюють порядок розгляду скарг. Зокрема, в законодавстві не передбачено, які рішення суд може ухвалити за результатами їх розгляду. Саме це перетворило зазначений інструмент на абсолютно недієвий. Адже судові органи в більшості випадків відмовляють у розгляді таких скарг [5].

Позиція ККС ВС щодо скарг така: положення ч. 2 ст. 303 КПК не містять імперативної вимоги щодо обов'язкового розгляду по суті будь-яких скарг у підготовчому судовому засіданні, а лише вказують на можливість такого розгляду з урахуванням завдань підготовчого провадження, повноважень суду та з дотриманням правил, передбачених статтями 314-318 КПК (зокрема, на це указує використане законодавцем формулювання «можуть бути предметом розгляду», а не «розглядаються» чи «підлягають розгляду» тощо, а також пряме відсилання до правил статей 314-316 КПК) [6]. Хоча ВП ВС зазначала, що скарги на рішення, дії, чи бездіяльність слідчого або прокурора, які не можуть бути оскаржені у порядку частини першої статті 303 КПК під час досудового розслідування, можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у порядку КПК [7].

Однією з причин складної ситуації з розглядом і вирішенням скарг та заперечень є колізія, про яку слушно пише О. Бабаєва: колізія ч. 2 ст. 303 КПК, яка передбачає, що відповідні скарги розглядаються під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314-316 КПК, тоді як в цих статтях немає жодної згадки ані про можливість розгляду цих скарг, ані про правила їх розгляду [4, с. 89]. Крім того, є ще проблема кореляції ч. 2 ст. 303 КПК України - скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314-316 цього Кодексу, та ч. 3 цієї ж статті - під час підготовчого судового засідання можуть бути оскаржені рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, передбачені пунктами 5 та 6 частини першої цієї статті.

Разом з тим, навіть така регламентація у КПК України не виключає ні потреби, ні можливості розгляду скарг та заперечень, і це мало б бути ефективним засобом захисту у ситуаціях, коли невідкладний розгляд скарг не передбачений у КПК України. Підтримуємо думку, що у підготовчому провадженні суд має розглядати скарги на дії чи бездіяльність слідчого та прокурора, крім тих, що можуть бути оскаржені на досудовому розслідуванні, а

також передбачені п. п. 5, 6 ч. 1 ст. 303 цього кодексу, а також заперечення на ухвали слідчого судді, крім тих, що можуть бути оскаржені на досудовому розслідуванні [9, с. 165]. Скарги та заперечення мають вирішуватися шляхом застосування аналогії закону, зокрема, норм, що регламентують розгляд та вирішення скарги слідчим суддею.

Стосовно заперечень у порядку ст. 309 КПК України ОП ККС ВС сформулювала висновок: неприйняття судом першої інстанції до розгляду під час підготовчого судового засідання висловлених учасником кримінального провадження заперечень на ухвалу слідчого судді про скасування постанови слідчого про зупинення досудового розслідування та ненадання відповідей на доводи такого заперечення не лише не ґрунтуються на положеннях чинного кримінального процесуального закону, але й суперечать положенням ч. 3 ст. 309 КПК [10]. Ця практика розвивається у найновіших постановах, зокрема, ККС ВС зазначає:

«Верховним Судом вже були зроблені висновки щодо необхідності належного розгляду місцевим судом у підготовчому судовому засіданні заперечень на ті ухвали слідчих суддів, які не підлягають окремому апеляційному оскарженню (постанова ОП ККС ВС від 13 лютого 2023 року у справі № 932/8842/20, постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 06 червня 2023 року у справі № 489/6721/21).

Суд вважає, що сторони кримінального провадження мають можливість оспорити обґрунтованість ухвали слідчого судді, про яку йдеться у цій справі, що, власне, і було зроблено прокурором під час підготовчого судового засідання у відповідності до ч. 3 ст. 309 КПК. Суд зобов'язаний належним чином розглянути ці заперечення та прийняти рішення по суті питання, ґрунтуючись на власній оцінці обставин провадження. У цьому провадженні цього зроблено не було.

Законодавець передбачив можливості апеляційного оскарження певних ухвал слідчого судді під час досудового розслідування, водночас передбачив для сторін інші засоби правового захисту від незаконних або необґрунтованих рішень

слідчого судді. Зокрема закон надає можливість розглянути ці питання під час судового провадження, оскільки передбачив у ч. 3 ст. 309 КПК, що щодо ухвал, які не оскаржуються під час досудового розслідування, можуть бути подані заперечення під час підготовчого провадження в суді. Суд, після отримання таких заперечень має їх розглянути під час підготовчого провадження або під час судового розгляду, залежно від характеру поставленого питання, і прийняти вмотивоване рішення (постанова ККС ВС від 06 червня 2023 року у справі № 489/6721/21» [11].

З урахуванням позиції ЄСПЛ, досліджувана проблема щодо розгляду та вирішення скарг та заперечень у стадії підготовчого судового провадження має отримати шанс на вирішення. Одним з пропонованих шляхів вирішення є такий: виключити з КПК ч. 2 ст. 303 та ч. 3 ст. 309, натомість розширивши компетенцію слідчих суддів щодо розгляду скарг під час досудового розслідування та перелік рішень слідчих суддів, які підлягають оскарженню в апеляційному порядку [4, с. 91]; виключити ч. 3 ст. 309 КПК України [12, с. 19]. Інший шлях - встановлення законом порядку розгляду скарг на зазначені рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які не розглядаються під час досудового розслідування, та заперечень проти ухвал слідчого судді у стадії підготовчого провадження [13]. Зважаючи на специфіку повноважень слідчих суддів та наявний у законодавстві критеріальний підхід для визначення того, скарги на які дії, бездіяльність, рішення розглядатимуться невідкладно [14, с. 319], є сумніви, що законодавець обере перший з запропонованих шляхів. Тому, задля того, щоб виключити відмови щодо розгляду скарг з посиланнями на відсутність порядку розгляду та перелік рішень, які можуть бути ухвалені, у КПК України мають бути передбачені спеціальні норми, які ці питання регламентують, із урахуванням того, що у цій стадії не можуть бути вирішені питання, що підлягають вирішенню у судовому розгляді.

Список використаних джерел:

1. Case of Denysyuk and Others v. Ukraine (Applications nos. 22790/19 and 3 others). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-241747%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-241747%22]})
2. Бем Маркіян. Аналіз рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України». URL: <https://justtalk.com.ua/post/analiz-rishennya-espl-u-spravi-denisyuk-ta-inshi-proti-ukraini>
3. Алексашина Н. Заперечення на ухвалу слідчого судді або рівняння з кількома невідомими. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/263599-zaperechennya-na-ukhvalu-slidchogo-suddi-abo-rivnyannya-z-kilkoma-nevidomimi#google_vignette
4. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 282 с.
5. Бойко С. Підготовчий клас. URL: <https://pravo.ua/articles/pidhotovchyi-klas/>
6. Постанова ККС ВС від 3 липня 2019 року, справа № 273/1053/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82858171>
7. Постанова ВП ВС від 05 грудня 2018 року, справа № 826/2253/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78750862>
8. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 282 с.
9. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 231 с.
10. Постанова ОП ККС ВС від 13 лютого 2023 року, справа № 932/8842/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075145>
11. Постанова ККС ВС від 15 квітня 2025 року, справа № 127/15521/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126693846>
12. Тахтаров М.П. Прокурор у підготовчому судовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09, Харків, 2019. 229 с.

13. Сиза Н.П. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. Право. 2014. № 2 (10). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14snpkpu.pdf>

14. Глава 26. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Адвокат при здійсненні судового контролю в досудовому розслідуванні : навчально-практичний компендіум / Гловюк І.В., Лукашкіна Т.В., Стоянов М.М., Малахова О.В. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 364 с.

Гура О.П.

аспірант кафедри кримінальноправових дисциплін Навчально-наукового
інституту права та правоохоронної діяльності (Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ТЕСТ НА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВІД САМОВИКРИТТЯ В СПРАВІ «БАЇЧЬ ПРОТИ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ»

Право не свідчити проти себе, не сформовано в тексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) напряду, разом із тим, Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ, Суд) у своїй прецедентній практиці неодноразово заявляв, що право на справедливий судовий розгляд (ст. 6 Конвенції) включає в себе згадане право.

Вперше до висновку, що право не свідчити проти себе є складовою права на справедливий суд ЄСПЛ зазначив у рішенні по справі «Функе проте Франції» (Funke v. France) від 25.02.1993 р. У подальшому, цей висновок було неодноразово деталізовано та доповнено численними подробицями в рішеннях по справах: «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» (John Murray v. United Kingdom), №18731/91; «Саундерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. United Kingdom), № 19187/91; «Chambaz v. Switzerland», № 11663/04; «Gäfgen v. Germany», № 22978/05; «Bykov v. Russia», №4378/02; «Allan v. United Kingdom», № 48539/99; «Aleksandr Zaichenko v. russia», № 39660/02; «Yuriy Volkov v. Ukraine», № 45872/06.

Проте, найбільш повним та хронологічно одним з останніх рішень ЄСПЛ, де Судом висвітлено питання свободи від самовикриття є справа «Баїчь проти Північної Македонії» (Bajic v. North Macedonia), №2833/13 від 10.06.2021 р., де ЄСПЛ підсумував свої висновки із питання привілею проти самозвинувачення.

За обставинами справи заявник по справі, пан Бранко Баїчь за освітою був інженером-судно будівельником та працював уповноваженим інспектором для

проведення інспекцій човнів та видачі сертифікатів, що підтверджують їх придатність до плавання на Охридському озері в Північній Македонії. Човен «Ilinden» був одним із суден, що перевірялись паном Баїчем. 5 вересня 2009 року човен перекинувся і затонув, що призвело до загибелі п'ятнадцяти болгарських туристів. Щодо капітана судна було розпочато досудове розслідування в межах якого слідчим суддею було допитано пана Баїча. Під час допитів, Бранко Баїч надав два звіти від 7 вересня 2009 року (про інспекцію судна в 2008 та 2009 роках). Згодом, 8 квітня 2010 року прокурором було висунуто обвинувачення як капітану так і пану Баїчу в «серйозному правопорушенні проти безпеки та майна осіб під час експлуатації транспортного засобу». Конкретно Бранко Баїч обвинувачувався в недбалості під час здійснення технічної інспекції судна «Ilinden». Як вимагало кримінально-процесуальне законодавство, усні свідчення пана Баїча, що надавались під час досудового розслідування, були виключені з списку доказів, проте обвинувальний акт ґрунтувався на двох звітах про огляд, поданих заявником під час допиту в якості свідка. Як наслідок, заявника та капітана судна було визнано винними та засуджено до 1 року позбавлення волі, зокрема, пана Баїча було визнано винним у тому, що в період з 2007 по 2009 рік він недбало проводив інспекції судна. Апеляційна та касаційна скарга заявника були відхилені національними судами.

У своїй скарзі до ЄСПЛ Бранко Баїч, зокрема, скаржився на порушення його права не свідчити проти себе, що гарантоване статтею 6 § 1 Конвенції.

Розглядаючи скаргу в межах питання свободи не свідчити проти себе та права зберігати мовчання (Privilege against self-incrimination and the right to remain silent – англ.) ЄСПЛ традиційно для структури свого рішення сформував блок, що носить назву «загальні принципи» (General principles – англ.), який містить висновки суду з цього окремого аспекту.

«Загальні принципи» ЄСПЛ з питання права зберігати мовчання та не свідчити проти себе включають наступні пункти:

1) Право не свідчити проти себе та зберігати мовчання передбачає, що сторона обвинувачення прагне довести свою позицію щодо обвинуваченого, не

застосовуючи доказів, отриманих внаслідок примусу або тиску всупереч волі обвинуваченого (§64);

2) Для того, щоб визначити, чи зруйновано слідством саму суть права не сприяти власному обвинуваченню, Суд повинен дослідити характер і ступінь примусу, якщо такий був, наявність відповідних гарантій у процедурі та використання отриманих таким чином доказів (§64);

3) У своїй практиці Суд визначив щонайменше 3 типи ситуацій, які викликають занепокоєння щодо неналежного примусу в порушення статті 6. Перший - це коли підозрюваного зобов'язують давати свідчення під загрозою санкцій і він дає свідчення (див. справи «Саундерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. the United Kingdom), від 17.12.1996 та «Бруско проти Франції» (Brusco v. France), № 1466/07, від 14.10.2010) або зазнає санкцій за відмову давати свідчення (див. справи «Хіні та МакГіннесс проти Ірландії» (Heaney and McGuinness v. Ireland), №34720/97 від 21.12.2000 р., а також «Вьох проти Австрії» (Weh v. Austria), №38544/97, 08.04.2004 р.). Другий - коли фізичний або психологічний тиск, часто у формі поведінки, що порушує статтю 3 Конвенції, застосовується для отримання реальних доказів або свідчень (див. справу «Ялох проти Німеччини» (Jalloh v. Germany), №54810/00 від 11.07.2006 р.). Третій - коли органи влади вдаються до хитрощів, щоб отримати інформацію, яку вони не змогли отримати під час допиту (див. справу «Аллан проти Сполученого Королівства» (Allan v. the United Kingdom), № 48539/99 від 05.11.2002 р.) (§65).

4) Будь-які свідчення, отримані під примусом, які на перший погляд не мають характеру обвинувальних, наприклад, виправдувальні зауваження або інформація з питань фактичних обставин, можуть бути використані у кримінальному провадженні на підтримку версії обвинувачення, наприклад, для того, щоб спростувати або поставити під сумнів інші заяви обвинуваченого або докази, надані ним під час судового розгляду, або іншим чином підірвати довіру до нього. Таким чином, привілей проти самозвинувачення не може обґрунтовано

обмежуватися заявами, які є безпосередньо обвинувальними (§66), а також §69 «Saunders v. United Kingdom» та §268 «Ibrahim and Others v. United Kingdom»;

6) Право не свідчити проти себе не є абсолютним. Ступінь застосованого примусу буде несумісним зі ст. 6, якщо він руйнує саму суть привілею проти самовикриття. Однак не будь-який прямий примус руйнує саму суть привілею і, таким чином, призводить до порушення статті 6. У цьому контексті вирішальне значення має використання доказів, отриманих під примусом, в ході кримінального процесу (§67) [1, 2 с. 357-358].

Аналізуючи приписи ЄСПЛ, наведені в справі «Баїчь», варто зауважити, що de facto, Суд пропонує своєрідний тест на те, чи мало місце порушення свободи від самовикриття, який передбачає послідовні відповіді на ряд питань:

1-питання: чи входить інформація, повідомлена обвинуваченим в коло обставин, що захищені правом не свідчити проти себе (визначається в §66 рішення);

2-питання: чи може бути використана інформація, повідомлена обвинуваченим в такому випадку на підтримку версії сторони обвинувачення;

3-питання: чи мав місце будь-який вплив на обвинуваченого, що призвів до надання ним такої інформації (під впливом розуміються випадки, визначені у §65 рішення, зокрема не тільки прямий тиск чи погрози, але й хитрощі).

Зазначений тест, може бути помічним для національних судів, які стикаються із доводами сторони захисту про недопустимість доказів, що отримані з порушенням свободи не свідчити проти себе, подібно до тестів на провокацію чи трискладового тесту, що рециповані з практики ЄСПЛ та активно застосовуються національними судами.

Список використаних джерел:

1. Рішення ЄСПЛ по справі «Баїчь проти Північної Македонії». (Case of Bajić v. North Macedonia). Application №2833/13. 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-210320>. (дата звернення: 20.05.2025).

2. *Гура О.П.* Розгляд судом заяви про провокацію та справа «Берлізев проти України». Проблеми правозастосування в світлі принципу «*nemo tenetur se ibsem accusare*». *Topical Issues of Procedural Law in Ukraine : Scientific monograph.* Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. С. 333-380.

Дільна З.Ф.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Виходячи із правозахисного характеру діяльності прокуратури можна стверджувати, що роль прокурора у кримінальному провадженні не зводиться лише до функції переслідування чи обвинувачення. Прокурор є важливим учасником кримінального провадження, який, окрім діяльності по здійсненню процесуального керівництва досудовим розслідуванням та участі у судовому провадженні як державний обвинувач повинен вживати заходів, які спрямовані на виявлення, усунення та попередження порушень прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Для цього в нього є широкі повноваження, передбачені чинним законодавством.

Зокрема, вимога захисту прокурором прав та законних інтересів потерпілих у кримінальному провадженні вбачається із таких нормативно-правових актів та інших документів, як: 1) Конституція України; 2) Закон України «Про прокуратуру»; 3) Кримінальний процесуальний кодекс України; 4) Наказ Офісу Генерального прокурора від 28.10.2024 року № 263 «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків»; 5) Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів тощо. Не менш важливе значення мають і міжнародно-правові акти, зокрема Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй щодо ролі прокурорів, прийнятих на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклади основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради

Європи державам-членам «Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя» тощо.

Згідно наказу Офісу Генерального прокурора від 28.10.2024 року № 263 «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків», прокурорам доручено «забезпечити реалізацію підходу, орієнтованого на уразливих потерпілих і свідків, дотримання їхніх прав, гарантованих Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та іншими нормативно-правовими актами, нормами міжнародного права та передбачених рекомендаціями Україні щодо набуття членства в Європейському Союзі»[1].

Вищевказаний Наказ також виокремлює засади діяльності прокурора щодо захисту прав потерпілих, зокрема: 1) поваги до гідності потерпілих і свідків та їх захисту від дискримінації; 2) забезпечення конфіденційності інформації про осіб, яким надається підтримка; 3) отримання потерпілими і свідками повної і доступної інформації про їхні права, забезпечення можливості повідомляти про факти порушення їхніх прав; 4) мінімізації ризиків вторинної та повторної віктимізації; 5) добровільності отримання допомоги, адресності та індивідуального підходу до її забезпечення[1].

Власне чинний КПК України передбачає наступні шляхи набуття особою статусу потерпілого у кримінальному провадженні: 1) з моменту подання особою заяви про вчинення відносно неї кримінального провадження; 2) подання заяви про залучення особи до кримінального провадження як потерпілого (ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України).

Згідно чинного кримінального процесуального законодавства, потерпілий наділяється наступними правами: 1) на етапі досудового розслідування: на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; подавати

докази на підтвердження своєї заяви; брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування (ч. 2 ст. 56 КПК України); 2) на етапі судового провадження: Під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право: бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; брати участь у судовому провадженні; брати участь у безпосередній перевірці доказів; підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді; оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому КПК України[2].

З огляду на важливість завдань, які вирішують на стадії досудового розслідування, зокрема збирання та фіксація доказів, першочергові дії щодо забезпечення повного та об'єктивного розслідування, а також забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника, права і законні інтереси потерпілого потребують підвищеної уваги та захисту, що залежить на цьому етапі найбільшою мірою саме від органів досудового розслідування, які безпосередньо контактують із потерпілими, відтак краще обізнані у їх потребах.

Не применшуючи ролі слідчих органів, а також слідчого судді в механізмі захисту прав потерпілих, видається, що таки прокурору належать домінуюча роль. З огляду на процесуальний статус потерпілого, зокрема обсяг його прав,

першочерговими завданням прокурора є подбати про те, щоб кримінальне провадження за заявою потерпілого було розпочате вчасно та щоб особу за її бажанням було залучено до провадження як потерпілу. Отже, можна виділити наступні напрями реалізації прокурором своїх повноважень по захисту прав та законних інтересів потерпілих: 1) забезпечення доступу до правосуддя (шляхом здійснення дій щодо відкриття кримінального провадження); 2) можливість отримати повний доступ до матеріалів кримінального провадження; 3) можливість скасовувати незаконні чи необґрунтовані постанови слідчого; 4) ініціювання питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого; 5) погоджувати окремі процесуальні рішення слідчого та самостійно приймати процесуальні рішення (наприклад продовження строків досудового розслідування, закриття кримінального провадження тощо).

Вже згаданий вище Наказ Офісу Генерального прокурора від 28.10.2024 року № 263 «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків», регламентує наступні основні завдання підтримки потерпілих: забезпечення належної комунікації між потерпілими та прокурорами, а також іншими державними органами чи установами, які забезпечують підтримку потерпілих, надання потерпілим соціально-психологічної, а також правничої, медичної та психологічної допомоги, в тому числі шляхом інформування про наявність вищевказаних послуг, можливості отримати компенсації та репарації за завдану шкоду тощо. Також важливим завданням є і надання потерпілим консультацій щодо запобігання віктимізації, помсті тощо.

Звичайно, при цьому прокурор повинен чітко розмежовувати обов'язок по реалізації засади публічності, в тому числі права особи на доступ до правосуддя та диспозитивності, при якому потерпілий сам вирішує яким чином використовувати свої права у межах та спосіб, які передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України.

Список використаних джерел:

1. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків: наказ Офісу Генерального прокурора від 28.10.2024 р. № 263. URL. <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi-generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoyi-diyalnosti> (дата звернення: 15.05.2025 р.)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.05.2025 р.)

Жидков В.Л.,
прокурор відділу
кандидат юридичних наук
(Офіс Генерального прокурора)

СТАТУС ВИКРИВАЧА КРИМІНАЛЬНОЇ КОРУПЦІЇ: ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Питання участі викривача в кримінальному судочинстві досліджували як науковці й практики Ірина Гловюк, Василь Луцик, Віра Михайленко та інші. Попри значний внесок у вивчення та удосконалення цього інституту кримінального провадження, чинне законодавство досі містить суперечності, що спричиняють труднощі в його практичному застосуванні.

Міжнародні антикорупційні акти, зокрема Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією та Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції передбачають, що викривач може повідомляти про такі злочини, як хабарництво посадових осіб, у тому числі в представницьких органах, міжнародних організаціях, міжнародних парламентських асамблеях, посадових осіб міжнародних судів; зловживання впливом; хабарництво в приватному секторі.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією до таких злочинів також відносить відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією, і фінансові злочини (статті 13, 14) [1].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції додатково визначає відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом (стаття 23); приховування (стаття 24) і перешкоджання здійсненню правосуддя (стаття 25) [2].

У широкому розумінні вищенаведених міжнародних договорів викривачем є особа, яка добросовісно й обґрунтовано повідомляє про визначені кримінальні злочини та дає покази стосовно них.

У вузькому сенсі викривачем є особа, яка повідомляє про порушення в приватному або державному секторах, якій така інформація стала відома саме під час робочої діяльності (стаття 4 Директиви (ЄС) 2019/1937 Європейського парламенту і ради ЄС від 23 жовтня 2019 року «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу» застосовується до осіб, які повідомляють про порушення і які працюють у приватному або державному секторах, що отримали інформацію про порушення в межах робочої діяльності) [3].

Така двозначність дефініції викривача в міжнародних документах позначилася на його визначенні в законодавстві України.

Крім того, регламентація в національному законодавстві кримінальних правопорушень, у яких особа може мати статус викривача, відрізняється від злочинів, що зазначені в положеннях вищевказаних конвенцій, оскільки останні передбачають дещо інший перелік кримінально караних діянь.

Зокрема, КПК України передбачає, що викривач - це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування (пункт 16⁻² частини першої статті 3 КПК України).

Перелік корупційних правопорушень наведено в примітці до статті 45 КК України.

Натомість Законом України «Про запобігання корупції» (далі - Закон) визначено, що викривач - це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання (абзац 20 частини першої статті 1 Закону).

Отже, Закон містить більш деталізовані вимоги щодо переліку умов, за яких особа стає викривачем, аніж КПК, який цього не передбачає, що створює нормативну невизначеність.

Різна законодавча регламентація умов визнання особи викривачем ускладнює розуміння цього учасника кримінального провадження як правозастосовниками-практиками, так і особами, які можуть належати до потенційних викривачів. Аналіз дозволяє виокремити два ключові проблемні аспекти, що виникають на практиці.

По-перше, щодо обов'язковості додаткових умов, визначених Законом, за яких викривач міг дізнатися про кримінальне правопорушення.

Оновлені Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції (далі — НАЗК) № 2 від 12 червня 2023 року «Щодо правового статусу викривача у кримінальному провадженні» визначають, що в разі відсутності хоча б однієї вищевказаної в абзаці 20 частини першої статті 1 Закону умови особа не може вважатися викривачем [4]. Така позиція НАЗК фактично враховує положення Директиви (ЄС) 2019/1937, яка пов'язує цього інформатора саме вузькою сферою робочої діяльності. Однак ці положення не узгоджуються з нормами КПК України, які не встановлюють додаткових вимог щодо сфери отримання інформації (роботи, навчання тощо), а також згаданими міжнародними договорами.

Слід зазначити, що особи, які можуть вважати себе викривачами, навряд чи будуть здійснювати порівняльний аналіз законів і роз'яснень, а насамперед спиратимуться на один із законів (КПК України або Закон), що відрізняються в цій частині, очікуючи від держави захисту. Проте відповідно до Закону мати статус викривача не можуть. Такі випадки вже траплялися на практиці.

Тому найкращим урегулюванням цього питання є єдине законодавче визначення поняття викривача та уточнення його додаткових ознак й умов визнання.

По-друге, щодо колізії у визначенні злочинів, повідомивши про які, особа може бути викривачем.

Формулювання, наведені в Законі, передбачають, що викривачем може бути особа, яка повідомляє про пов'язані з корупцією правопорушення та інші порушення цього Закону, що нібито надає формальні підстави визнавати в кримінальному провадженні викривачами осіб, які повідомляють про кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Однак це не узгоджується з КПК України, який закріплює, що викривач повідомляє саме про корупційне кримінальне правопорушення.

Тому слід погодитися з І. Глов'юк і В. Луциком, які вважають, що вказана прогалина в законі має бути якнайшвидше усунена, оскільки чинна наразі редакція дефініції викривача формально не дозволяє визнавати викривачами осіб, які повідомили про вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією [5], що значно спростить розуміння та правозастосування інституту викривача.

Висновки. Аналіз норм міжнародного та національного законодавства свідчить про існування суттєвих розбіжностей у визначенні:

- **переліку злочинів**, повідомивши про які, особа може бути викривачем;
- умов, за яких така особа отримує відповідний статус.

Міжнародні акти передбачають ширше коло діянь - фінансові злочини; відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією, а також, здобутих злочинним шляхом; приховування; перешкоджання здійсненню правосуддя.

Натомість КПК України обмежується корупційними кримінальними правопорушеннями, а Закон згадує кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Національне законодавство надає різні визначення викривача, оскільки Закон містить ширший і більш конкретизований перелік умов, за яких особа набуває такого статусу, на відміну від КПК України, який цього не передбачає.

Можливим шляхом подолання цих суперечностей є:

- уніфікація визначення викривача на рівні національного законодавства;

- чітке закріплення кола кримінальних правопорушень, у разі повідомлення про які, особа може отримати статус викривача;
- узгодження національного законодавства із згаданими міжнародними договорами.

Урегулювання зазначених питань є не лише кроком до виконання міжнародних зобов'язань України, а й необхідною умовою для ефективного захисту осіб, які повідомляють про кримінальну корупцію та співпрацюють із правоохоронними органами.

Список використаних джерел:

1. *Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією.*
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
2. *Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції.*
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
3. *Директива (ЄС) 2019/1937 Європейського парламенту і ради ЄС від 23 жовтня 2019 року «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу».* URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Dyrektyva-YES-20191937.pdf>.
4. *Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції № 2 від 12 червня 2023 року «Щодо правового статусу викривача у кримінальному провадженні».* URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/Rozyasnennya-vid-12.06.23-2-SHHodo-pravovogo-statusu-vykryvacha.pdf>.
5. *Луцик В. В., Гловюк І. В. Кримінально-процесуальний статус викривача: проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. № 10/21.*
URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/140.pdf.

Завтур В.А.,

доцент кафедри кримінального процесу

кандидат юридичних наук, доцент

(Національний університет «Одеська юридична академія»)

ОБШУК МІСЦЬ ПРОВАДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ, ЗАКОНОДАВСТВО КРАЇН ЄС ТА ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Обшук приміщень, які не є житлом особи у традиційному розумінні, а використовуються для здійснення професійної діяльності є, безумовно, допустимою формою втручання у право на повагу до приватного та сімейного життя. Втім, у випадку, коли професійна діяльність особи пов'язана із обов'язком збереження охоронюваної законом таємниці, завжди постає питання про дотримання права на приватність і тих, хто довірив їм таку інформацію. Такі аспекти автоматично включають в себе підвищений суспільний інтерес, адже йдеться про ступінь захищеності конфіденційних відносин у межах певної правової системи та повагу до них з боку держави.

У кримінальному процесуальному контексті, мова йде, передусім (але не виключно), про ті приміщення, що використовуються для здійснення адвокатської, нотаріальної та журналістської діяльності.

Питання дотримання ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Конвенції) у контексті проведення обшуків у приміщеннях, призначених для здійснення професійної діяльності постійно перебувають у фокусі прецедентної практики ЄСПЛ. Найбільш актуальним в цьому ключі є рішення від 29 квітня 2025 року у справі «Кавечанські проти Словаччини» (*Case of Kavečanský v. Slovakia, Заява № 49617/22*), яка стосувалася порушення права заявника на повагу до приватного та сімейного життя, спричиненого обшуком нотаріальної контори, у якій він здійснював свою професійну діяльність, а також вилучення електронних пристроїв, що належали

йому на підставі ордерів на обшук, затверджених прокурором. Суд згадав про те, що захист за ст. 8 Конвенції має особливу вагу у контексті професійної діяльності адвокатів, що обумовлено їх роллю у здійсненні правосуддя та захисті права клієнта на справедливий суд та зазначив, що цей аргумент стосується й інших юридичних професій, які передбачають роботу з інформацією про клієнтів, яка становить професійну таємницю. Суд визнав, що проведення обшуку у нотаріальній конторі на підставі рішення слідчого, погодженого прокурором є втручанням, що несумісне зі ст. 8 Конвенції, адже не є таким, що здійснюється «відповідно до закону». Основною підставою такого висновку стала саме якість закону, який не передбачав подальшого судового контролю [1].

Аналогічний контекст раніше мала також справа «Хейно проти Фінляндії» (*Case of Heino v. Finland, Application № 56720/09*), яка стосувалася проведення обшуку в офісі заявниці, яка була адвокатом, утім, вона не мала можливості оскаржити рішення про його призначення та спосіб проведення обшуку [2].

Важливою гарантією у контексті здійснення обшуків у представників юридичних професій традиційно вважається участь представників професійних асоціацій у його проведенні. Втім, така гарантія, як показує практика ЄСПЛ, теж не є панацеєю від порушень ст. 8 Конвенції. Наприклад, у справі «Андре та інші проти Франції» (*André and Another v. France, Application № 18603/03*) Суд визнав, що присутність голови Асоціації адвокатів та його конкретні заперечення були недостатніми аби запобігти фактичному ознайомленню з усіма документами та їх вилученню [3].

КПК України не містить спеціальних норм щодо проведення обшуків робочих місць адвокатів, нотаріусів та журналістів. Окремі положення з цього приводу містять акти законодавства, що регламентують таку професійну діяльність. Із системного тлумачення положень ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» впливають такі правила проведення обшуків у приміщеннях, де адвокат здійснює професійну діяльність: 1) слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення

відповідної слідчої (розшукової) дії (ч.2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 2) під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність має бути присутній представник ради адвокатів регіону, який наділений правом ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі (ч.2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 3) забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею (п.2 ч.1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 4) проведення обшуку приміщення, де адвокат здійснює свою професійну діяльність можливо лише на підставі рішення слідчого судді, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (п.3 ч.1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 5) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності (п.4 ч.1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Такі положення не є достатньо конкретизованими, відривають широкий простір для неоднакового тлумачення та не містять реально ефективних гарантій захисту від зловживань повноваженнями стороною обвинувачення. Їх детальний аналіз на рівні доктрини було здійснено М.І. Пашковським [4, с. 188].

У ст. 8¹ Закону України «Про нотаріат» міститься лише загальне положення про те, що обшук, виїмка, огляд робочого місця (контори) провадяться на підставі та в порядку, встановленому законом, але, водночас, встановлено заборону виїмки реєстрів нотаріальних дій, документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому Законом, а також печатки нотаріуса.

Слід відзначити, що кримінальні процесуальні кодекси багатьох країн ЄС містять спеціальні положення щодо порядку проведення обшуку місць провадження професійної діяльності.

Найбільш прогресивними у цьому контексті є положення КПК Латвійської Республіки. Норми кодексу містять загальні положення щодо кримінального процесуального імунітету адвоката, які встановлюють, серед іншого, нормативну заборону здійснення контролю, перевірки або видалення документів, які сформував адвокат, кореспонденції, яку він отримав або надіслав при наданні правової допомоги, а також проведення обшуку з метою пошуку та видалення такої кореспонденції або документів (ст. 122 КПК Латвійської Республіки). Водночас, ст. 184.1 регламентовано порядок обшуку місця роботи, проживання та транспортного засобу адвоката. Адвокат має право указати виконавцю рішення про обшук на об'єкти та документи, які містять професійну таємницю, захищену законом, а також подати додаткову інформацію або заперечення особі, яка керує провадженням не пізніше 24 годин після завершення обшуку. Якщо ж протягом цього часу адвокат не вказує на такі об'єкти, вони вважаються такими, що не містять таємницю. Речі або документи, на які поширюється захист, можуть бути вилучені особою, яка керує провадженням без розкриття їх змісту із забезпеченням захисту цієї інформації. У разі, якщо її розкриття видається необхідним, воно є можливим виключно за рішенням слідчого судді. Крім того, обшук приміщень адвоката здійснюється в присутності представника Латвійської ради присяжних адвокатів [5].

КПК Естонської Республіки не містить окремого порядку проведення обшуків місць провадження професійної діяльності, але містить загальне положення про те, що обшук у приміщенні нотаріального або адвокатського бюро здійснюється виключно у присутності нотаріуса або адвоката, у якого проводиться обшук. У разі їх відсутності, присутніми мають бути заступник нотаріуса або інший адвокат, який надає послуги через відповідне бюро, а у випадку неможливості їх присутності – інший нотаріус або адвокат (ч.5 ст. 91 КПК Естонської Республіки) [6].

У КПК Литовської Республіки немає окремих положень щодо обшуків робочих місць адвоката або нотаріуса, але наявна окрема стаття, присвячена порядку проведення обшуків у приміщеннях та транспортних засобах виробників, розповсюджувачів публічної інформації, журналістів з метою дотримання гарантій захисту таємниці джерела інформації. Щоправда, єдиною особливістю такого обшуку є участь уповноваженого представника зборів представників журналістів та видавничих організацій або запрошеної особи, участь якої пропонує сам власник або користувач відповідними приміщеннями (ст. 150¹ КПК Литовської Республіки) [7].

Деталізовану нормативну модель вилучення документів, які містять охоронювану законом таємницю, містить КПК Республіки Польща. Певною мірою він схожий на ту, що знайшла відображення у латвійському законодавстві. Щоправда, за КПК Республіки Польща він поширюється на інформацію, що містить як державну, так й іншу охоронювану законом таємницю. Якщо керівник державної установи або органу місцевого самоврядування або особа, в приміщенні якої проводиться обшук вказують, що виданий або знайдений документ містить секретну інформацію або інформацію, що охоплюється професійною таємницею, орган, який проводить розслідування надсилає ці документи прокурору або суду без зачитування у запечатаному вигляді. У разі ж, якщо адвокат або інша особа заявляє, що відшукані документи містять інформацію, яка пов'язана із виконанням функцій захисника, орган, який проводить обшук залишає ці документи без ознайомлення із їх змістом та зовнішнім виглядом. У випадку, коли заява особи, яка не є адвокатом викликає сумніви – документи опечатуються та передаються суду для вирішення питання про їх повернення або зберігання для цілей провадження (ч.3 ст. 225 КПК Республіки Польща) [8].

Законодавство Чеської Республіки встановлює особливості проведення обшуку житла або іншого приміщення у якому адвокат здійснює свою професійну діяльність. Положення параграфу 85б КПК Чеської Республіки передбачають, що орган, який проводить такий обшук уповноважений

знайомитися зі змістом документів, що містять адвокатську таємницю виключно у присутності та за згодою представника Чеської адвокатської палати, який визначається Президентом палати з числа адвокатів або співробітників. Думка представника палати з цього приводу викладається окремо в протоколі.

У випадку, коли представник Палати не надає згоди, такі документи підлягають захисту аби ніхто не міг ознайомитися з їх змістом і передаються Палаті. Розкриття цих документів та ознайомлення з їх змістом можливе у такому випадку лише за рішенням суду [9].

Наведений аналіз нормативної регламентації порядку проведення обшуку місць провадження професійної діяльності, пов'язаної зі збереженням охоронюваної законом таємниці показує, що законодавство країн ЄС має тенденцію до впровадження окремих порядків такої процесуальної дії. Враховуючи чутливість даного аспекту, безумовно, надзвичайно важко створити таку нормативну модель обшуку відповідних місць, яка одночасно передбачала б максимальні гарантії збереження професійної таємниці та містила ефективні механізми запобігання зловживанню правами з боку володільця. Однак досвід країн, які запровадили деталізовані процедури обшуку місць провадження професійної діяльності в національні правопорядки дозволяє виокремити певні спільні риси, які можуть стати важливим підґрунтям для вдосконалення українського законодавства в даному аспекті: 1) обов'язкова участь самої особи, яка провадить таку професійну діяльність та представника професійної асоціації у проведенні такого обшуку; 2) речі або документи вважаються такими, на які поширюється захист з моменту, коли особа (у деяких випадках – представник професійної асоціації) вкажуть на них як на такі, що містять охоронювану законом таємницю; 3) впровадження подальшого судового контролю розкриття речей та документів, які містять охоронювану законом таємницю (у разі відсутності консенсусу щодо їх розкриття); 4) впровадження механізмів захисту речей та документів від неправомірного розкриття та ознайомлення з їх змістом до вирішення судом питання про можливість такого ознайомлення.

Список використаних джерел:

1. Case of Kavečanský v. Slovakia (Application № 49617/22): Judgement of the European Court Human rights, 29 April 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242862>
2. Case of Heino v. Finland (Application № 56720/09): Judgement of the European Court Human rights, 15 February 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-103394>
3. Case of André and Another v. France (Application № 18603/03): Judgement of the European Court Human rights, 24 July 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-87938>
4. *Пашиковський М.І.* Системні недоліки у забезпеченні дотримання в кримінальному провадженні заборони проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2021. № 10. С. 187-189.
5. Kriminālprocesa likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>
6. Kriminaalmenetluse seadustik. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012016019>
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr>
8. Kodeks postępowania karnego: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>
9. Zákon o trestním řízení soudním (Trestní Řád): Zákon č. 141/1961 Sb. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>

Калюга К. В.,

заступник завідувача кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики інституту економіки та права

доктор юридичних наук, професор
(Класичний приватний університет)

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ

У сучасному цифровому суспільстві злочинність набула нових форм, що виходять за межі традиційного кримінального аналізу. Злочинці дедалі частіше використовують інструменти анонімізації, цифрові технології, криптовалюти та штучний інтелект для вчинення злочинів, що ускладнює їхнє виявлення, ідентифікацію та профілювання. Саме тому вивчення особи злочинця в умовах цифровізації є одним із пріоритетних напрямів розвитку криміналістичної науки. У зв'язку з цим, наше дослідження спрямоване на виявлення особливостей формування мотивації, криміналістичного портрету та методів діяльності злочинця в цифровому середовищі, а також на розробку нових криміналістичних підходів до його ідентифікації.

Актуальність теми зумовлена глобальними трансформаціями у сфері злочинності, що викликані цифровізацією всіх аспектів життя. Кіберпростір відкриває нові можливості не лише для законної діяльності, а й для вчинення правопорушень із високим рівнем складності виявлення; коли традиційні криміналістичні методи дедалі частіше виявляються недостатніми для дослідження особи злочинця, що діє в анонімному, транскордонному цифровому середовищі [2; 6]. У зв'язку з цим виникає потреба в адаптації методик профілювання, створенні інноваційних інструментів аналізу та глибшому розумінні мотиваційної структури сучасного злочинця [3, с. 144-147; 7, с. 5-11].

Цифрові сліди, поведінкові патерни в мережі, особливості комунікації та

використання цифрових інструментів можуть дати цінну інформацію для розкриття злочинів. Саме тому криміналістичне вивчення особи злочинця потребує системного переосмислення та оновлення науково-методичних підходів [1; 7, с. 5-11].

У 2025 році криміналістична наука стикається з низкою нових викликів, зумовлених глибокою цифровою трансформацією суспільства. Швидкий розвиток інформаційних технологій створив передумови для виникнення якісно нових форм злочинної поведінки, які не вписуються у традиційні криміналістичні моделі. У першу чергу йдеться про кіберзлочини, онлайн-шахрайство, торгівлю персональними даними, несанкціоноване втручання в інформаційні системи та інші правопорушення, що вчиняються з використанням цифрових інструментів.

Особливу складність становить транснаціональний характер більшості таких злочинів. Вони здійснюються в умовах фактичного стирання державних кордонів у кіберпросторі, що ускладнює не лише виявлення та документування злочинної діяльності, а й створення точного криміналістичного портрету особи правопорушника. У багатьох випадках злочинець фізично перебуває поза межами юрисдикції держави, де було завдано шкоди, що значно знижує ефективність класичних методів розслідування [2; 4-5].

Суттєвих змін зазнав й сам криміналістичний портрет сучасного злочинця. Замість традиційних представників кримінального середовища дедалі частіше фіксується діяльність технічно підкованих, освічених осіб, які не мають кримінального минулого, але володіють високим рівнем цифрової грамотності. Вони здатні діяти анонімно, залишаючи мінімум слідів, використовують інструменти шифрування, VPN, мережі TOR, криптовалюти тощо [3, с. 144-147; 7, с. 5-11].

Ці зміни зумовлюють необхідність перегляду існуючих криміналістичних підходів до вивчення особи злочинця. Потрібні нові інструменти аналізу поведінки, мотивації, стилю життя цифрового правопорушника. Зокрема, перспективними є використання технологій Big Data, криміналістичного

профілювання, методів штучного інтелекту, цифрової лінгвістики, аналізу соціальних мереж і цифрових слідів.

Таким чином, дослідження криміналістичної характеристики особи злочинця в умовах цифровізації злочинності є не лише актуальним, а й стратегічно важливим для подальшого розвитку криміналістичної науки, адаптації її методик до реалій XXI століття, а також для ефективної протидії новим формам злочинності [1; 3, с. 144-147; 7, с. 5-11].

У ході дослідження криміналістичної характеристики особи злочинця в умовах цифровізації злочинності було встановлено, що сучасна цифрова трансформація значно ускладнює традиційні підходи до ідентифікації та профілювання правопорушників. Злочинці в цифровому просторі відрізняються високим рівнем технічної підготовки, анонімністю та здатністю діяти транснаціонально, що потребує вдосконалення методів криміналістичного дослідження.

Нова реальність вимагає застосування інноваційних технологій, таких як Big Data, штучний інтелект, цифрова лінгвістика та аналіз поведінкових патернів у мережі, для більш ефективного виявлення, ідентифікації та профілювання цифрових злочинців. Врахування цих нових викликів дозволить не лише підвищити ефективність розслідувань кіберзлочинів, а й сформуванати науково обґрунтовані стратегії протидії новим формам злочинної діяльності.

Отже, подальший розвиток криміналістичної науки має бути спрямований на системне оновлення її методологічної бази з урахуванням цифрових технологій, що створить надійний фундамент для захисту суспільства від складних та динамічних загроз сучасності.

Список використаних джерел

1. Casey E. Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers and the Internet. *Academic Press*. 2020.
2. Internet Organized Crime Threat Assessment (IOCTA). *Europol*. 2023.
3. Біленчук П. Д., Перелигіна Р. В., Малій М. І. Кримінологічна характеристика особи комп'ютерного злочинця. Кримінологічна теорія і

практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 березня 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 144–147.

4. Офіційний сайт Європолу. URL : <https://www.europol.europa.eu>

5. Офіційний сайт Інтерполу. URL : <https://interpol.int>

6. Офіційний сайт Кіберполіції України. URL : <https://cyberpolice.gov.ua>

7. Шепітько В. Ю., Білоус В. В. Роль сучасних інформаційних технологій у встановленні особи злочинця. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. 2014. Вип. 14. С. 5–11.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Кримінальне процесуальне затримання користується попитом серед правоохоронців та є ефективним інструментом боротьби зі злочинністю. Відповідно до чинного кримінального процесуального закону затримання особи є самостійним заходом забезпечення кримінального провадження та одночасно тимчасовим запобіжним заходом. «Класичні» підстави для здійснення кримінального процесуального затримання передбачені у ч. 1 ст. 208 КПК України: якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що конкретна особа щойно вчинила злочин. Одночасно з такими підставами діє загальна умова щодо застосування затримання: у уповноваженої службової особи має виникнути підозра у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі [1]. Аналіз таких обмежень на застосування затримання особи свідчить, що можливість затримання особи «на гарячому» передбачена далеко не за кожне кримінальне правопорушення.

Враховуючи загальну умову, яка міститься у ч. 1 ст. 208 КПК України, виходить так, що затримання особи, відразу після вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України здійснити неможливо навіть у разі, коли особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або ж якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме

ця особа щойно вчинила злочин, з огляду на те, що покарання у виді позбавлення волі санкцією статті не передбачено [1].

Під час правозастосування може мати місце ситуація, відповідно до якої винуватець дорожньо-транспортної пригоди може свідомо уникати контакту з правоохоронними органами, залишаючи місце події до завершення усіх першочергових процесуальних дій. Це може мати негативні наслідки для сторони обвинувачення, наприклад: втрата доказової інформації, втрата можливості ідентифікації водія, втрата можливості провести медичне освідчування, втрата можливості залучення особи до проведення першочергових слідчих (розшукових) дій тощо. Такий хід речей негативно впливає на ефективність першочергового етапу розслідування та усього кримінального провадження в цілому.

У теорії кримінального процесу прослідковуються однозначні позиції щодо вирішення вищезазначеного проблемного питання. Так, Д.В. Лазарева у своєму дисертаційному дослідженні є прихильником думки щодо виключення умови позбавлення волі з положень ст. 208 КПК України та зазначає, що процесуальна форма затримання має передбачати можливість застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження до особи, яка підозрюється у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення, незалежно від статті кримінального закону, за якою кваліфікується діяння такої особи [2, с. 196-197].

М.М. Потоцький стверджує, що правоохоронці повинні мати законну можливість реагувати на усі злочинні прояви незалежно від суворості санкції. У разі раптового захвату підозрюваного уповноважена службова особа насамперед повинна думати про те, як це зробити безпечніше для себе, оточуючих і самого затриманого. У «бойовій обстановці» часу та первісної інформації замало задля здійснення аналізу дій і надання їм відповідної кваліфікації. Дослідник пропонує виключити умову затримання за ст. 208 КПК України у вигляді санкції позбавлення волі. Таким чином кримінальний процесуальний закон передбачатиме два головні види затримання без ухвали суду службовими особами: затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та затримання осіб,

підозрюваних у вчиненні кримінального проступку без додаткових обтяжливих умов [3, с. 186].

Раціональне зерно є в позиції Т.О. Лоскутова, який пропонуючи виключити з положень ст. 208 КПК України вимогу щодо санкції злочину наголошує, що таке затримання є винятком, а тому його максимальні строки мають бути меншими, аніж допустимі часові межі затримання за злочини, котрі можуть каратися позбавленням волі. За досить короткий проміжок часу органи досудового розслідування мають з'ясувати фактичні дані вчиненого діяння та прийняти рішення про необхідність притягнення або неpritягнення особи до кримінальної відповідальності [4, с. 98].

Оцінюючи позитивно ідею щодо виключення умови щодо наявності у санкції статті покарання у виді позбавлення волі у положеннях ч. 1 ст. 208 КПК України автори навчально-практичних рекомендацій «Дії слідчо-оперативної групи на місці події» пишуть, що такі зміни до законодавства мають позитивно вплинути на ефективність первісного етапу досудового кримінального провадження. Акцентовано на тому, що чим менш обтяжливими будуть умови застосування кримінального процесуального затримання на первісному етапі розслідування, тим більш ефективним буде його застосування [5, с. 44].

З огляду на те, що суспільство зацікавлено у протидії усім злочинним проявам, насамперед у їх припиненні та ідентифікації винних, вважаємо наявність умови щодо допустимості затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину за який передбачене покарання у виді позбавлення волі не прийнятним та таким, що не відповідає викликам суспільства.

Враховуючи все вищевказане можна зробити наступні висновки. Умова щодо суворості санкції злочину при застосуванні кримінального процесуального затримання має бути виключена. Таке «розширення» повноважень для сторони обвинувачення у контексті застосування кримінального процесуального затримання пропонуємо компенсувати більш звуженим строком затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України. В даному випадку пропонуємо унормувати 24-годинний строк судового контролю

за законністю такого затримання. Вбачається, що з огляду на дещо «слабку» санкцію злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України застосування загального строку судового контролю за затриманням особи (72 години) є неефективним.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2017. 239 с.
3. Потоцький М.М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... докт. філософії: 081 – «Право». Кропивницький, 2022. 275 с.
4. Лоскутов Т.О. Проблеми затримання особи за підозрою у скоєнні злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія ПРАВО. Випуск 57. Том 2. С. 97-101.
5. Дії слідчо-оперативної групи на місці події : навчально-практичні рекомендації / М.С. Городецька, О.І. Груздь, О.Г. Литвиненко, М.М. Потоцький. Кривий Ріг : Видавець Чернявський Д.О., 2024. 80 с.

Крицька І.О.,

доцентка кафедри кримінального процесу,

кандидатка юридичних наук, доцентка

(Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого)

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
СТАТТЯМ 39 - 47 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ШЕНГЕНСЬКОЇ
УГОДИ ВІД 14 ЧЕРВНЯ 1985 РОКУ ПРО ПОСТУПОВЕ СКАСУВАННЯ
ПЕРЕВІРОК НА ЇХ СПІЛЬНИХ КОРДОНАХ З ПОПРАВКАМИ**

Насамперед слід звернути увагу на те, що КПК у чинній редакції містить загальне правове підґрунтя для міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні у формах, пов'язаних, зокрема із проведенням негласних заходів (т.зв. спеціальних, таємних заходів), а також із переслідуванням особи, яка, як припускається, вчинила кримінальне правопорушення. Так, у другому реченні частини 1 статті 542 КПК закріплено можливість реалізації інших форм співробітництва, додатково до тих, що регламентовані в КПК, у разі їх передбачення у відповідному міжнародно-правовому договорі. Так само стаття 543 КПК включає до обсягу законодавства, яким регулюється міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, також чинні міжнародні договори України.

У 'світлі цього доцільно окреслити й низку загальних положень КПК, а саме ч. 2 ст. 1 та ч. 4 ст. 9 КПК, виходячи зі змісту яких міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною кримінального процесуального законодавства, а отже їх положення можуть мати пряму дію, при цьому вони мають пріоритет порівняно з нормами КПК. Водночас, правовій визначеності у рамках правозастосування сприяла б відсутність концептуальних колізій між нормами ключового національного кодифікованого акту (КПК) та міжнародними договорами. З огляду на це, в тих

аспектах, де КПК має істотні суперечності (про які йтиметься далі) з міжнародними документами, зокрема актами права ЄС, до яких Україна має прагнення потенційно приєднатися, видається доцільним внесенням змін, передусім саме до КПК як національного нормативно-правового акту, що регламентує аспекти міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Стосовно інших правових приписів КПК, які створюють вихідну правову основу для таких форм співробітництва, як транскордонне спостереження та транскордонне переслідування, що передбачені відповідно статтями 40 та 41 Конвенції про застосування Шенгенської угоди від 14 червня 1985 року між урядами держав Економічного союзу Бенілюкс, Федеративної Республіки Німеччина та Французької Республіки про поступове скасування перевірок на їх спільних кордонах з поправками (далі – Конвенція) [1], можемо відзначити низку статей, які присвячені вимогам до запиту про міжнародну правову допомогу (ст. 552 КПК), порядку його направлення та розгляду, а також підставам для відмови у виконанні (статті 554-559 тощо). Разом з тим вказані норми є загальними, так само як, наприклад, ст. 208 та ст. 582 КПК (щодо затримання особи), а також ст. 269 КПК (щодо спостереження за особою) також встановлюють загальні підстави та загальний процесуальний порядок проведення вказаних процесуальних дій виключно на території однієї держави. Натомість доцільнішим видається закріплення у главі 43 КПК спеціальних норм щодо транскордонного спостереження та транскордонного переслідування, що враховували б їх специфіку, відображену у статтях 40 та 41 Конвенції.

Щодо концептуальних протиріч окремих положень Конвенції про застосування Шенгенської угоди від 14 червня 1985 р. з нормами КПК. У цій частині роботи пропонуємо звернути увагу на низку невідповідностей, які, як убачається, доцільно подолати шляхом внесення релевантних законодавчих змін до КПК. Насамперед йдеться про таке:

- положення статті 563 КПК містять заборону щодо самостійного проведення на території України будь-яких процесуальних дій представником

компетентного органу іноземної держави навіть за умови попереднього надання дозволу на його присутність. Виходячи з положень частини 2 цієї статті вказані суб'єкти уповноважені винятково спостерігати за ходом проведення процесуальної дії, а також вносити зауваження, пропозиції, ставити питання та робити записи. Вочевидь, це прямо суперечить самій ідеї таких заходів, як транскордонне спостереження та транскордонне переслідування, та безпосередній процедурі їх проведення, що впливає із статей 40 та 41 Конвенції. Зважаючи на це видається доцільним закріплення у частині першій статті 563 КПК винятку із встановленого загального правила шляхом посилання на потенційно запровадженні нові статті КПК, присвячені цим заходам;

- приписи статті 570 КПК, згідно з якими урегульовано процедуру проведення прикордонного переслідування. Виходячи зі змісту вказаної норми, суттєвою відмінністю останньої від транскордонного переслідування є можливість продовження проведення розслідування винятково на території України з подальшою передачею зібраних матеріалів органам держави, де цю особу було притягнуто до кримінальної відповідальності. З огляду на це, з метою запобігання необґрунтованому змішуванню відповідних заходів видається необхідним їх легально визначене розмежування шляхом вказівки у частині 1 статті 570 КПК на виняток – випадки наявності підстав для здійснення транскордонного переслідування з одночасним посиланням на потенційно запроваджену нову статтю КПК, присвячену такому заходу;

- частину 1 статті 562 КПК, яка імперативно встановлює правило щодо обов'язкового отримання попереднього дозволу прокурора або суду на проведення тих процесуальних дій, які згідно із законодавством України вимагають такого санкціонування. Водночас, виходячи з положень параграфу 2 статті 40 Конвенції, допускається продовження проведення транскордонного спостереження за особою без відповідного дозволу у невідкладних випадках за умови дотримання відповідних умов, перелічених далі. У світлі цього зауважимо, що близька за змістом негласна слідча (розшукова дія) – спостереження за особою – за загальним правилом вимагає попереднього судового контролю (ч. 2

ст. 269 КПК). І хоча у ч. 3 ст. 269 КПК, яка має тлумачитися системно із ст. 250 КПК, і передбачено виняток із вказаного загального правила, водночас все одно вимагається дозвіл від інших суб'єктів (слідчого за погодженням з прокурором або прокурора). Враховуючи наведене, убачається доцільним у ч. 1 ст. 562 вказати виняток з одночасним посиланням на потенційно запроваджену нову статтю КПК, присвячену транскордонному переслідуванню.

Щодо доцільності внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах [2] в частині приєднання до статті 17 цього протоколу. Передусім відмітимо, що дійсно у вказаному міжнародному документі, зокрема у його статті 17 закріплено підстави та порядок проведення майже ідентичного за змістом заходу – «Транскордонні спостереження». При цьому аналіз цієї статті свідчить про подібність відповідних положень до приписів статті 40 Конвенції про застосування Шенгенської угоди від 14 червня 1985 р. Водночас Україна скористалася своїм правом та не прийняла статтю 17 Другого додаткового протоколу [3]. Утім, слід підкреслити, що Конвенція про застосування Шенгенської угоди від 14 червня 1985 р. та Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (з додатковими протоколами) мають різне коло підписантів, а отже сфера їх дії може відрізнятися. З огляду на це внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах в частині приєднання до статті 17 цього протоколу не є обов'язковою передумовою для приєднання України до Конвенції про застосування Шенгенської угоди від 14 червня 1985 р., а тому не є імперативно необхідним.

Щодо необхідності внесення змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». У контексті цього аспекту вбачається потреба порівняти сферу дії, зокрема підстави для проведення оперативно-розшукових заходів і транскордонного спостереження та транскордонного переслідування відповідно. Так, виходячи з положень параграфу 1 статті 40 Конвенції, йдеться виключно про випадки розслідування кримінальних правопорушень («... as a part of criminal

investigation...»), а також параграфу 1 статті 41 Конвенції, де так само вказується про переслідування особи, яка була затримана під час вчинення або участі в одному з кримінальних правопорушень, перелік яких встановлено («...an individual caught in the act of committing or of participating in one of the offences...»). Натомість, виходячи зі змісту ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є, серед іншого, лише випадки наявності інформації про кримінальні правопорушення, що готуються та осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень. Таким чином, сфера застосування Конвенції та вказаного закону різняться, що свідчить про відсутність потреби у внесенні змін до цього національного законодавчого акту у разі приєднання до Конвенції про застосування Шенгенської угоди від 14 червня 1985 р.

Список використаних джерел:

1. Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders: The Schengen acquis (Document 42000A0922(02)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/convention/2000/922/oj/eng>
2. Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах: Закону України 3449-VI від 1 червня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-17#Text>
3. Другий додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (Страсбург, 8 листопада 2001 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України № 2135-XII (в ред. від 9 серпня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

Мудрецька Г. В.

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,

к.ю.н., доцент,

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ПРИНЦИП КОМПЛІМЕНТАРНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

В умовах міжнародних збройних конфліктів набирає обертів практика застосування державами універсальної кримінальної юрисдикції у відношенні масових та грубих порушеннях прав людини. Відсутність єдиних міжнародно-правових рішень та правил реалізації принципу універсальності є однією з причин порушення інституту державного імунітету та сприяло виникненню політичної напруженості на міжнародній арені. 17 липня 1998 р. у м. Рим 120 держав прийняло статут, відомий як «Римський Статут Міжнародного кримінального суду», який заснував Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС). Вперше в історії людства держави вирішили визнати юрисдикцію постійного міжнародного кримінального суду для переслідування осіб, які скоїли найбільш тяжкі злочини на їхніх територіях або їхніми громадянами після того, як Римський Статут набув чинності 1 липня 2002 р. МКС не замінює національні суди. Згідно Римського Статуту, обов'язком кожної держави є здійснення її кримінальної юрисдикції стосовно осіб, які несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів [1].

Функціонування Міжнародного головного суду здійснюється на основі принципу комплементарності (доповнюваності, взаємодоповнюваності). Так, в Преамбулі ст. 1 Римського статуту МКС (далі - Статут) [2] йдеться про те, що Міжнародний кримінальний суд доповнює національні системи кримінального правосуддя. А на офіційному сайті Суду пояснюється, що: «Юрисдикція Міжнародного кримінального суду не буде змінювати національну юрисдикцію, а буде доповнювати її. Національні суди будуть, як і раніше відігравати

переважну роль у справах та судовому розслідуванні про порушення, що підпадають під їх юрисдикцію. Якщо національний суд готовий та може здійснювати юрисдикцію, Міжнародний кримінальний суд не може вмішуватися, і перед ним не можуть нести відповідальність громадяни цієї держави, за виключенням ситуацій, переданих Суду Радою безпеки Організацій Об'єднаних Націй, що діє на підставі глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй. Крім того, обвинувачені особи та зацікавлені держави, незалежно від того, чи є вони учасниками Статуту чи ні, можуть оскаржувати юрисдикцію Суду чи прийнятність справи до провадження» [3].

Принцип комплементарності розкрито у ст. 17–20 Статуту. Положення цих статей передбачають, що національні суди відіграють переважну роль у розслідуванні та судовому переслідуванні за злочини, що підпадають під їхню юрисдикцію (позитивна комплементарність). МКС здійснює свою юрисдикцію лише у тому випадку, якщо держава не бажає або не здатна вести розслідування або порушити кримінальне переслідування належним чином (негативна комплементарність).

Крім Статуту, принцип комплементарності закріплений ще в ряді актів, що стосуються діяльності Суду. Так, Канцелярія Прокурора при аналізі даних про міжнародні злочини керується Правилами відбору справ та пріоритетів 2016 р. [4]. та Правилами попереднього розслідування 2013 р. [5]. Обидва документи приділяють комплементарності значну увагу, оскільки саме первинна оцінка прийнятності стає основою всіх наступних рішень. Згадується принцип комплементарності та у Розділі III «Протести та попередні постанови згідно зі статтями 17, 18 та 19» Правил процедури та доказування [6]. Також окремі питання, що стосуються комплементарності, уточнюються у попередніх рішеннях Суду.

Суд та Канцелярія Прокурора використовують алгоритм та критерії оцінки виконання режиму комплементарності. Слід звернути увагу, що при вирішенні питання прийнятності, Статут розділяє «ситуацію» та «справу». Прийнятність справи не встановлюється до тих пір, поки Суд не запросив ордер на арешт або

наказ про явку до суду. До цього моменту прийнятність може визначатися стосовно ситуації під час вирішення питання санкціонуванні розслідування. Проте, така оцінка дається не абстрактно, а в контексті потенційних справ, які можуть виникнути з такої ситуації. Насамперед має бути розглянуто питання про те, чи здійснюються хоч якісь національні процедури, пов'язані з кримінальним переслідуванням конкретної особи або розслідуванням конкретної дії, щодо яких може бути розпочато розгляд у Суді. Причому аналіз проводиться незалежно від національно-правової кваліфікації, а також до уваги не приймається можливість здійснення розслідування у майбутньому. Однак при суттєвій зміні обставин рішення про прийнятність може бути переглянуто.

Бездіяльність національної кримінальної юстиції однозначно свідчить про «негативну комплементарність», оскільки знімаються обмеження для прийняття справи до провадження, перелічені у п. 1(a)-(c) ст. 17 Статуту. Причинами невинуватеної бездіяльності можуть стати: недосконалість законодавства; існування перешкод для внутрішнього розгляду (імунітети, акти амністії, строки давності тощо); акцентування уваги на кримінальному переслідуванні другорядних учасників, незважаючи на наявність даних, що дозволяють ідентифікувати осіб, які вчинили злочини, що підсудні МКС; інші спільні проблеми, пов'язані з відсутністю політичної волі чи потенціалу судової системи. Якщо в державі ведуться слідчі дії або прокурорська перевірка, то вирішується інше питання щодо якості процедур, які здійснюються національним судочинством.

Кримінальне переслідування може вважатися таким, що проведено «належним чином», тобто ефективним та реальним, якщо мають місце в сукупності: адекватні слідчі дії та рівень правосуддя (їх оцінка проводиться на підставі положень ст. 67 Статуту та міжнародних принципів, проте допустимі відхилення від високих міжнародних стандартів); задовільний рівень ресурсів; достатній обсяг повноважень у осіб, які здійснюють розслідування. Канцелярією Прокурора особлива увага приділяється тому, щоб кримінальне переслідування велося стосовно осіб, які вчинили найбільш серйозні злочини або стоять на

вершині злочинної ієрархії, а Палатами, щоб кваліфікація повністю охоплювала діяння, що інкримінуються Судом. Причому, як показує досвід Лівії, ширша кваліфікація за національними нормами, що не співпадають з міжнародними, допускається

У тих же випадках, коли національне кримінальне переслідування має на меті захистити особу від кримінальної відповідальності за скоєні міжнародні злочини (п. 2(a) ст. 17 Статуту), або має місце необґрунтована затримка з проведенням судового розгляду (п. 2(b) ст. 17 Статуту), або судовий розгляд не відповідає вимогам незалежності та неупередженості (п. 2(c) ст. 17 Статуту), а також коли держава нездатна провести розслідування (п. 3 ст. 17 Статуту), відповідна справа може і має бути визнана прийнятною. Найбільш повний перелік критеріїв для такого визнання міститься у Правилах попереднього розслідування 2013 року [7]. Слід зазначити, що у всіх вищезгаданих випадках Суд повинен брати до уваги всю сукупність об'єктивних обставин, що підтверджують небажання чи нездатність держави провести належне кримінальне переслідування.

Отже, на сучасному етапі функціонування МКС основними проблемами реалізації принципу комплементарності із застосуванням тесту про прийнятність є неоднозначне тлумачення критеріїв нездатності та небажання держави здійснювати юрисдикцію, а також оцінка здійснення національної юрисдикції належним чином, що є об'єктивною основою для вільної інтерпретації принципу компліментарності.

Список використаних джерел:

1. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. Публікація Міжнародного кримінального суду. 2024. 68 с. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf>
2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. Ратифіковано Україною із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

3. Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. The United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>

4. Policy Paper on Case Selection and Prioritisation, 2016. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf

5. Policy Paper on Preliminary Examinations, 2013 . URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy_Paper_Preliminary_Examinations_2013-ENG.pdf

6. Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>

7. Policy Paper on Preliminary Examinations (under revision). URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-11/OTP-Policy_Paper_Preliminary_Examinations_2013-ENG.pdf

Наконечний А.О.

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

**ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ
НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ
ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ
АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ**

Робота органів досудового розслідування не обмежується лише здійсненням досудового розслідування і не закінчується передачею конкретного кримінального провадження до суду з обвинувальним актом, угодою про визнання винуватості тощо. Діяльність слідчого також має бути спрямована на виявлення причин та умов вчинення кримінального правопорушення з метою запобігання вчиненню подібних кримінальних правопорушень у майбутньому або ж зменшення їх кількості.

Дослідженню питання профілактичної діяльності органів досудового розслідування присвячена істотна увага науковців, які визначають її як систему конкретних дій, заходів, які здійснюють уповноважені особи правоохоронних органів, що сприяють припиненню, профілактиці кримінальних правопорушень та їх запобіганню [1, с. 145; 2, с. 33; 3, с. 179]. Проте, досить дискусійним є питання щодо початкового моменту, з якого розпочинається профілактична діяльність органів досудового розслідування, та періоду, протягом якого вона здійснюється. Так, Б. А. Бурбело вважає, що профілактична діяльність здійснюється у зв'язку з уже виявленими особами чи їх групами, схильними до протиправної поведінки (неповнолітніми, безробітними, звільненими з місць позбавлення волі), але до її початку [3, с. 179]. Натомість, О. О. Подобний і В. В. Тіщенко зазначають, що головна профілактична діяльність слідчого здійснюється під час самого розслідування або одразу після закінчення за його

результатами, а деяка частина запобіжних прийомів і методів криміналістики застосовується і до початку кримінального провадження [4, с. 31]. Дещо по-іншому початковий момент профілактичної діяльності слідчого визначає Т. І. Синовська, на думку якої вона розпочинається з моменту виявлення слідчим готування до вчинення кримінального правопорушення або ж після його вчинення [5, с. 142]. При цьому Р. Л. Степанюк вказує, що профілактичні заходи слідчого полягають у виховному впливі на особу з метою її схилення до каяття та відшкодування заподіяної шкоди [6, с. 175], що спонукає до висновку, що такі заходи, з погляду вченого, застосовуються до особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, тобто профілактична діяльність розпочинається з моменту встановлення особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

На нашу думку, профілактична діяльність органів досудового розслідування не може розглядатися як така, що супроводжує діяльність слідчого виключно під час досудового розслідування. Профілактична діяльність – це та діяльність, яка має проводитися правоохоронними органами (в тому числі й слідчим) постійно, як до надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення (як попереджувальний захід), так і в ході його досудового розслідування, а також після ухвалення судових рішень.

Цікавим є запропонований В. С. Кузьмічовим та Г. І. Прокопенком поділ профілактичних заходів на види залежно від того, на які явища і процеси вони спрямовані: профілактику випередження – сукупність заходів, які спрямовані на завчасне запобігання виникненню криміногенних явищ і процесів у суспільному житті; профілактику обмеження – сукупність заходів, які перешкоджають поширенню в країні або на певній адміністративно-територіальній одиниці криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формуванню типових рис різних категорій злочинців; профілактику усунення – сукупність заходів, які спрямовані на ліквідування негативних процесів та явищ та які запобігають новій активізації їхніх дій; профілактику захисту – сукупність

заходів, що здійснюються з метою усунення умов, які сприяють учиненню злочинів та (опосередковано) антисупільних поглядів [7, с. 96–98].

Профілактичні заходи можуть застосовуватися як до необмеженого кола осіб, так і до конкретних категорій осіб залежно від видів кримінальних правопорушень. Оскільки кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України, пов'язане із незаконним використанням з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, особливу увагу потрібно звернути на доцільність проведення профілактичних заходів серед волонтерів різних громадських організацій, а також керівників і працівників благодійних фондів та організацій, які мають доступ до відповідних матеріальних об'єктів і допомагають військовослужбовцям та громадянам, які є тимчасово переміщеними особами або особами, що постраждали внаслідок масованих обстрілів України.

Діяльність, пов'язана з гуманітарною допомогою, благодійними жертвами та безоплатною допомогою, істотних масштабів почала набирати саме під час повномасштабного вторгнення на територію України ворожих військ, у зв'язку з чим збільшилася і кількість кримінальних правопорушень саме цієї категорії та, відповідно, осіб, яких засуджено за вчинення такого правопорушення. Ураховуючи той факт, що серед засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, є військовослужбовці, варто було б проводити роз'яснювальні роботи також у військових частинах, особливо серед тих осіб, які відповідають за отримання та збереження матеріальних цінностей, серед яких є гуманітарна і безоплатна допомога. Такі ж роз'яснювальні роботи можна проводити і з іншими працівниками (охоронцями, прибиральницями, водіями тощо).

Разом із тим, не можна залишати поза увагою й інших осіб, які хоча безпосередньо й не працюють у цих організаціях, не є будь-яким чином дотичними до їх діяльності, однак раніше вчиняли кримінальні правопорушення проти власності, ухилення від сплати податків тощо.

До профілактичних заходів, які потрібно здійснювати представникам правоохоронних органів з метою запобігання вчиненню та зменшення кількості випадків вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, на нашу думку, доцільно віднести: 1) інформування населення України через засоби масової інформації (медіа-, інтернет-видання) про кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; 2) створення Реєстру осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; 3) інформування населення України через засоби масової інформації (медіа-, інтернет-видання) про засудження осіб за ст. 201-2 КК України, при цьому доцільно розповісти про найбільш поширені способи вчинення цього правопорушення, роз'яснити, що наразі розроблена методика розкриття таких правопорушень, і навести статистичні дані щодо їх розкриття; 4) проведення роз'яснювальних робіт, в тому числі й за допомогою засобів масової інформації, соціальних мереж, яким чином діяти у випадках, коли стало відомо про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, зокрема продаж товарів, що були ввезені в Україну як гуманітарна допомога (наприклад, на початку повномасштабного вторгнення мала місце ситуація, коли громадяни масово повідомляли про те, що мережа досить великого магазину продає військове спорядження, що було надано Україні іншими країнами як гуманітарна допомога).

Окрім того, доцільно було б на законодавчому рівні прийняти окремий закон, яким врегулювати профілактичну діяльність правоохоронних органів у цілому та визначити функції і повноваження кожного з цих органів із урахуванням конкретних категорій найбільш поширених видів кримінальних правопорушень, а з огляду на дію в Україні воєнного стану та істотні обсяги гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги у нашій

державі – також кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України.

Список використаних джерел:

1. Жилін А. Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). Том 2. С. 141–148.
2. Матусовский Г. А. Проблеми розвитку криміналістичної профілактики. *Актуальні проблеми криміналістики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 25-26 вересня 2003 року). Харків: Гриф, 2003. С. 38–41.
3. Бурбело Б. А. Поняття профілактичної діяльності слідчого та її значення. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 178–182.
4. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика: навчально-методичний посібник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.
5. Синовєрська Т. І. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводження з тваринами: дис. ... д-ра філософії: 081 – Право. Київ, 2021. 258 с.
6. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 312 с.
7. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

Одерій О.В.,

професор кафедри кримінального процесу

та криміналістики факультету № 1,

доктор юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Глущенко В.О.,

курсант факультету № 1

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ ГЛУХОНІМОГО СВІДКА

Загальновідомо, що допит - це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення [1, с. 80]. Разом з тим, допит глухонімого свідка – це не просто процесуальна дія, а складний процес встановлення довіри та взаєморозуміння, оскільки людина з вадами слуху та мовлення (не чує і не має можливості говорити), стикається з безліччю бар'єрів у комунікації, особливо потрапляючи в офіційне середовище, де її слова можуть мати вирішальне юридичне значення для слідства або суду.

Цікаво зауважити, що у ст. 169 кримінально-процесуального кодексу України в редакції 1960 року було прямо визначено, що «допит німого або глухого свідка проводиться за правилами ст. 167 цього Кодексу з участю особи, яка його розуміє. Про участь цієї особи в допиті свідка зазначається в протоколі» [2]. Що стосується чинного кримінального процесуального кодексу України (надалі КПК), то на відміну від згадуваного (що в редакції 1960 року) в ньому відсутня спеціальна норма щодо порядку проведення допиту осіб, які мають фізичні вади, проте у ч.1 ст. 68 є вказівка про те, що «у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають

відповідного перекладача (сурдоперекладача)» [3]. Таким чином, виокремлення законодавцем в наведеній нормі терміну «сурдоперекладач», є однією з основних процесуальних гарантій забезпечення прав глухонімого свідка.

Крім того, у п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК України передбачено випадки обов'язкової участі захисника, де прямо вказано, що обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад [3]. У свою чергу в п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» № 8 від 24 жовтня 2003 року визначено, що «...під особами, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізувати право на захист, необхідно розуміти, зокрема, осіб з істотними дефектами мови, зору, слуху тощо, а також осіб, які хоча і визнані осудними, але мають психічні вади, що перешкоджають самостійно захищатися від обвинувачення. Захисник допускається до участі у справі щодо такої особи з моменту, коли було встановлено наявність у неї зазначених» [9]. З наведеного випливає, що глухоніма особа нормативно віднесена до осіб, які мають фізичні вади.

Що стосується перекладача (сурдоперекладача⁵), то його права та обов'язки викладені у ст. 68 КПК України, де (серед іншого) у п. 3 ч. 3 прямо визначено, що «перекладач зобов'язаний здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом» [3]. В нашому розумінні це слід сприймати як той факт, що перекладач не лише передає запитання слідчого або судді свідку, а й адаптує їх відповідно до індивідуальних особливостей особи, що допитується. На підтвердження такої тези можна послатися на матеріали одного з кримінальних проваджень, де вона є наскрізною,

⁵ Сурдопереклад - це переклад особою, яка має навички сурдоперекладу, усної мови через жестову мову (прямий переклад) для глухих учасників кримінального провадження. Крім того, вона має вміти здійснювати зворотний переклад жестової мови глухих на усну мову (зворотний переклад) [5].

оскільки у вироку прямо визначено, що: а) під час досудового розслідування «...слідчі дії в присутності потерпілого ОСОБА_13 проводилися за участю ОСОБА_50 як його перекладача, який його розуміє, що і зафіксовано на відеозаписі до протоколу проведення слідчого експерименту від 14.11.2013 року, на якому слідчим було роз'яснено, що потерпілий ОСОБА_13 не володіє мовою жестів, його розуміє обмежене коло осіб, тому було залучено як перекладача ОСОБА_66»; б) «В судовому засіданні під час розгляду даного кримінального провадження було встановлено, що потерпілий ОСОБА_13 не розуміє мови жестів, він може спілкуватися лише на побутовому рівні, що було виявлено сурдоперекладачем ОСОБА_14 під час спілкування з потерпілим, яка його розуміла і змогла знайти підхід, щоб і він її розумів» [10]. Звичайно, важливу роль у цьому процесі відіграє й психологічна підготовка перекладача, оскільки особи з вадами слуху часто мають своєрідну логіку побудови речень та інші особливості мислення. Більше того, перекладач жестової мови повинен володіти правовою термінологією, що є запорукою правильного розуміння свідком процесуальних питань та його відповідей [4]. З іншого боку законодавець цілком справедливо у ч. 5 ст. 68 КПК України визначив, що за завідомо неправдивий переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність, встановлену законом [3]. При цьому, неправильність перекладу може вважатись завідомою тоді, коли перекладач умисно неправильно перекладає показання особи, текст документа або інші матеріали (зокрема, жестів і міміки глухонімих) з метою змінити їх смисл, тому після закінчення процесуальної дії з участю перекладача йому пропонується засвідчити правильність зробленого ним перекладу, поставивши підпис на сторінках протоколу процесуальної дії [5, с. 215-216]. У цьому контексті доречно підкреслити, що права та обов'язки глухонімого свідка законодавець окремо не прописує, а значить визначені в ст. 66 КПК України положення цілком розповсюджуються й на нього [3].

Разом з тим, на підставі проведеного аналізу чинного законодавства та спеціальної літератури можна констатувати, що під час проведення допиту

глухонімого свідка доцільно дотримуватися наступних криміналістичних рекомендацій:

1) місце допиту має бути максимально комфортним, із достатнім освітленням та мінімальною кількістю відволікаючих факторів, що можуть ускладнити зорове сприйняття інформації [6];

2) перед допитом необхідно уточнити рівень володіння жестовою мовою або письмовим мовленням, що впливає на вибір способу комунікації. Якщо свідок не володіє жестовою мовою, може бути використаний письмовий формат опитування, однак це може значно уповільнити процес допиту;

3) при письмовому допиті необхідно прийняти до уваги на можливі труднощі свідка у написанні юридичних термінів, що може вплинути на точність переданої інформації;

4) обов'язково враховувати особливості жестової мови як такої, оскільки вона має власну граматичну структуру, яка суттєво відрізняється від української словесної мови, що може призвести до неправильного тлумачення певних висловлювань свідка. У зв'язку з цим залучення кваліфікованого перекладача є необхідною умовою законності та достовірності отриманих свідчень [7]. Окрім того, жести́ва мо́ва є візуальною і має власні діалекти, що також може впливати на розуміння інформації. У зв'язку з цим, на нашу думку, слідчі органи повинні мати базові знання про жестову мову та її особливості для ефективної взаємодії із свідком. До речі, Донецький державний університет внутрішніх справ з 2023 року вже почав активно заохочувати представників університету для вивчення жестової мови [8].

Таким чином, ефективний допит глухонімого свідка можливий лише за умови дотримання спеціальних процесуальних гарантій, залучення професійного перекладача жестової мови, врахування психологічних особливостей свідка та дотримання певних криміналістичних рекомендацій. Недотримання цих вимог може спричинити спотворення отриманих свідчень, що негативно позначиться на об'єктивності розслідування та судочинства. Іншим вектором цього питання є необхідність посилення підготовки слідчих та суддів

до роботи з особами з інвалідністю, що сприятиме більш якісному здійсненню правосуддя та забезпеченню рівності усіх учасників процесу.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика у питаннях і відповідях : Навчальний посібник [Текст] К 82 / [А.В. Іщенко, В.В. Пясковський, А.В. Самодін, Ю.М. Чорноус та ін.] – К. : ТОВ "Видавництво "Центр учбової літератури" , 2016. — 118 с.
2. Кримінально-процесуальний Кодекс України (від статті 94 до статті 236-8) від 28.12.1960 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#Text> (дата звернення 09.03.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
4. Сурдоперекладач URL: <https://osvita.ua/proforientation/profession/75447/> (дата звернення: 09.03.2025).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко - Х.: Одіссей, 2013. - 1104 с.
6. Алгоритм дій при допиті свідка, порядок проведення допиту. Економічні злочини. URL: <https://abpenyazkova.com/news/%D0%B0%D0%BB%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BC-%D0%B4%D1%96%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%96-%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE/> (дата звернення: 10.03.2025).

7. Факти про мову жестів. URL: <https://edl.ecml.at/Facts/FAQsonsignlanguage/tabid/2741/language/uk-UA/Default.aspx> (дата звернення: 10.03.2025).
8. Представники ДонДУВС опанували базові знання жестової мови URL: <https://dnuvs.ukr.education/novyny/predstavnyky-donduvs-opanuvaly-bazovi-znannya-zhestovoyi-movy> (дата звернення: 10.03.2025).
9. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві : Постанова Верхов. Суду України від 24.10.2003 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03#Text> (дата звернення: 26.03.2025).
10. Єдиний державний реєстр судових рішень: Вирок по справі № 136/269/14-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44061988> (дата звернення: 12.05.2025).

Ошедша А. Д.,

аспірантка відділу дослідження проблем

кримінального процесу та судоустрою

(Науково-дослідний інститут вивчення проблем

злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України)

ЩОДО СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ СУДОМ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ПРОКУРОРУ

Розгляд питання щодо строку досудового розслідування після повернення судом обвинувального акта прокурору значною мірою зумовлений потребою у гармонізації кримінального процесуального законодавства та практики його застосування з європейськими стандартами захисту прав людини, заснованих на засадах верховенства права, правової визначеності, розумності строків та ефективності кримінального провадження.

Варто зазначити, що повернення обвинувального акта прокурору відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання приписів кримінального процесуального законодавства щодо нормативних вимог до змісту обвинувального акту. Проте сучасна судова практика свідчить, що крім усунення формальних порушень законодавчих положень, визначених ст. 291 КПК України, зазначений інститут знаходить більш широке застосування, стаючи інструментом для відновлення досудового розслідування і його подальшого проведення поза межами строків, встановлених ст. 219 КПК України.

За своєю природою обвинувальний акт є процесуальним рішенням, що підсумовує результати досудового розслідування, систематизує матеріали кримінального провадження та формулює правову кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 110 КПК України) [1, с. 497].

Повернення обвинувального акта не позбавляє права повторного звернення з ним до суду. Водночас, якщо після доопрацювання продовжують існувати відповідні недоліки, суд може повертати обвинувальний акт прокурору

невизначену кількість разів, оскільки в кримінальному процесуальному законі це питання залишається неврегульованим. Також необхідно зважати, що в судовій практиці непоодинокі ситуації, коли обвинувальний акт повертається прокурору декілька разів, але кожного разу внесені виправлення стосуються лише частини зазначених судом недоліків [2, с. 99]. На нашу думку, невизначеність строку, необхідного і достатнього для виправлення обвинувального акта, створює ризики здійснення неконтрольованого кримінального переслідування особи шляхом поновлення проведення процесуальних дій в кримінальному провадженні, в якому досудове розслідування вже закінчено.

Не можна виключати, що частина прогалин та помилок в оформленні та змісті обвинувального акта допускається стороною обвинувачення свідомо, переслідуючи мету штучного зупинення перебігу строку досудового розслідування.

Таким чином, створення умов для повернення обвинувального акта прокурору відіграє роль «замаскованої лазівки» щодо свавільного регулювання строку досудового розслідування у ситуації, коли прокурору заздалегідь відомі недоліки у змісті обвинувального акту.

Разом з тим, відсутність обмежень, пов'язаних з дозволеною кількістю повернень обвинувального акта та невизначеністю проміжку часу, необхідного для виправлення вказаних в ухвалі недоліків, сприяє завуальованому початку додаткового розслідування, яке існувало в КПК України 1960 року. Деякі наковці висловлюють обґрунтовані побоювання, що інститут повернення обвинувального акта за спрямованістю дуже подібний до інституту додаткового розслідування [3, с. 136], виступаючи «кроком назад» на шляху до впровадження європейських стандартів захисту прав людини [4, с. 98]. Процедура усунення виявлених недоліків має відбуватися шляхом здійснення аналізу вже проведених процесуальних дій та інших заходів, інакше, як стверджує Я. В. Замкова, інститут повернення обвинувального акта повністю відповідатиме інституту повернення кримінальної справи на додаткове розслідування [5, с. 163].

Практика Верховного Суду також свідчить, що при поверненні обвинувального акта прокурору проміжок часу, що надається для виправлення недоліків і повторного звернення до суду, не може використовуватися для проведення будь-яких процесуальних дій, крім приведення повернутого акта у відповідність до нормативних вимог [6].

Виходячи зі змісту ст. 282 КПК України, повернення обвинувального акта не є підставою для відновлення досудового розслідування. При цьому період часу, що існує між поверненням обвинувального акта і зверненням до суду з виправленим обвинувальним актом не входить до загальних строків досудового розслідування, адже ця стадія кримінального провадження є закінченою з моменту направлення до суду обвинувального акта вперше, а, отже, не можна вести мову про проведення у цей період будь-яких процесуальних дій пізнавальної спрямованості, крім тих, що передбачають виправлення формальних порушень кримінального процесуального закону щодо змісту й оформлення повернутого обвинувального акта.

Також існують випадки, коли усунення недоліків обвинувального акта неможливе без вчинення тих чи інших процесуальних дій [7, с. 474]. У такому разі вбачається доцільним вирішити питання щодо можливості відновлення перебігу строку досудового розслідування після повернення судом обвинувального акта прокурору шляхом внесення змін до кримінального процесуального закону в частині правової регламентації строків досудового розслідування.

Якщо після повернення судом обвинувального акта прокурору сторона обвинувачення розпочинає проводити пізнавальні дії процесуального характеру (зокрема слідчі (розшукові) дії, окремі види заходів забезпечення кримінального провадження, інші процесуальні дії), то перебіг строку досудового розслідування відновлюється з моменту початку здійснення першої процесуальної дії або початку застосування першого заходу забезпечення кримінального провадження. В іншому випадку, коли після повідомлення особі про підозру спливають строки,

передбачені п. 2, 3 ч. 4 ст. 219 КПК України, кримінальне провадження має бути закритим у зв'язку з закінченням такого строку (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Список використаних джерел:

1. Солдатенко О. А., Плєскачова В. С. Деякі підстави та процесуальне значення повернення обвинувального акту. *Topical issues of the development of modern science (Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference)*. Sofia, Bulgaria. 2019. С. 496-500.
2. Глиняний О. В. Повернення обвинувального акта прокурору: теоретичний та практичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 98-102.
3. Кедик В. П. Поняття повернення обвинувального акту та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 39. С. 136-139.
4. Глиняний О. В. Повернення обвинувального акта прокурору: проблемні питання. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 93-99.
5. Замкова Я. В. Деякі питання підстав повернення обвинувального акта. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. № 19. С. 162-164.
6. Постанова Верховного Суду від 18.10.2022 р. Справа № 753/6486/21. Провадження № 51-5845км21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940481> (дата звернення: 05.05.2025).
7. Бережний С. Д. Актуальні питання повернення обвинувального акта прокурору. *Наукові перспективи*. 2023. № 12 (42). С. 466-477.

Патрелюк Д.А.

докторант

кандидат юридичних наук

(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

На підставі дослідження наукової літератури та кримінального процесуального законодавства можна виокремити такі ознаки ефективності кримінального переслідування: досягнення мети; правомірність діяльності; розумний строк.

Основною метою переслідування особи у кримінальному провадженні є викриття винної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Досягнення такої мети буде ефективним виключно у законний спосіб. Більш того, в окремих випадках може бути недостатньо, щоб сторона обвинувачення у своїх викривальних діях керувалась положеннями кримінального процесуального закону, оскільки окремі положення закону можуть бути недосконалими, тобто не відповідати параметру «якість закону». Першочерговим для досягнення ефективності кримінального переслідування є наявність якісного кримінального процесуального закону, яким будуть керуватись суб'єкти кримінального переслідування.

О.М. Федорів у своєму дисертаційному дослідженні відзначає, що є незрозумілим, який саме результат у розрізі кримінального переслідування варто вважати позитивним. Адже непритягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності або закриття кримінального провадження у разі, якщо склад кримінального правопорушення не підтвердився – це теж результат, який у соціальному розумінні та у розрізі завдань кримінального провадження є позитивним [1, с. 56]. Враховуючи загальні завдання кримінального провадження (ст. 2 КПК України) вважаємо, що кримінальне переслідування

можна вважати однаково ефективним як у разі отримання викривальних доказів щодо конкретної особи, так і у разі доведення непричетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. Разом з тим, кримінальне переслідування втрачає свою ефективність, якщо винувата особа уникає кримінальної відповідальності. Причини цьому можуть бути різні, наприклад: порушення встановленої процедури здобуття доказів, істотне порушення прав і свобод людини тощо.

Регулювання діяльності органів кримінального переслідування здійснюється відповідно до спеціально-дозвільного типу правового регулювання. Відповідно до даного типу правового регулювання сторона обвинувачення під час кримінального переслідування вправі здійснювати лише ті процесуальні дії та у той спосіб, які прямо передбачені у законі. Вказані положення слугують, так би мовити, «запобіжником» свавілля сторони обвинувачення (порушення прав, свобод людини у ході кримінального переслідування). Разом з тим, вважаємо, що у разі здійснення стороною обвинувачення дій, які прямо не передбачені кримінальним процесуальним законом та одночасно не суперечать його вимогам та якими не порушуються права і свободи особи – то така діяльність має визнаватись правомірною. Беручи за основу вищезазначені положення слід підсумувати, що при здійсненні кримінального переслідування сторона обвинувачення вправі здійснювати передбачену або ж незаборонену нормами кримінального процесуального закону діяльність (у разі відсутності порушення прав і свобод особи). Мета кримінального переслідування має бути досягнута законними (не забороненими) засобами та у розумний строк.

Стандарти ефективності кримінального переслідування визначаються у практиці Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини «Белоусов проти України» від 2013 р. вказано, що мінімальні стандарти ефективності, включають у себе вимоги, що розслідування має бути ретельним, незалежним, безстороннім та підконтрольним громадськості, а також, що компетентні органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю і

оперативністю [2]. Також Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошує, що ефективність розслідування передбачає вимогу щодо оперативності та розумної швидкості [3; 4]. Під розумним строком здійснення кримінального переслідування розуміємо мінімальний термін часу, який є об'єктивно необхідним для правомірного досягнення мети, який відповідає вимогам зразкової ретельності, оперативності та розумної швидкості.

Визначення ознак кримінального переслідування дає можливість визначити ефективність кримінального переслідування під якою слід розуміти здатність сторони обвинувачення шляхом здійснення регламентованої та (або) незабороненої нормами кримінального процесуального законодавства, правомірної діяльності, у розумний строк (за мінімальний термін часу) досягнути мети щодо отримання доказової інформації стосовно викриття винної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Федорів О.М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування: дис. ... докт. філософії: 12.00.09. Львів, 2023. 240 с
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белоусов проти України» від 07.11.2013 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text (дата звернення: 20.05.2025).
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Горяєва проти України» від 06.10.2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d64 (дата звернення: 18.05.2025).
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Риженко проти України» від 30.07.2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a73 (дата звернення: 18.05.2025).

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТАКТИКА
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З
НЕЗАКОННИМ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯМ
ЛЮДИНИ, В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Євроінтеграційні процеси України актуалізують питання протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи як фундаментальних цінностей європейської спільноти. Кримінальна відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, передбачена статтею 146 Кримінального кодексу України [1], вимагає комплексного підходу до формування ефективної методики розслідування відповідно до європейських стандартів захисту прав людини.

Погоджуємось із думкою М. Воронкової, які стверджують, що незаконне захоплення особи належить до категорії надзвичайно небезпечних правопорушень, що посягають на особисту волю та підривають засадничі принципи прав і свобод людини, гарантованих Основним Законом України. Виняткова суспільна загроза таких діянь обумовлюється тим, що викрадення людини зазвичай не є відокремленим злочином, а супроводжується цілою низкою інших серйозних протиправних дій проти життя, здоров'я та майна громадян, серед яких – позбавлення життя, спричинення тяжких тілесних ушкоджень, вимагання матеріальних цінностей тощо [2, с. 95].

Криміналістична характеристика даної категорії злочинів відзначається певною специфікою структурних елементів. Способи вчинення незаконного позбавлення волі та викрадення людини охоплюють комплекс підготовчих дій, безпосереднього виконання та приховування злочину. Підготовча фаза зазвичай включає детальне вивчення розпорядку дня потенційної жертви, визначення місця подальшого утримання та підготовку необхідних засобів. Безпосередне

виконання злочину характеризується застосуванням фізичної сили, психологічного тиску або введенням в оману. Спосіб приховування злочину залежить від конкретних обставин та мети незаконного позбавлення волі.

Особа злочинця у справах даної категорії здебільшого характеризується наявністю попереднього кримінального досвіду та певним рівнем організованості. Значна частина таких злочинів вчиняється групою осіб із чітким розподілом ролей, що свідчить про підвищену суспільну небезпеку. Психологічний портрет злочинця часто включає схильність до насильства, низький рівень емпатії та виражену корисливу мотивацію.

Віктимологічний аспект злочинів, передбачених статтею 146 КК України, виявляє певні закономірності у виборі потерпілих [1]. Здебільшого жертвами стають особи з високим матеріальним статусом або їхні близькі родичі. Втім, спостерігаються також випадки, мотивовані помстою, ревнощами чи побутовими конфліктами. Слідова картина таких злочинів включає матеріальні сліди у вигляді відбитків пальців, біологічних слідів, пошкоджень на місці викрадення, а також ідеальні сліди у свідомості очевидців та потерпілих.

Тактика досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини характеризується необхідністю невідкладного реагування та системного підходу. Ефективність початкового етапу розслідування значною мірою визначає успішність усього процесу встановлення істини. Невідкладні процесуальні дії мають включати ретельний огляд місця події з застосуванням сучасних техніко-криміналістичних засобів, допит свідків-очевидців та аналіз інформації з технічних засобів фіксації. Особливу увагу слід приділяти дослідженню телефонних з'єднань та даних геолокації.

Алгоритм розслідування має визначатися залежно від конкретної слідчої ситуації. За умов невідомого місцезнаходження потерпілого першочерговим завданням є його встановлення та забезпечення безпеки. У випадку звільнення потерпілого, але невстановлення злочинця, ключовим аспектом стає криміналістична ідентифікація та встановлення причетних осіб. Процесуальний

інструментарій розслідування має включати оптимальне поєднання слідчих (розшукових) дій та негласних методів отримання інформації.

Євроінтеграційний вектор розвитку України вимагає імплементації передових європейських стандартів у сферу розслідування насильницьких злочинів. Гармонізація кримінального процесуального законодавства з європейськими нормами має забезпечити ефективний захист прав потерпілих та підозрюваних. Важливим аспектом є запровадження сучасних технологічних рішень у процес розслідування, включаючи використання аналітичних систем, технологій розпізнавання облич та аналізу цифрових слідів. Міжнародна співпраця з правоохоронними органами європейських країн стає невід'ємною складовою ефективного розслідування, особливо у випадках транскордонних злочинів.

У висновку слід зазначити, що комплексний підхід до криміналістичної характеристики та вдосконалення тактики досудового розслідування злочинів, передбачених статтею 146 КК України, сприятиме підвищенню ефективності протидії даному виду злочинів та забезпеченню європейських стандартів захисту прав людини в Україні. Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка спеціалізованої методики розслідування незаконного позбавлення волі в контексті гібридних загроз та збройного конфлікту, що має особливе значення для сучасної України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 9 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Воронкова М. Криміналістична характеристика викрадення людини. *Науково-практичний юридичний журнал "Правові горизонти"*. 2017. № 6 (19). С. 94–98. URL: <https://old.legalhorizons.com.ua/uk/journals/vip-6-19-2017/kriminalistichna-kharakteristika-vikradennya-lyudini>

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗУПИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ОБВИНУВАЧЕНИХ, ПРИЗВАНИХ ДЛЯ
ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ**

Європейський Союз має високі стандарти здійснення правосуддя, які ґрунтуються на принципах верховенства права, справедливості, ефективності судового захисту та недопущення зловживання правами. Незважаючи на введення воєнного стану, Україна послідовно прагне до вдосконалення національних стандартів правосуддя, особливо в умовах набуття статусу країни-кандидата на вступ до ЄС.

Повномасштабне вторгнення в Україну в лютому 2022 року мало суттєвий вплив на розвиток кримінального процесуального законодавства України.

Так, у зв'язку з введенням воєнного стану було оголошено загальну мобілізацію, яка в умовах оборонної війни, яку веде Україна, та відсутності достатньої кількості озброєння, залишається основним засобом відсічі збройній агресії. Забезпечення поповнення Збройних Сил України новими військовослужбовцями стало головною метою мобілізаційної кампанії, що відбувається без врахування завдань кримінального судочинства — зокрема, охороні прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також забезпеченні швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень.

На підставі Закону України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» частина перша статті 335 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) зазнала змін, відповідно до яких суд зупиняє судові

провадження стосовно обвинувачених, які були призвані для проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період до звільнення з військової служби [1].

Зазначена норма привернула увагу осіб, обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень різного ступеня тяжкості, які отримали можливість у законний спосіб уникнути притягнення до кримінальної відповідальності.

Додатковим фактором для таких осіб є також те, що у разі зупинення судового провадження з вказаних підстав строки притягнення до кримінальної відповідальності не зупиняються, що фактично створює умови для їхнього подальшого звільнення від кримінальної відповідальності на підставі статті 49 Кримінального кодексу України (далі КК) у зв'язку із закінченням строків давності [2]. Таким чином, навіть перебуваючи в статусі військовослужбовця, обвинувачений зберігає правовий інтерес у штучному затягуванні судового процесу, що фактично створює умови для подальшого звільнення його від кримінальної відповідальності.

Відповідно до статей 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави та справою всього Українського народу, а захист України, її незалежності та територіальної цілісності України, відповідно до ст. 65 Конституції України є обов'язком громадян України [3].

Однак, мають місце випадки, коли громадський обов'язок із захисту Батьківщини обвинувачені перетворюють на засіб зловживання процесуальними правами та уникнення від кримінальної відповідальності.

Мета цієї доповіді – проаналізувати положення національного законодавства, які стосуються зупинення судового провадження щодо обвинувачених, призваних для проходження військової служби під час мобілізації та запропонувати зміни до законодавства для ефективного здійснення судочинства.

Зупинення судового провадження на підставі проходження обвинуваченим військової служби не зупиняє перебіг строків притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, які ще не отримали належної кримінально-правової оцінки суду. Як наслідок, це створює ризик подальшого закриття кримінальних проваджень у зв'язку із закінченням строків давності, що фактично унеможлиблює реалізацію принципу невідворотності покарання.

Складається ситуація, за якої військова служба, яка покликана бути формою захисту держави, перетворюється на інструмент уникнення кримінальної відповідальності, що може призвести до формування негативної правозастосовної практики. Така практика створює правовий дисбаланс, суперечить принципу невідворотності покарання та підриває довіру суспільства до судової системи.

Мають місце непоодинокі випадки, коли військовослужбовці з числа обвинувачених, після зупинення судового провадження, самовільно залишають військові частини або вчиняють дезертирство, що є підставою для притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення військового кримінального правопорушення.

Територіальні управління Державного бюро розслідувань розпочинають кримінальні провадження щодо зазначених осіб за фактом вчинення нових злочинів, причому такі випадки набувають масового характеру.

Самостійне припинення обвинуваченим військової служби свідчить про його небажання виконувати свій конституційний обов'язок, а також про зловживання процесуальним правом. Однак це не є підставою для відновлення кримінального провадження, оскільки особа ще не є звільненою з військової служби.

Слід зазначити, що державою запроваджено механізми повернення військовослужбовців до проходження служби після самовільного залишення військових частин, які, зокрема, поширюються і на осіб, обвинувачених у кримінальних правопорушеннях, призваних на військову службу під час мобілізації.

Повернення до проходження військової служби обвинувачених, які відверто демонструють небажання виконувати обов'язки військової служби, створює загрози безпеці військових формувань і суперечить основоположним засадам кримінального права. Такі дії нівелюють превентивну функцію кримінального закону. Натомість особи, які використовують мобілізацію виключно як засіб ухилення від кримінальної відповідальності, не тільки не демонструють готовності до оборони держави, а й заподіюють шкоду боєздатності військового підрозділу та ставлять під загрозу бойову дисципліну у Збройних Силах України, що зводить нанівець державну політику у сфері національної безпеки й оборони під час дії воєнного стану в Україні.

Незважаючи на це є обвинувачені, які були призвані для проходження військової служби під час мобілізації, однак сумлінно ставляться як до виконання обов'язків військової служби, так і добросовісно користуються процесуальними правами. Зокрема, подають клопотання щодо участі у судовому розгляді в режимі відеоконференції, і тільки якщо виконанню бойових завдань не дає обвинуваченому змоги брати участь у судовому розгляді дистанційно – клопотання щодо зупинення провадження у справі.

Норма закріплена у частині першій статті 335 КПК має імперативний характер, що позбавляє суд можливості застосувати дискрецію при вирішенні питання щодо зупинення провадження у справі з урахуванням конкретних обставин справи, особи обвинуваченого чи суспільної небезпеки його дій.

Недобросовісна поведінка обвинувачених, які умисно використовують цю норму закону для ухилення від кримінальної відповідальності, поєднана з категоричністю правового регулювання, створює реальні перешкоди у здійсненні судочинства. Зокрема, це призводить до невиправданого затягування розгляду справ, закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, втрати доказової бази, а також дискредитації правосуддя в очах суспільства.

Слід зазначити, що статтею 336 КПК встановлена можливість здійснення судового провадження у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого

приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження)[4]. Тому суд, не порушуючи права обвинуваченого на участь у судовому розгляді може розглядати кримінальне провадження незалежно від місця проходження військової служби обвинуваченим, у той час коли він не бере безпосередню участь у бойових діях.

Однак здійснення дистанційного провадження у такому випадку не буде узгоджуватися з нормою частини першої статті 335 КПК, яка передбачає обов'язок суду зупинити провадження, за наявності у матеріалах кримінального провадження доказів того, що обвинувачений був призваний для проходження військової служби за призивом під час мобілізації.

Наведені вище положення доводять необхідність внесення змін до частини першої статті 335 КПК в частині зупинення кримінальних проваджень стосовно обвинувачених, які були призвані для проходження військової служби за призовом під час мобілізації. На моє переконання зазначена норма має бути більш гнучкою та надавати суду право вирішити питання про зупинення судового провадження з урахуванням конкретних обставин справи.

Вказані зміни забезпечать належний баланс між національними інтересами у сфері оборони держави та ефективністю й справедливістю кримінального судочинства, що є ключовим для подальшого просування України на шляху до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-II. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Торбас О.О.

завідувач кафедри кримінального процесу,

доктор юридичних наук, професор

(Національний університет «Одеська юридична академія»)

УКЛАДЕННЯ УГОД В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ КРАЇНАХ ЄС

Відповідно до ст. 2 КПК України, до завдань кримінального процесу належать захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Законодавець не може в межах КПК України визначити всі можливі способи досягнення завдань, надаючи можливість суб'єктам владних повноважень застосовувати розсуд. І, напевне, одним із найяскравіших прикладів його застосування є можливість укладення угод в кримінальному процесі. В цілому інститут угод є проявом саме англо-американської правової системи. Проте можливість спрощення кримінального провадження завдяки укладенню угод в кримінальному процесі стало основною причиною того, що дуже багато країн романо-германської правової системи також перейняли цей інститут. Дослідження демонструють, що угоди в кримінальному процесі в тому чи іншому вигляді наразі існують в 27 європейських країнах континентальної системи права [1]. В той же час необхідно констатувати, що країни ЄС по різному підходять до нормативного закріплення даного інституту.

В першу чергу необхідно зазначити, що ЄСПЛ не розглядає можливість укладення угоди не суперечить вимогам Європейської конвенції. Так, крім

іншого, Судом було зазначено, що «межі здійснення права на апеляційний розгляд можуть бути більш обмеженими щодо обвинувального вироку, заснованого на угоді про визнання провини, яка становить відмову від права на розгляд кримінальної справи проти обвинуваченого по суті, порівняно з обвинувальним вироком, заснованим на звичайному кримінальному провадженні... Прийняття першим заявником угоди про визнання провини, що призвело до його відмови від своїх прав на звичайний розгляд його справи по суті і від звичайного апеляційного оскарження, безсумнівно було свідомим і добровільним рішенням» [2]. Відповідно, існування обмеження на здійснення повного судового розгляду та на подання апеляційної скарги при умові укладення угоди не суперечить вимогам Європейської конвенції за умови, що національне кримінальне процесуальне законодавство буде гарантувати мінімальні стандарти дотримання прав людини в процесі укладення такої угоди – наприклад, перевірку того, що дана угода була укладена добровільно.

В Німеччині досить давно існувала практика неформального укладення угод. У деяких німецьких судах у 1970-х роках практика «Absprachen» (домовленості) стала важливим інструментом розгляду складних справ, особливо пов'язаних із «білокомірцевими» злочинами або порушенням екологічного законодавства. Після прямого заклику з боку Федерального суду Німеччини парламент країни врегулював цю практику шляхом внесення змін до Кримінального процесуального кодексу у 2009 році [3]. У Чеській Республіці після ініціативи Адвокатської палати та Верховної прокуратури у 2020 році були внесені зміни до кримінального процесуального законодавства, в результаті чого було уточнено, що угоди про визнання винуватості можуть бути укладені у всіх кримінальних провадженнях (в тому числі у випадку вчинення особливо тяжких злочинів), покарання було зменшено до однієї третини нижче встановленого рівня, а укладення угод у менш серйозних справах було дозволено без участі захисника [1].

В Італії обвинувачені можуть подати клопотання про узгоджене покарання (patteggiamento), проте лише до початку судового розгляду. З цього приводу було

навіть заява Генерального Адвоката, який зазначив, що обмеження моменту подання такого клопотання та неможливість його заявлення у випадку перекваліфікації вже після початку судового розгляду не суперечить праву ЄС (а саме Директиві про право на інформацію у кримінальному провадженні та Хартії ЄС про основні права). На думку Генерального адвоката, Директива має на меті надати обвинуваченому можливість зрозуміти, відреагувати на обвинувачення та оскаржити його (та його зміну), але не покладає на національні суди обов'язку надавати повну інформацію про всі можливі наслідки такої зміни. Поняття «справедливості провадження» не змінює цього висновку, оскільки воно співвідноситься з матеріальним обсягом прав, закріплених у Директиві [4].

Таким чином можна зробити висновок, що хоча інститут угод було штучно імплементовано до законодавства більшої частини країн ЄС, він стає все більш популярним, адже дозволяє уникнути затягування кримінального процесу та пришвидшити притягнення до кримінальної відповідальності. Більше того, низка країн ЄС навіть спрощує порядок його застосування. У зв'язку з цим можна констатувати, що процедура укладення угод, які передбачені КПК України, відповідає тим мінімальним стандартам, про які веде мову ЄСПЛ та які застосовуються країнами ЄС. При цьому, на нашу думку, одним з головних завдань суду при затвердженні угод в кримінальному процесі є перевірка добровільності її укладення. Для цього наш законодавець надав можливість суддям здійснювати додаткове дослідження доказів, які мають підтвердити добровільність таких угод, що встановлює навіть кращі гарантії захисту прав особи в кримінальному процесі, ніж в деяких країнах ЄС.

Список використаних джерел:

1. Rudolf Bicek. Plea bargaining: a new trend in European criminal proceedings. *Schönherr*: web site. URL: https://www.schoenherr.eu/content/plea-bargaining-a-new-trend-in-european-criminal-proceedings?utm_source=chatgpt.com

2. Рішення ЄСПЛ у праві «NATSVLISHVILI TA TOGONIDZE ПРОТИ ГРУЗІЇ», заява № 9043/05. HUDOC: web site. URL: 243

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjwq_i1hpmNAXXCSPEDHUeFIf8QFnoECAoQAQ&url=https%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Feng%3Fi%3D001-142672&usg=AOvVaw2S7U4Ho6x8dlLD26dUjRRE&opi=89978449

3. Paolini, Gabriele, Kantorowicz-Reznichenko Elena, Voigt Stefan. Plea bargaining procedures worldwide: Drivers of introduction and use. ILE Working Paper Series. 2023. №. 75, University of Hamburg, Institute of Law and Economics (ILE), Hamburg. URL: <https://hdl.handle.net/10419/279472>

4. Wahl Thomas. AG: Italian Rules Restricting Negotiated Settlements in Line with EU Law. Eucrim: web site. URL: <https://eucrim.eu/news/ag-italian-rules-restricting-negotiated-settlements-line-eu-law/>

Туманянц А.Р.

доцентка кафедри кримінального процесу

кандидатка юридичних наук, професорка

(Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого)

ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ, ЗАПОБІГАННЯ ЯКИМ МАЄ НА МЕТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ, В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Метою застосування запобіжних заходів згідно з ч. 1 ст. 177 КПК України є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому особа підозрюється чи обвинувачується.

Підстава застосування запобіжного заходу має комплексний характер і включає наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення та ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України.

Під такими ризиками розуміють наявність відомостей, отриманих із передбачених законом джерел, які свідчать про можливість виникнення у майбутньому проявів протиправної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Наявність вказаних ризиків має бути підтверджена відповідними доказами, які в сукупності дозволяють із обґрунтованою ймовірністю стверджувати про

існування підстав для застосування запобіжного заходу. У вітчизняний доктринальний обіг поняття «обґрунтована ймовірність» запровадила професорка О.Г. Шило [див. 1].

Крім того, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі передбачені ст. 178 КПК: 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців; 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого; 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини; 12) ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї.

Запровадження воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року зумовило суттєві зміни в правозастосовній практиці, зокрема у сфері кримінального процесуального права. Правовий режим воєнного стану, унормований Конституцією України [2] та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3], передбачає тимчасове обмеження окремих прав та свобод людини і

громадянина, зокрема — свободи пересування, права на таємницю листування, свободи зібрань тощо. У кримінальному провадженні ці обмеження не скасовують гарантій справедливого судового розгляду, однак створюють нову парадигму для оцінки реальності та обґрунтованості ризиків, передбачених ст. 177 КПК України.

Оцінка ризиків, що передбачені статтею 177 КПК України як підстави для застосування запобіжного заходу, в умовах правового режиму воєнного стану зазнає суттєвої трансформації. Це зумовлено змінами у соціально-правовому контексті, обмеженнями прав людини, підвищеним рівнем загроз для публічного порядку та національної безпеки, а також особливостями функціонування правоохоронної та судової систем.

Аналіз судової практики свідчить про поліваріативність проявів поведінки підозрюваного, обвинуваченого (або змістовного розуміння обставин, передбачених ст. 178 КПК), що може охоплюватися відповідним ризиком. До таких, зокрема, належить ризик запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду або, так званий, ризик втечі.

У звичайних умовах ризик втечі оцінюється з урахуванням обставин, які свідчать про намагання підозрюваного, обвинуваченого уникнути кримінального переслідування — наявність закордонного паспорта, спроби перетину кордону, відсутність постійного місця проживання тощо.

В умовах воєнного стану ці критерії набувають нової інтерпретації. Так: (1) обмежений виїзд чоловіків призовного віку за кордон може свідчити про зменшення об'єктивних можливостей для втечі, проте спроба нелегального виїзду в умовах війни кваліфікується як особливо небезпечна поведінка, що істотно підвищує ризик; (2) наявність сім'ї, дітей (3х та більше), яка за мирного часу могла бути аргументом на користь пом'якшення заходу, може, навпаки, свідчити про спробу підозрюваного вивезти родину за межі держави та сховатися з нею, що підтверджує ризик втечі; (3) доступ до тимчасово окупованих територій або територій бойових дій також розглядається як фактор, що ускладнює забезпечення процесуального контролю.

Правовий режим воєнного стану не змінює формулювання ризиків у статті 177 КПК України, але суттєво впливає на критерії їх оцінки та інтерпретацію. У зв'язку з посиленою загрозою національній безпеці, складнощами у функціонуванні органів правопорядку та підвищеним ризиком ухилення від правосуддя, судова практика схиляється до більш суворого підходу у виборі запобіжного заходу — навіть за наявності пом'якшувальних обставин, які в мирний час могли б зменшити ступінь ризику.

Список використаних джерел:

1. Шило О.Г Особливості обґрунтування обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Сер.: Право. С. 269-273. URL http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2014_25_69.pdf
2. Конституція України : станом на 15 січ. 2021 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2021. 76 с.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Циганюк Ю.В.,

професор кафедри кримінального права та процесу,

доктор юридичних наук, професор

(Хмельницький університет управління та права

імені Леоніда Юзькова)

ПРО ПРЕЗУМПЦІЮ НЕВИНУВАТОСТІ В АСПЕКТІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

В Україні послідовно впроваджувались принципи які є основою міжнародного права, але на цей процес багато років впливав фактор перебування нашої держави у складі СРСР. Навіть майже 50 років пройшло з моменту прийняття Конвенції про захист прав і основоположних свобод (далі – Конвенція), щоб Україна ратифікувала її та стала повноправним членом тієї системи гарантій, які нею ефективно забезпечуються.

Своєрідний діалог впровадження системи гарантій прав людини, який передбачений Конвенцією, призвів до закріплення у нормах Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України імперативної вказівки на застосування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) під час кримінального провадження (ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України). Адже проблема прав людини є однією із найактуальніших для України, а прецедентна практика, яку створює ЄСПЛ, може допомогти у вирішенні багатьох проблем під час реалізації прав у кримінальному процесі. Однією з таких проблем є тлумачення та реалізація презумпції невинуватості.

Презумпція невинуватості – правова ідея, започаткована декілька століть назад, зміст якої зводиться до розуміння поведінки особи як добропорядної поки не буде доведено протилежне. Є класичним прикладом скасовуваних презумпцій.

У Конвенції вона визначена так: «Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку» (ч. 2 ст. 6) [1].

Конституція України, а також КПК України застосували тотожний підхід із деталізацією національного законодавства зазначивши, що вина особи має бути встановлена обвинувальним вироком суду, який вступив у законну силу і як наслідок скасування презумпції невинуватості має бути понесено особою покарання.

Значну роль презумпція невинуватості відіграє як гарантія справедливого суду щодо висунутого особі кримінального обвинувачення, яке за національним законодавством не є таким (наприклад, окремі дисциплінарні порушення, порушення митного, податкового та фінансового законодавства, а також окремі адміністративні правопорушення тощо), застосовуючи так звані «Engel's criteria» (більш детально про них див. у праці А.А. Білої-Кисельової [2]). Вважаю, що така практика мала би максимально бути використана і у національному правозастосуванні.

Також непоодинокими є випадки, коли суди, всупереч тісному взаємозв'язку презумпції невинуватості та забезпечення доведення вини звертають увагу на те, що обвинувачений не довів своєї невинуватості. Наприклад у рішенні Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області знаходимо наступне: «обвинувачений не зміг пояснити, чому він погодився продати майно потерпілому на не вигідних для себе умовах за нижчою від його вартості ціною, якщо мав намір продовжувати господарську діяльність з виробництва меблів, та *не надав доказів наявності у нього права власності на спірне майно*» (курсив наш – Ю.Ц.) [3]. Варто судам уникати такого мотивування у своїх рішеннях.

Окремо необхідно звернути увагу на цивільний позов у кримінальному провадженні та презумпцію невинуватості vs презумпцію вини. Оскільки КПК України визначено загальне правило про те, що при розгляді цивільного позову у кримінальному провадженні застосовуються норми Цивільного процесуального кодексу України за умови якщо вони не суперечать нормам КПК України, доречним буде застосувати підхід, що викладений у справі Сареау проти Бельгії у якій (§ 45) зазначено, що обов'язок доведення не може бути перенесений і у випадку позову про відшкодування шкоди, поданого внаслідок остаточного

рішення про звільнення від кримінальної відповідальності [4]. Така практика не повністю ревалентна, але основний підхід про те, що із врахуванням саме презумпції невинуватості має розглядатись цивільний позов у кримінальному провадженні, на думку автора, є вірним.

Презумпція невинуватості не може припиняти діяти під час апеляційного розгляду лише через те, що провадження у першій інстанції завершилось визнанням особи винною, якщо було подано апеляційну скаргу (Konstas проти Греції, § 36) [5, с. 39]. Продовжуючи указану позицію необхідно звернути увагу, що фактично, у стадії провадження судом касаційної інстанції, вона уже спростована, але це не означає, що під час касаційного перегляду поведження з особою має бути як поведження із винуватою особою. На думку автора спростована матеріальна частина такої презумпції, а процесуально вона має бути продовжена.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Біла-Кисельова А. А. «Engel's criteria» у практиці ЄСПЛ. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 184-189.
3. Вирок Шепетівському міськрайонного суду Хмельницької області від 10 грудня 2021 року року. Справа № 682/1293/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101785478>
4. Carreau c. Belgique. 13 janvier 2005. Requête no 42914/98. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-67960%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-67960%22]})
5. Довідник із застосування статті 6 Конвенції – Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). Рада Європи. Європейський суд з прав людини, 2014 рік. 72 с. URL: https://apladm.dn.court.gov.ua/userfiles/dovidnik_st6.pdf

Шевчук М. І.,

доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ВИНЯТКИ З ЗАСАДИ БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ СУДОМ (АНАЛІЗ ПРАКТИКИ КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

У рішенні від 19.11.2019 р. (справа № 750/5745/15-к) Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (далі – ККС ВС) вперше розглянув можливість використання показань, які надавались у минулому судовому розгляді, якщо існує об'єктивна неможливість проведення допиту під час нового розгляду кримінального провадження. **ККС ВС зазначив:** «Суд при розгляді справи повинен забезпечити право сторін на допит особи, яка дає показання, важливі для вирішення справи, і не вправі використовувати позасудові свідчення такої особи. Що стосується судових свідчень особи під час минулого розгляду, то навіть за умови наявності таких свідчень, сторона має право вимагати допиту такої особи під час нового судового розгляду, і в такому випадку суд має вжити всіх необхідних заходів для забезпечення такого права. У той же час, якщо попри всі необхідні заходи забезпечити явку такої особи виявилося неможливим, сторона на доведення своєї позиції може надати суду показання особи, які та давала під час минулого судового розгляду, і сам факт відсутності такої особи під час нового розгляду не може бути підставою для визнання таких її показань недопустимим доказом. Водночас, дослідивши ці показання, суд повинен дати їм оцінку з погляду належності та достовірності, враховуючи, у тому числі, наскільки були забезпечені права сторони під час допиту особи в минулому розгляді. Факт неможливості допиту цієї особи під час нового судового розгляду має враховуватися судом при оцінці достовірності цього доказу у сукупності з

іншими доказами у справі» [1]. Аналогічна позиція ККС ВС відображена також і у його постановках від 02 лютого 2022 року (у справі № 127/19452/16-к) [2] та від 06 січня 2025 року (у справі № 317/3658/20) [3].

Вважаємо, що наведена вище правова позиція ККС ВС не ґрунтується на положеннях кримінального процесуального законодавства України з огляду на наступне.

Перше. Винятки з засади безпосередності дослідження доказів судом чітко визначені законодавцем у КПК України та розширеному тлумаченню не підлягають. Так, згідно з ч. 2 ст. 23 КПК України суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК України. Відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому ст.ст. 225 та 615 КПК України.

У КПК України не передбачено можливості для суду обґрунтовувати рішення, ухвалені за результатами нового судового розгляду, показаннями, наданими іншому складу суду, рішення якого скасовано, під час минулого судового розгляду.

Що ж стосується практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема його рішень у справах “Хорнклас та інші проти Об’єднаного Королівства”, “Аль-Хавайа і Тахері проти Об’єднаного Королівства”, в яких ЄСПЛ визначає критерії допустимості показань відсутнього свідка, та на які посилається ККС ВС для підсилення своєї позиції у наведених вище його дискусійних рішеннях, то для України вони є неактуальними. Адже ЄСПЛ застосовує норми Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – КЗПЛ) з урахуванням норм внутрішнього права держав-учасниць Ради Європи. Що ж стосується винятків з засади безпосередності, то ЄСПЛ займає позицію, у відповідності до якої, питання забезпечення присутності свідків, оголошення показань тощо є предметом регулювання національного права.

У самій КЗПЛ (ст. 60) зазначено: “Ніщо в цій Конвенції не повинно тлумачитися як обмеження або відступ від будь-яких прав і основних свобод людини, які можуть гарантуватися законами будь-якої договірної сторони або будь-якою іншою угодою, в якій вона бере участь”. Тобто у випадку, якщо держава встановлює більш високий рівень захисту прав, а КЗПЛ дає лише мінімальний рівень захисту, то в такому випадку держава не може посилається на КЗПЛ як на якусь обмежувальну модель, а, навпаки, вправі створювати більш ефективні механізми захисту на національному рівні.

Відтак, якщо вдатись до аналізу положень ст.ст. 23, 95, 225 КПК України, можна дійти висновку, що процесуальні гарантії забезпечення права особи на перехресний допит, закріплені чинним кримінальним процесуальним законодавством України, значно ширші тим гарантіям, які надаються інституційними органами Ради Європи (у даному випадку йде мова про правову позицію ЄСПЛ, викладену у його рішеннях у справах “Хорнклас та інші проти Об'єднаного Королівства”, “Аль-Хавайа і Тахері проти Об'єднаного Королівства» тощо). Адже в п. 3 ст. 6 КЗПЛ мова йде про мінімальні гарантії права особи на справедливий судовий розгляд. Разом з тим, кожна держава-учасниця Ради Європи може розширити їх коло та удосконалити механізми захисту прав людини в ході імплементації у своє національне законодавство.

Друге. Суд, який здійснював процесуальні дії у минулому судовому розгляді, обвинувальний вирок якого скасовано судами вищих інстанцій, а справу направлено на новий судовий розгляд, не відповідає вимозі неупередженості в контексті нового судового розгляду у тій же справі, а тому є неналежним суб'єктом вчинення процесуальних дій, тому надані йому показання не можуть бути використані судом в новому складі під час нового судового розгляду

Так, у наведеному вище рішенні ККС ВС від 19.11.2019 р він зазначає: «Принцип безпосередності дослідження доказів спрямований передусім на найкраще забезпечення права сторін на перехресний допит особи, яка дає показання, що дає стороні можливість з'ясувати всі обставини, які вона вважає

важливими для вирішення справи, уточнити показання свідка та поставити під сумнів ті чи інші повідомлення особи або її репутацію».

Проте, слід зазначити, що не лише право на перехресний допит покликана забезпечити засада безпосередності дослідження доказів судом, але й є гарантією неупередженості суду, який його здійснює.

Чи є довіра у сторін до суду, який здійснював провадження у минулому судовому розгляді, рішення якого скасоване? Відповідь очевидна.

Власне, тому і існує низка відповідних положень у КПК України, які спрямовані на забезпечення реалізації права на «законний склад суду», зокрема: ч. 1 ст. 439 КПК України після скасування вироку або ухвали судом касаційної інстанції суд першої або апеляційної інстанції здійснює судове провадження в іншому складі суду; ч. 1 ст. 21 КПК України кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону; ч. 3 ст. 23 КПК сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом; ч. 2 ст. 76 КПК суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді першої інстанції, не має права брати участі у цьому ж провадженні у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду першої інстанції.

Відтак, істотними складовими допиту у новому судовому розгляді після скасування вироку суду першої інстанції є проведення такого допиту судом, створеним на підставі закону, який відповідає вимогам неупередженості та незалежності.

Третє. Головуючий суддя під час нового судового розгляду, відтворюючи аудіо- та відеозапис допиту свідка, який був проведений іншим складом суду на минулому судовому розгляді, позбавлений можливості керувати ходом допиту цього свідка, спрямовувати допит свідка на забезпечення всебічного і повного з'ясування всіх обставин кримінального провадження шляхом постановки власних запитань; повною мірою перевірити та оцінити показання свідка за своїм

внутрішнім переконанням під кутом зору достовірності, якщо виникнуть сумніви у цьому; з власної ініціативи чи з ініціативи сторін призначати додатковий допит свідка, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що йому можуть бути відомі обставини, щодо яких він не допитувався; з власної ініціативи чи з ініціативи сторін призначати одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження за участі цього свідка для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях.

Відтак, застосований ККС ВС підхід у згаданому вище його рішенні, істотно обмежує головуючого під час нового судового розгляду у реалізації його повноважень, передбачених ч. 1 ст. 94, ч. 1 ст. 321, ч. 12, 14, 15 ст. 352, ч. 2 ст. 353 КПК України, та у виконанні його обов'язку щодо створення необхідних умов для реалізації сторонами їхнього права на ініціювання додаткового, повторного, одночасного допитів свідків, потерпілих, що безумовно негативно позначиться на всебічності та повноті судового розгляду.

Враховуючи наведене, національні суди не повинні посилатися у своїх рішеннях на правову позицію ККС ВС, викладену у його постановках від 19.11.2019 р. (справа № 750/5745/15-к), від 02 лютого 2022 року (у справі № 127/19452/16-к) та від 06 січня 2025 року (у справі № 317/3658/20), для того, щоб “виправдати” порушення засади безпосередності дослідження доказів судом.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду 19.11.2019 р. у справі № 750/5745/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275852>.
2. Постанова Верховного Суду 02.02.2022 р. у справі № 127/19452/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102999879>.
3. Постанова Верховного Суду 06.01.2025 р. у справі № 317/3658/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124409883>.

РОЗДІЛ 3. ТЕЗИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Афтанасів В.М.,

здобувачка вищої освіти 3 курсу

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник: Броневицька О.М.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОКАЗОВА ЦІННІСТЬ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ

Ненасильницька комунікація є фундаментальним аспектом правових гарантій у галузі кримінального судочинства, що забезпечує відповідність слідчих (розшукових) дій принципам законності, пропорційності та поваги до гідності особи, виступаючи превентивним заходом від свавільного застосування методів психологічного чи фізичного впливу.

У науковому дискурсі ненасильницьке спілкування трактується як методологічна основа процесуального інтерв'ю, що орієнтована на отримання достовірних свідчень шляхом добровільного комунікативного залучення, виключаючи тактику тиску чи примусу [1]. На відміну від традиційних допитів у розумінні кримінального процесуального закону, цей підхід сприяє підвищенню когнітивної відкритості суб'єкта процесуальної комунікації. Своєю чергою, зазначене покращує якість отриманої інформації та мінімізує ймовірність хибних свідчень.

В.В. Луцик визначає процесуальне інтерв'ю як процесуальну дію, що полягає в отриманні точної, надійної та достовірної інформації від потерпілих, свідків або підозрюваних – інтерв'юєнтів, в ході їхнього спілкування з інтерв'юєром для встановлення фактичних обставин кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування [2, с. 316].

Російсько-українська війна призвела до масових порушень прав людини, зокрема воєнних злочинів, жертвами та свідками яких стали неповнолітні. Станом на сьогодні, українські правоохоронні органи активно впроваджують методіку процесуального інтерв'ю, проте, інтегрування зазначеної методики в національні стандарти вимагає системного підходу, що охоплює підготовку слідчих, прокурорів та суддів до роботи з інтерв'юєнтами.

Національне антикорупційне бюро України стало першою державною установою, яка офіційно впровадила цей метод у свою діяльність, що стало важливим етапом у його практичному застосуванні. Подальші дослідження у цій сфері знайшли своє відображення у комплексній роботі «Розкажи мені, що сталося, або зізнайся!», презентація якої відбулася у 2020 році [1].

Зазначимо, що процесуальне інтерв'ю неповнолітніх осіб у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів належить до особливої категорії слідчих (розшукових) дій, що характеризуються підвищеними вимогами до доказової допустимості, методологічної коректності та дотримання міжнародних стандартів захисту прав дітей. Водночас, його ефективність залежить від науково обґрунтованих методик отримання інформації та нормативно-правових механізмів забезпечення достовірності показань.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Разом з тим, відповідно до принципу належності доказів, передбаченого ст. 85 КПК України, належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають

значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [3].

Досліджуючи процесуальне інтерв'ю неповнолітніх у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, варто зауважити, що питання належності доказів набуває особливого значення, оскільки свідчення дітей можуть виступати як прямим, так і непрямим доказом відповідних правопорушень.

Зважаючи на міжнародний досвід, у процесі проведення процесуальних інтерв'ю співробітники правоохоронних органів країн Європи повинні керуватися положеннями Європейського кодексу поліцейської етики (Rec (2001) 10, ухваленого Комітетом Міністрів Ради Європи 19.09.2001 р.) [4]. Зазначений документ встановлює єдині професійні стандарти та визначає фундаментальні етичні принципи правоохоронної діяльності. Кодекс вимагає від поліцейських не лише неухильного дотримання правових норм, а й доброчесного застосування законодавства із повагою до прав і свобод усіх членів суспільства, включаючи осіб, які перебувають під слідством чи можуть підозрюватися у вчиненні правопорушень.

З 1992 року у Великій Британії була запроваджена національна програма дослідження методів процесуального інтерв'ю. Її основою стала так звана британська модель інтерв'ю, відома як PEACE, що є аббревіатурою п'яти ключових етапів:

- 1) **Planning & Preparation** – планування та підготовка;
- 2) **Engage & Explaining** – залучення та пояснення;
- 3) **Account** – виклад обставин;
- 4) **Closure** – завершення;
- 5) **Evaluation** – оцінка.

Модель PEACE застосовується у межах будь-яких кримінальних проваджень та охоплює осіб із різним процесуальним статусом, включаючи свідків, потерпілих, підозрюваних та інших учасників кримінального провадження. Основною особливістю такого підходу є його структурованість: кожен попередній етап суттєво впливає на наступний, що забезпечує логічну

послідовність процесуального інтерв'ю та підвищує його ефективність [2, с. 317].

В контексті обраної тематики, зауважимо, що процесуальний статус свідчень неповнолітніх у воєнних злочинах часто актуалізує проблему доказової стабільності, оскільки викривлене сприйняття подій, посттравматичні когнітивні розлади чи зовнішній вплив можуть ставити під сумнів юридичну автентичність доказу. А тому, особливо важливо забезпечити психологічну підтримку неповнолітніх, оскільки їхні свідчення можуть бути вирішальними у встановленні обставин злочинів, вчинених під час війни. Разом з тим, в умовах збройного конфлікту необхідно враховувати специфіку травматичного досвіду дітей, що може безпосередньо впливати на їхню здатність до відтворення подій. Зазначимо, що використання методики процесуального інтерв'ю, яке базується на принципах вільного відтворення спогадів та стратегічного використання доказів, сприяє отриманню більш достовірної інформації.

Крім того, необхідно інтегрувати міжнародні стандарти, зокрема принципи Мендеса, які базуються на практиках запобігання катуванню і неналежному поводженню під час слідчих дій, а також спрямовані на створення ефективної методології отримання достовірних свідчень [5, с. 8]. У випадку допиту неповнолітніх, які стали свідками чи потерпілими внаслідок воєнних злочинів, важливо забезпечити безпечні умови для їхнього інтерв'ювання, використовуючи адаптовані когнітивні методики, що знижує ризик вторинної травматизації.

Юридичним викликом імплементації зазначених принципів у кримінальне процесуальне законодавство України є необхідність розробки спеціальних протоколів допиту неповнолітніх. Важливо закріпити процесуальну презумпцію допустимості їхніх свідчень за умови дотримання методологічних рекомендацій щодо доказової автентичності. Відповідно, потрібно передбачити детерміновані механізми оцінки достовірності свідчень, які базуватимуться на незалежній психолого-юридичній експертизі та стандартизованому процедурному супроводі слідчих (розшукових) дій.

Прецедентна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) підтверджує, що свідчення дитини мають оцінюватися з огляду на фактори суб'єктивної сприйнятливості до зовнішнього впливу та механізми корекції процесуальної валідності. Відповідна правова позиція Суду була викладена у справі «Z and others v. the United Kingdom» від 10.05.2001 р. (заява №29392/95) [6].

ЄСПЛ встановив, що місцева влада не вжила достатніх заходів для запобігання жорстокому поводженню з дітьми, що призвело до порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (заборона катування).

Водночас, Guidelines on Child-Friendly Justice Ради Європи визначають основні принципи, які мають бути імplementовані для забезпечення прав дітей у судових процесах, зокрема, мова йде про: а) захист інтересів дитини; б) право на інформацію та участь – неповнолітні мають отримувати зрозумілу інформацію про свої права, а також можливість висловлювати свою позицію; в) спеціалізована підготовка суддів та слідчих; г) альтернативні методи допиту – використання відеозаписів, спеціальних кімнат для допиту та залучення психологів [7].

Список використаних джерел:

1. Процесуальне інтерв'ю: зміна світогляду слідчих і прокурорів. URL: <https://justgroup.com.ua/proczesualne-intervyu/proczesualne-intervyu-zmina-svitoglyadu-slidchih-i-prokuroriv/>
2. Луцик В.В., Гаврун С.Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. *Часопис Київського університету права*, 2020. №1. С. 316-323.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.05.2025)
4. Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендація (2001) 10, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19.09.2001 та Пояснювальний меморандум. 58

- с. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf
5. Процесуальне інтерв'ю в кримінальних справах. *Навчальні матеріали CTI* 1/2017. 12 с. URL: https://cti2024.org/wp-content/uploads/2021/01/CTI-Training_Tool_1_UKR.pdf
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Z and others v. the United Kingdom» від 10.05.2001 (заява №29392/95). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-59455%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-59455%22]%7D)
7. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice. URL: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

Байбарза Д. В.,

курсант 3-го курсу Факультету підготовки фахівців
органів досудового розслідування

Національної поліції України

*(Дніпровського державного
університету внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Солдатенко О. А.,**

професор кафедри кримінального процесу

кандидат юридичних наук, професор

(Дніпровського державного університету внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року, коли РФ почала повномасштабне вторгнення на територію України, необхідно було адаптувати Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК України) до сучасних умов. Відповідно до цього КПК України зазнав певних змін. Верховна Рада України швидко підготувала та внесла необхідні зміни до КПК України, що дозволило забезпечити ефективну роботу органів досудового розслідування та суду в умовах воєнного стану.

Основні зміни до КПК України були внесені Законом України «Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2201-IX) [1].

Відтак в КПК України з'явився новий Розділ IX¹, що передбачає особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як доказ в суді, лише за умови, що хід і

результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [2].

Недотримання цієї норми може призвести до втрати важливих доказів, що, у свою чергу, негативно вплине на об'єктивність та справедливість розгляду кримінального провадження. У разі порушення якої, допит вважається не якісно проведеним, тому доказ буде не належним.

Слід зазначити, що у разі проведення допиту із підозрюваною особою необхідна участь захисника, а хід і результати проведення допиту повинні фіксуватися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [2].

Тож, у даному випадку у разі неприбуття захисника для безпосередньої участі у проведенні допиту, постає реальна загроза порушення прав підозрюваного органами досудового розслідування. Наступні дії тягнуть за собою негативні наслідки, а саме порушення основоположного закону України передбаченого ч. 2 ст. 63 Конституції України [3].

Слід зазначити, що у разі неявки захисника слідчий або дізнавач повинен забезпечити його участь у даній слідчій розшуковій дії у дистанційній формі із застосуванням технічних засобів (ч. 12 ст. 615 КПК України) [2]. Особливо актуально це під час дії воєнного стану, коли фізична присутність учасників кримінального провадження часто є неможливою або небезпечною. Проведення допиту в таких умовах вимагає врахування безпекової ситуації, дотримання вимог законодавства щодо фіксації процесуальних дій.

У разі проведення допиту з підозрюваною або потерпілою особою, що не володіє державною мовою, дізнавач, слідчий або прокурор зобов'язані якнайшвидше забезпечити участь перекладача — до є засадою кримінального провадження передбаченою ст. 29 КПК України. Однак через загрозу безпеці, відсутність зв'язку, переміщення, коли перекладача неможливо залучити, відповідно до ч. 12 ст. 615 КПК України дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий [2]. Водночас, важливо, щоб такий переклад був об'єктивним, точним і не порушував права

сторін, особливо підозрюваної особи. Це положення застосовується лише під час дії воєнного стану.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити що допит є важливою слідчою розшуковою дією, тому для дотримання прав та свобод свідків, потерпілих та підозрюваних в умовах воєнного стану необхідно дотримуватися певної процедури проведення допиту та здійснювати його запис за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації для отримання належних доказів, не нехтуючи чинним законодавством.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n2> (дата звернення: 06.04.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (дата звернення: 06.04.2025).
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.04.2025).

Білий Є. О.,

курсант 207-го навчального в зводу, факультет підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

Національної поліції України

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник: **Мудрецька Г. В.**

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, к.ю.н., доцент,

(Одеський державний університет внутрішніх справ)

САМОСТІЙНІСТЬ СЛІДЧОГО ПРИ ПРИЙНЯТТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ

Однією з ключових засад ефективного кримінального провадження є принцип самостійності слідчого при прийнятті процесуальних рішень. Його дотримання гарантує об'єктивність, неупередженість та законність досудового розслідування [1].

Самостійність слідчого – це встановлене законодавством право і обов'язок самостійно, на підставі закону та на внутрішнього переконання, приймати процесуальні рішення в межах досудового розслідування. Це не лише елемент професійної свободи, але й важлива складова ефективної кримінальної юстиції. Цей принцип закріплений у Кримінальному процесуальному кодексі України, зокрема в статтях 22, 23, 25 [4]. Слідчий в системі кримінального процесу виконує надзвичайно важливу роль, оскільки йому надано право приймати низку критичних рішень, що визначають хід розслідування та, врешті-решт, результат кримінального провадження. Рішення, які приймає слідчий, можуть мати значний вплив на права та свободи учасників кримінального провадження, тому важливо, щоб вони були обґрунтованими, законними та неупередженими [6]. Зокрема, слідчий уповноважений: 1) Реєструвати кримінального провадження в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР). Від того, чи правильно слідчий зареєструє провадження, залежить подальший хід розслідування. Це рішення

визначає, чи буде справа розслідуватися, а також допомагає забезпечити відповідність процесуальних дій вимогам закону. Якщо слідчий помилково відмовить у реєстрації або невірно трактуватиме обставини справи, це може порушити права особи, що стала об'єктом розслідування, або ж призвести до затягування справи та бездіяльності [4]; 2) повідомляти про підозру. Ця процесуальна дія є однією з найбільш важливих етапів досудового розслідування, оскільки цей процес має суттєві правові наслідки. Підозра є формальним актом, що дає змогу особі бути притягнутою до кримінальної відповідальності, і супроводжується рядом процесуальних гарантій, зокрема правом на захист. Рішення про повідомлення підозри повинно бути мотивованим і заснованим на обґрунтованих доказах, що підтверджують наявність підстав для підозри в скоєнні злочину; 3) направлення клопотань до слідчого судді щодо обрання запобіжного заходу. Одним із важливих аспектів, якими володіє слідчий, є право звертатися до слідчого судді з клопотаннями щодо обрання запобіжного заходу (затримання, арешт, домашній арешт та інші). Запобіжні заходи є засобом забезпечення процесуальних дій, таких як збереження доказів або забезпечення явки підозрюваного до суду. Рішення про застосування запобіжного заходу має серйозні правові наслідки для особи, оскільки воно впливає на її свободу та може призвести до позбавлення волі. Тому клопотання, подане слідчим, повинно ґрунтуватися на об'єктивних і достовірних даних [4; 6]; 4) слідчий має право проводити низку важливих слідчих (розшукових) дій, зокрема призначати експертизи, допитувати свідків, підозрюваних чи потерпілих, а також проводити обшуки та огляди місць подій. Ці дії безпосередньо впливають на хід розслідування, а також можуть зачіпати права та свободи осіб, яких вони стосуються. Наприклад, обшук є слідчою (розшуковою) дією, що може обмежити право на недоторканність приватного життя особи, а допит може бути пов'язаний з психологічним чи фізичним тиском на підозрюваного або свідка. Тому такі дії повинні бути чітко визначені законом і проводитися тільки за наявності відповідних підстав; 5) закриття кримінального провадження – це важливе процесуальне рішення, яке може бути ухвалене

слідчим за певних умов, визначених законом (наприклад, у разі відсутності доказів про скоєння злочину, за строками давності чи інші підстави). Це рішення впливає на права та свободи особи, оскільки закриття провадження може призвести до припинення кримінальної відповідальності. Водночас, якщо таке рішення ухвалено незаконно або без достатніх підстав, це може порушити права потерпілого, який не отримав можливості домогтися справедливості в рамках кримінального процесу [5].

Оскільки всі вищезазначені процесуальні рішення можуть мати значний вплив на права та свободи громадян, вони повинні бути ухвалені виключно в межах чинного законодавства та з урахуванням усіх процесуальних гарантій. Необґрунтоване чи незаконне рішення слідчого може призвести до порушення прав осіб, включаючи право на захист, право на свободу та особисту недоторканність, а також право на справедливий суд. Саме тому законність кожної з цих дій є критично важливою для дотримання принципу правової держави.

Водночас, самотійність не є абсолютною – вона реалізується в рамках кримінального процесуального законодавства, передбачає підзвітність слідчого процесуальному керівникові (прокурору) та передбачає судовий контроль за окремими слідчими (розшуковими) діями. Це створює складний баланс між свободою дій слідчого та забезпеченням законності й обґрунтованості його рішень. Також деякі рішення можуть бути ухвалені лише за дозволом слідчого судді (наприклад, обшук житла або тимчасовий доступ до речей і документів) [2].

Одна з основних проблем, що обмежують незалежність слідчого – це надмірне втручання прокурора в діяльність слідчого. Прокурори часто вимагають погодження рішень, які відповідно до закону слідчий може приймати самотійно, що знижує його професійну автономію. Ще однією проблемою є адміністративний тиск з боку керівництва правоохоронних органів, що може призвести до прийняття рішень, орієнтуючись не на закон, а на вказівки згори. Крім того, слідчі часто стикаються з політичним чи корупційним тиском, що

створює серйозні перешкоди для об'єктивного та неупередженого розслідування [3; 6].

Зміни в кримінальному процесуальному законодавстві, які гарантують самостійність, не завжди працюють на практиці через відсутність ефективних механізмів захисту слідчих від зовнішнього впливу та низьку правову культуру серед деяких представників правоохоронних органів. У результаті, слідчі часто змушені підпорядковуватися тиску, що обмежує їхню здатність діяти незалежно та законно.

Для забезпечення реальної самостійності слідчого необхідно вжити кілька ключових заходів. Забезпечення реальної самостійності також вимагає розробки механізмів для захисту слідчого від незаконного тиску, зокрема через створення спеціалізованих органів для розгляду скарг на втручання в його діяльність. Крім того, важливо посилити правову освіту слідчих та забезпечити їх належними ресурсами для виконання обов'язків. Це дозволить не тільки підвищити якість розслідувань, але й зміцнити професійну незалежність слідчих [2]. Загалом, для досягнення ефективної самостійності слідчого необхідно створити належні умови для його діяльності, де він міг би діяти без остраху перед зовнішнім впливом, що допоможе забезпечити справедливість і законність у кримінальному процесі.

Таким чином, самостійність слідчого при прийнятті процесуальних рішень є важливим компонентом справедливого та ефективного кримінального процесу. Вона забезпечує можливість слідчому діяти відповідно до своїх повноважень та на основі об'єктивних доказів, що є основою для дотримання принципу законності та прав людини в кримінальному судочинстві. Самостійність слідчого дозволяє мінімізувати можливість впливу зовнішніх сил і забезпечує неупередженість, що є необхідним для забезпечення довіри суспільства до правоохоронних органів.

Однак, незважаючи на юридичні гарантії самостійності, на практиці реалізація цього принципу стикається з цілим рядом проблем. Надмірне втручання прокурорів, адміністративний тиск з боку керівництва

правоохоронних органів, а також політичний чи корупційний тиск є серйозними перешкодами для незалежної діяльності слідчого. Крім того, існують проблеми з недостатнім рівнем професійної підготовки слідчих та відсутністю реальних механізмів захисту їх від зовнішнього впливу.

Отже, для забезпечення ефективної самостійності слідчого, необхідно вжити низку комплексних заходів. По-перше, потрібно вдосконалити законодавство, чітко визначивши межі повноважень слідчого та прокурора, а також уточнивши процесуальні норми, що гарантують реальну незалежність слідчого. По-друге, слід створити ефективні механізми захисту слідчого від незаконного тиску, включаючи створення спеціалізованих органів для розгляду скарг на втручання в його діяльність. По-третє, необхідно посилити професійну підготовку слідчих, що дозволить підвищити якість їхньої роботи та знизити залежність від інших учасників кримінального процесу. Забезпечення самостійності слідчого є важливим аспектом для досягнення справедливого кримінального правосуддя, оскільки лише в умовах реальної незалежності слідчий може приймати обґрунтовані та неупереджені рішення, що в кінцевому підсумку сприяє встановленню істини та захисту прав і свобод громадян. Тому, забезпечення реальної самостійності слідчого є не лише юридичним завданням, а й необхідною умовою для розвитку демократичної правової системи в Україні.

Список використаних джерел:

1. Слінько Д. С., Слінько С. В., Стратонов В. М. Критерії процесуальної самостійності слідчого. *Наше право*, 2023. № 1. С. 44–50. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/8cd4b1a7-6e65-49ae-9f12-5d713c0ad028XHYBC>
2. Рогатинська Н., Гніздюх Н. Процесуальна самостійність слідчого в кримінальному провадженні // *Актуальні проблеми правознавства*, 2022. № 4. С. 88–91. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1302>
3. Налуцишин В. В. Слідчий суддя як гарант принципу змагальності на стадії досудового розслідування: аналіз міжнародного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2024. № 84, С. 14–20.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-17. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran3882#n3882>

5. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2018. 287 с.

6. Кіпер О. Процесуальна самостійність слідчого в умовах реформованого кримінального процесуального законодавства України. *Вісник прокуратури*. 2020. № 5 (167), С. 68–67.

Боднарчук Д.О.,

здобувачка вищої освіти ННІППД

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник: Устрицька Н.І.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ННІППД

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Неповнолітні є особливою категорією осіб у кримінальному провадженні, які потребують значної уваги з боку державних органів. Зокрема, це стосується питання щодо застосування запобіжних заходів до неповнолітніх. Відповідно до приписів чинного Кримінального процесуального кодексу України, а саме: пункту 12 частини 1 статті 3, неповнолітньою особою - є малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років[1].

Систему міжнародних нормативно-правових актів, які встановлюють стандарти застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх, складають: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, де в статті 9 зазначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом[2]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а саме стаття 5 зосереджує увагу на тому, що нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом: затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу[3]. Стаття 3 Конвенції про права дитини зосереджує увагу

на тому, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини[4].

Важливим документом є Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй стосовно здійснення правосуддя щодо неповнолітніх осіб (т.з. Пекінські правила) від 29 листопада 1985 року. У пункті 13.1 підкреслюється, що утримання під вартою до суду застосовується лише як крайній захід і протягом найкоротшого періоду часу; у пункті 13.2 – утримання під вартою до суду по можливості замінюється іншими альтернативними заходами, такими як постійний нагляд, активна виховна робота чи передача в сім'ю або у виховний заклад чи будинок; у пункті 13.4 – неповнолітні особи, які утримуються під вартою до суду, повинні утримуватися окремо від дорослих осіб, а також у спеціальній установі або в спеціальному відділенні установи, де розміщуються також і дорослі особи; у пункт 13.5 – протягом часу, коли неповнолітні особи перебувають під вартою, щодо них повинен бути забезпечений догляд, захист і надана вся необхідна індивідуальна допомога – соціальна, психологічна, медична, фізична, а також допомога в галузі освіти та професійної підготовки, - які їм можуть знадобитися, зважаючи на їх вік, стать та особистість[5, с. 55].

Відповідно до статті 492 Кримінального процесуального кодексу України, до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, за наявності підстав, передбачених законом, з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять можуть бути застосовані такі запобіжні заходи як: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. У частині 2 статті 492 КПК України наголошується, що затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, коли він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, які передбаченні у статті 177 КПК України.

Варто додати, що наразі в Україні, в окремих регіонах, а саме: Житомирській, Львівській, Кіровоградській, Черкаській, Чернівецькій та місті Києві, діє пілотний проєкт щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність затверджений наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 року «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність». Згідно з пунктом 56 вищезазначеного наказу, при обранні запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім варто розглядати:

- передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, в якій перебуває неповнолітня особа;
- особисте зобов'язання;
- домашній арешт;
- у виняткових випадках за наявності ризиків – тримання під вартою [6].

В контексті цього, варто проаналізувати рішення ЄСПЛ «Свершов проти України» від 27 листопада 2008 року, де було визнано, що органи влади, як видно з матеріалів справи, ніколи не брали до уваги неповнолітній вік заявника, коли виносили рішення про тримання його під вартою, хоч і захисник заявника неодноразово закликав враховувати цей аспект. Суд також звертає увагу на те, що 27 травня 2002 року захисник навів кілька аргументів на обґрунтування необхідності звільнення заявника з-під варти, а саме він посилався на неповнолітній вік заявника; на те, що він не має попередніх судимостей; що він не може перешкоджати збиранню доказів чи знищити їх; на позитивні риси, зазначені в його характеристиці; на те, що він постійно проживає у місці реєстрації; що він не вдається до спроб і був не в змозі вдаватися до спроб втечі через відсутність коштів і родичів в інших регіонах країни; і що немає жодних ознак того, що в разі звільнення з-під варти він вчинить нові злочини. Ці аргументи захисник повторно наводив у подальших клопотаннях про звільнення свого підзахисного з-під варти. Але, у постановках про залишення заявника під

вартою національні суди не посилалися на жоден з цих аргументів. На думку Суду, національні суди, проігнорувавши всі ці аргументи, незважаючи на те, що вони були конкретними, слушними і важливими, у такий спосіб не виконали свого обов'язку, передбаченого пунктом 4 статті 5 Конвенції, здійснити судовий контроль законності тримання неповнолітнього заявника під вартою. У висновку Суд постановив, що було порушено пункт 4 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[7].

Слід зазначити, що тримання під вартою відповідно до підпункту «с» пункту 1 статті 5 Конвенції має відповідати вимозі щодо пропорційності, яка вимагає існування обґрунтованого рішення, у якому здійснюється оцінка відповідних аргументів «за» і «проти» звільнення. Аргументи «за» і «проти» звільнення, у тому числі ризик перешкодження обвинуваченим належному здійсненню провадження, не можуть оцінюватися абстрактно, а обґрунтованим рішенням є таке, що підтверджується фактичними доказами. Органи влади повинні оцінити, чи є взяття заявника під варту конче необхідним для забезпечення його присутності в суді, та чи можуть інші, менш суворі заходи бути достатніми для досягнення цієї цілі. Також дуже важливим чинником оцінювання аргументів «за» і «проти» є вік обвинуваченого: так взяття під варту неповнолітніх має застосовуватися лише як крайній захід і лише на якомога коротший строк (справа «Будан проти України» (Заява № 38800/12)) [8].

Отже, міжнародні стандарти та національне законодавство України висувають особливі вимоги до порядку застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх. Основний акцент робиться на забезпеченні найкращих інтересів дитини, мінімізації втручання у її свободу, урахуванні вікових та психологічних особливостей, а також застосуванні тримання під вартою виключно як крайнього заходу. Ефективна реалізація міжнародних стандартів вимагає не лише нормативного закріплення, а й глибокого усвідомлення суддями, прокурорами та іншими учасниками процесу необхідності захисту прав неповнолітніх на всіх етапах кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#top
5. Белоусов Ю. Л., Кобзін Д. О., Черноусов А. М., Сірман Р. М. Мінімальні стандарти належного поводження з дітьми в місцях несвободи: науково-практичний посібник. URL: <https://khisr.kharkov.ua/wp-content/uploads/2014/02/Minimal-ni-standarty-nalezho-povodzhennia-z-dit-my-v-mistsia-akh-nesvobody-2013.pdf>
6. Наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Мін'юсту України, Мінсоцполітики України «Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» від 01.06.2023 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>
7. Сверхов проти України: Рішення ЄСПЛ від 27 листопада 2008 року (Заява № 35231/02) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_428#Text
8. Будан проти України: Рішення ЄСПЛ від 14 січня 2016 року (Заява № 38800/12). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b06#Text

Іванчишин А. Б.,

здобувачка вищої освіти другого курсу ННІППД
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

Науковий керівник: **Устрицька Н.І.,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ННІППД
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Упродовж тривалого часу в національній правовій системі України був відсутній нормативно врегульований механізм перегляду вироків про призначення довічного позбавлення волі. Лише у 2022 році законодавець здійснив суттєвий крок у напрямі імплементації рішень Європейського суду з прав людини (далі-ЄСПЛ) з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» №2690-ІХ [1], чим було встановлено дворівневу процедуру перегляду вироків, що має на меті забезпечення права засуджених до довічного позбавлення волі. У науковій літературі зазначено, що такий механізм перегляду відповідає практиці ЄСПЛ та конституційним положенням, адже це забезпечує «право на надію» особи через певний проміжок часу [2, с.87].

Слід зазначити, що з моменту впровадження довічного позбавлення волі як виду кримінального покарання в правову систему України, єдиними правовими підставами для звільнення від його подальшого відбування були хвороба (ст. 84 КК України) або помилування (ст. 87 КК України) [3, с.213-214]. Таким чином, в українському законодавстві був відсутній механізм перегляду довічного позбавлення, який би відповідав вимогам статті 3 Європейської конвенції з прав людини (далі-ЄКПЛ) в інтерпретації ЄСПЛ у справі *Vonter and Others v. the*

United Kingdom, зокрема щодо наявності «реалістичної перспективи звільнення».

У 2019 році ЄСПЛ акцентував увагу на цій проблемі в рішенні у справі *Petukhov v. Ukraine* (No.2), визнавши порушення статті 3 ЄКПЛ з боку України, у зв'язку з відсутністю можливості переглянути строк покарання заявника у вигляді довічного позбавлення волі [4]. Аналогічні порушення було констатовано Судом у таких рішеннях, зокрема у справах *Starishko v. Ukraine*, *Kupinskyu v. Ukraine*, *Krupko and Others v. Ukraine* тощо.

Юрисдикційна позиція ЄСПЛ щодо невідповідності української системи довічного позбавлення волі вимогами статті 3 ЄКПЛ зумовила ініціювання відповідної законодавчої реформи у цій сфері. Зокрема, у 2021 році Конституційний Суд України у справі № 6-р(П)/2021 про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі визнав окремі положення ст. 81 та 82 КК України неконституційними, адже унеможливають перегляд довічного ув'язнення [5], у 2022 році прийнято Закон № 2690-IX, що вніс зміни до ст. 81 та 82 КК України [1], а у 2023 році був прийнятий Наказ Міністерства юстиції України від 19 січня 2023 року № 294/5 «Про визначення ступеня виправлення засудженого» [6]. Отож такі зміни у законодавство запровадили механізм перегляду довічного позбавлення волі вимогам ст. 3 ЄКПЛ.

Через п'ять років після ухвалення рішення у справі *Petukhov v. Ukraine* (No. 2) ЄСПЛ повернувся до питання відповідності української моделі довічного позбавлення волі положенням статті 3 ЄКПЛ - цього разу у справі *Medvid v. Ukraine*, предметом аналізу якої стали вже реформовані норми національного законодавства та особливості їх реалізації на практиці. Зокрема, заявник скаржився за статтею 3 ЄКПЛ, що його покарання у вигляді довічного позбавлення волі не можна було скоротити, і стверджував, що новий механізм умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, не виправив ситуацію. Однак, ЄСПЛ дійшов до висновку, що у період між остаточним обранням покарання заявнику у виді довічного позбавлення волі (02 жовтня 2003 року) і датою, коли новий механізм умовно-дострокового звільнення

повноцінно почав функціонувати (03 березня 2023 року), заявник перебував у ситуації невизначеності, й існувала відсутність чітких і реалістичних перспектив дострокового звільнення – усупереч статті 3 ЄКПЛ. Тому в контексті цих висновків Європейський суд зазначив, що немає необхідності здійснювати оцінку інших скарг або тверджень, висунутих сторонами щодо подій і рішень, які мали місце до 03 березня 2023 року. Європейський суд також зазначив, що після 03 березня 2023 року нещодавно запроваджений механізм умовно-дострокового звільнення надав заявнику реальну можливість перегляду його покарання у виді довічного позбавлення волі протягом зазначеного конкретно визначеного строку та за чітких умов. Отже, порушення статті 3 Конвенції після цієї дати не було [7].

Подальше формування практики ЄСПЛ деталізувало стандарти, яким має відповідати механізм перегляду довічного позбавлення волі відповідно до статті 3 ЄКПЛ, зокрема:

- передбачуваність, що вимагає наявності чітких та зрозумілих для засудженого правил, за якими можливе скорочення призначеного покарання;
- прозорості, яка визначає адміністративний або судовий процес перегляду покарання та належне пояснення прийнятих рішень;
- ефективності, яка вимагає реального застосування механізму, а не лише його формального закріплення в законодавстві [3, с.224].

Справу *Medvid v. Ukraine* можна розглядати як визначну у формуванні правової оцінки Європейського суду з прав людини щодо реформованого Україною механізму звільнення від довічного позбавлення волі. У своїй позиції Суд фактично завершив дискусію про відповідність згаданого механізму стандартам статті 3 ЄКПЛ, звернувши увагу на те, що чинна модель забезпечує довічно засудженим особам реальну можливість на звільнення в майбутньому - тобто реалізацію «права на надію».

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального

процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України № 2690-IX від 18 жовтня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#Text>.

2. Тимофєєва Л. Ю. «Право на надію» засудженого до довічного позбавлення волі vs право на безпеку суспільства та потерпілої особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2023, № 2(20). С.87-109.

3. Карачевська Г. Р. Рішення ЄСПЛ у справі *Medvid v. Ukraine* в контексті реформи довічного позбавлення волі *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22).С. 211–218. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.315244>.

4. Справа «Петухов проти України (№ 2)» (Заява № 41216/13).URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text

5. Рішення Конституційного Суду України у справі № 6-р(II)/2021 (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16 вересня 2021 року.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>

6. Про визначення ступеня виправлення засудженого: Наказ Міністерства юстиції України № 294/5 від 19 січня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0116-23#Text>

7. *Medvid v Ukraine*, Application no. 7453/23, judgment of 10 October 2024. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-236205.\>.

Свідлер М.М.,

здобувач освітнього ступеня «Бакалавр»

за спеціальністю «Міжнародний менеджмент»

(Державний торговельно-економічний університет)

Науковий керівник: **Благодатна А.Г.,**

асистент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

(Державний торговельно-економічний університет)

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС

Питання гармонізації кримінального законодавства України з правом Європейського Союзу набуває першочергового значення в контексті євроінтеграційних процесів. Особливу актуальність має приведення у відповідність кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень проти власності, що зумовлено транснаціональним характером майнових злочинів та необхідністю забезпечення уніфікованого підходу до кримінально-правової оцінки таких дій.

Нормативно-правову основу системи кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень проти власності в ЄС становлять Директива Європейського Парламенту та Ради 2014/42/ЄС про замороження та конфіскацію знарядь і доходів від злочинів у Європейському Союзі [1], Директива (ЄС) 2017/1371 про боротьбу з шахрайством [2], яке завдає шкоди фінансовим інтересам Союзу, кримінально-правовими засобами, а також Директива 2013/40/ЄС [3] про атаки на інформаційні системи. Кримінальне законодавство України [4] в частині встановлення кваліфікуючих ознак майнових злочинів базується на диференційованому підході, який передбачає виокремлення різних кваліфікуючих характеристик залежно від специфіки конкретного складу кримінального правопорушення.

Наведений у таблиці 1 порівняльний аналіз системи кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень проти власності за законодавством України та ЄС дозволяє виокремити декілька груп: ознаки, що характеризують спосіб вчинення кримінального правопорушення; ознаки, що характеризують суб'єкта кримінального правопорушення; ознаки, що характеризують характер та розмір заподіяної шкоди; ознаки, що характеризують обстановку вчинення кримінального правопорушення [5].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень у законодавстві України та ЄС

Група кваліфікуючих ознак	Законодавство України	Законодавство ЄС	Розбіжності
Спосіб вчинення кримінального правопорушення	Проникнення у житло, інше приміщення чи сховище; насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я; насильство, небезпечне для життя чи здоров'я	Використання технічних засобів; зловживання персональними даними; подолання захисних механізмів	Різна диференціація форм насильства; відсутність у Кримінальному кодексі України (далі КК України) кваліфікуючих ознак, пов'язаних з використанням інформаційних технологій
Суб'єкт кримінального правопорушення	Повторність; вчинення групою осіб; вчинення організованою групою	Вчинення в рамках злочинної організації (Рамкове рішення 2008/841/ЈНА); вчинення службовою особою ЄС	Різні підходи до диференціації форм співучасті; відсутність у КК України спеціальних суб'єктів, пов'язаних з діяльністю інституцій ЄС

Характер та розмір заподіяної шкоди	Значна шкода; шкода у великому розмірі; шкода в особливо великому розмірі	Шкода фінансовим інтересам ЄС; шкода у великому розмірі (10 млн євро для шахрайства з ПДВ)	Різні підходи до визначення розміру шкоди; відсутність у КК України кваліфікуючих ознак, пов'язаних з транскордонним характером шкоди
Обстановка вчинення кримінального правопорушення	Вчинення під час стихійного лиха; вчинення в умовах воєнного стану	Вчинення з використанням юрисдикційних переваг; вчинення в рамках транскордонних схем	Відсутність у КК України кваліфікуючих ознак, пов'язаних з транскордонним характером діяння

Джерело: систематизовано автором самостійно на основі: [5; 6 с. 90–101.]

Аналіз нормативно-правової регламентації кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень проти власності в законодавстві України та ЄС виявляє суттєві розбіжності у підходах до їх формулювання. Зокрема, кримінальне законодавство України характеризується більш деталізованою системою кваліфікуючих ознак, пов'язаних із застосуванням насильства, тоді як законодавство ЄС передбачає ширший перелік кваліфікуючих ознак, пов'язаних з використанням інформаційних технологій та подоланням захисних механізмів. Це зумовлено специфікою правових систем та різними підходами до криміналізації діянь проти власності.

Одним із ключових напрямів гармонізації національного законодавства з правом ЄС є доповнення системи кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень проти власності ознаками, пов'язаними з транскордонним характером діяння та використанням інформаційних технологій. Зокрема, доцільно запровадити такі кваліфікуючі ознаки, як "вчинення в рамках транскордонної схеми", "з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем", "з подоланням електронних засобів захисту", "з використанням

підроблених електронних документів" тощо. Такий підхід дозволить забезпечити відповідність системи кваліфікуючих ознак сучасним викликам у сфері протидії майновим злочинам.

Важливим аспектом гармонізації є також узгодження підходів до визначення розміру заподіяної шкоди як кваліфікуючої ознаки. Директива (ЄС) 2017/1371 [2] встановлює поріг у 10 млн євро для шахрайства з ПДВ, що суттєво відрізняється від підходів, закріплених у КК України. Доцільно розглянути можливість запровадження єдиних критеріїв визначення розміру шкоди, особливо для кримінальних правопорушень транскордонного характеру.

Суттєвою розбіжністю є також підходи до формулювання кваліфікуючих ознак, пов'язаних із суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальне законодавство ЄС оперує поняттям "злочинна організація" відповідно до Рамкового рішення 2008/841/ІНА[7], тоді як КК України використовує поняття "організована група". Це зумовлює необхідність узгодження термінології та забезпечення єдиного підходу до кваліфікації діянь, вчинених у співучасті.

Особливої уваги потребує імплементація положень кримінального законодавства ЄС щодо спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень проти власності. Доцільно передбачити посилену відповідальність за діяння, вчинені службовими особами інституцій ЄС або іншими особами, залученими до управління коштами ЄС. Це дозволить забезпечити належний рівень кримінально-правової охорони фінансових інтересів ЄС в контексті євроінтеграційних процесів

Для привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем законодавство ЄС передбачає спеціальні кваліфікуючі ознаки, пов'язані зі статусом суб'єкта (службова особа ЄС) та характером майна (кошти ЄС). КК України не містить таких спеціальних кваліфікуючих ознак, що зумовлює необхідність їх запровадження в контексті євроінтеграційних процесів.

Таким чином, гармонізація системи кваліфікуючих ознак кримінальних правопорушень проти власності за законодавством України та ЄС потребує

комплексного підходу, який передбачав би імплементацію передового європейського досвіду з урахуванням національної правової традиції. Основними напрямками такої гармонізації мають стати: доповнення системи ознаками, пов'язаними з транскордонним характером діяння та використанням інформаційних технологій; узгодження підходів до визначення розміру заподіяної шкоди; запровадження спеціальних кваліфікуючих ознак для діянь, що посягають на фінансові інтереси ЄС; узгодження термінології та забезпечення єдиного підходу до кваліфікації діянь, вчинених у співучасті.

Реалізація зазначених напрямів гармонізації дозволить забезпечити відповідність національного кримінального законодавства європейським стандартам та підвищити ефективність протидії кримінальним правопорушенням проти власності у контексті євроінтеграційних процесів.

Список використаних джерел:

1. Про замороження та конфіскацію знарядь і доходів від злочинів у Європейському Союзі : Директива Європейського Парламенту та Ради 2014/42/ЄС від 3 квіт. 2014 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042> (дата звернення: 21.05.2025).

2. Про боротьбу з шахрайством, яке завдає шкоди фінансовим інтересам Союзу, кримінально-правовими засобами : Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради від 5 лип. 2017 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017L1371> (дата звернення: 21.05.2025).

3. Про атаки на інформаційні системи : Директива 2013/40/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 серп. 2013 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0040> (дата звернення: 21.05.2025).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.05.2025).

5. Мармура О. З., Пасека О. Ф., Примаченко В. Ф., Сабанюк Т. Р.

Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності : навч. посібник у схемах. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 44 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2679/1/власність_28-10-19_ДРУК.pdf (дата звернення: 21.05.2025).

6. Гальцова В. В., Володіна О. О. Кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень проти власності як засіб диференціації кримінальної відповідальності. Питання боротьби зі злочинністю. 2022. № 44. С. 90–101. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/264022> (дата звернення: 21.05.2025).

7. Про боротьбу з організованою злочинністю : Рамкове рішення Ради 2008/841/JHA від 24 жовт. 2008 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0841> (дата звернення: 21.05.2025).

Шишкіна А. Д.

Курсант 3- го курсу, Факультету підготовки
Фахівців для органів досудового розслідування

Національної поліції України

*(Дніпровського державного
університету внутрішніх справ)*

Науковий керівник: **Солдатенко О. А.**

професор кафедри кримінального процесу

кандидат юридичних наук, професор

(Дніпровського державного університету внутрішніх справ)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проведення обшуку є однією з найскладніших і водночас важливих слідчих (розшукових) дій, яка безпосередньо пов'язана з обмеженням конституційних прав і свобод особи, зокрема права на недоторканність житла, закріпленого в статті 30 Конституції України. Водночас, в умовах воєнного стану постає необхідність переосмислення звичних процедур та адаптації процесуальних норм до реалій, продиктованих надзвичайними обставинами.

У контексті чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), проведення обшуку регламентується статтею 234 КПК, яка визначає загальний порядок цієї слідчої (розшукової) дії. Згідно з вказаною нормою, обшук житла чи іншого володіння особи допускається виключно на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, у межах юрисдикції якого діє орган досудового розслідування. У справах щодо злочинів, підсудних Вищому антикорупційному суду, обшук здійснюється за ухвалою слідчого судді цього суду. Відповідно до ч. 7 статті 223 КПК така процесуальна дія проводиться за обов'язковою участю щонайменше двох понятих (окрім випадків, передбачених

КПК), із складанням відповідного протоколу та додержанням принципу законності [1].

Проте під час воєнного стану окремі норми КПК зазнають коригування, що обумовлюється необхідністю забезпечення оперативності слідчих дій, унеможливленням залучення окремих процесуальних учасників та потенційними загрозами для їхнього життя і здоров'я. Так, стаття 615 КПК передбачає особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану [4, с. 723].

Насамперед, відповідно до п. 1. ч.1 статті 615 КПК, у разі об'єктивної неможливості складання процесуальних документів у момент проведення обшуку, допускається фіксація ходу та результатів слідчих (розшукових) дій за допомогою доступних технічних засобів, наприклад, відеозйомки. Такий підхід є обґрунтованим, оскільки гарантує документування процесуальних дій навіть у разі відсутності необхідних умов для складання протоколу. Водночас, кодекс встановлює часові обмеження, оскільки відповідний процесуальний документ має бути складений не пізніше ніж через 72 години з моменту завершення слідчої (розшукової) дії. Це дозволяє зберегти баланс між оперативністю дій та дотриманням вимог процесуального закону [2, с. 649].

Ще однією важливою відмінністю є положення, яке передбачає можливість проведення обшуку без участі понятих, якщо їх залучення є об'єктивно неможливим або небезпечним. Це положення також є реакцією на реалії воєнного стану, коли присутність сторонніх осіб (поятих) у зоні бойових дій чи під обстрілами є вкрай небезпечною. Проте, для забезпечення законності та подальшої процесуальної перевірки таких дій, законодавець вимагає обов'язкового безперервного відеозапису обшуку. Такий запис у подальшому набуває значення доказу, що підтверджує дотримання процесуального порядку та виключає ризики фальсифікацій чи перевищення повноважень з боку слідчих [3, с. 533].

Таким чином, в умовах воєнного стану держава, зберігаючи дотримання принципу верховенства права, гнучко змінює процесуальні механізми, аби

гарантувати ефективність досудового розслідування, не порушуючи при цьому загальних засад правової держави, а саме те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Стаття 615 КПК, у цьому контексті, виступає прикладом правової адаптації, що забезпечує баланс між потребами безпеки та захистом процесуальних гарантій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.04.2025).
2. Шендрик Ю. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Частина 1. 2024. С. 649- 650. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13367/1/302.pdf> (дата звернення: 10.04.2025)
3. Рукіна Д., Шиян А. Сучасні виклики щодо дотримання принципу верховенства права під час проведення обшуку в умовах воєнного стану. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів. 2024. С. 533- 534. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13992/1/85A.pdf> (дата звернення: 11.04.2025)
4. Порохня Д., Ісланкін С. Окремі аспекти проведення обшуку під час воєнного стану. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2024. С. 723- 734. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13307/1/335.pdf> (дата звернення: 12.04.2025)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**УКРАЇНА ТА ЄС: АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

Матеріали круглого столу
(23 травня 2025 року)

Упорядники: Н.Р. Лащук, Л.П.Брич

Львівський державний університет внутрішніх справ